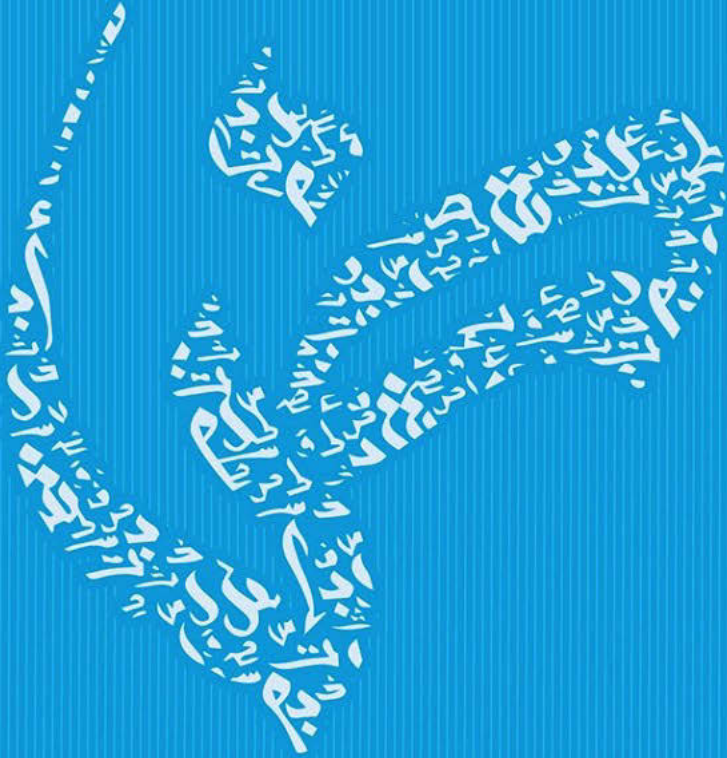


ARAP DİLİNİN GÜNÜMÜZ MESELELERİ

Tahirhan AYDIN



Şarkiyat

BİLİM VE HİKMET VAKFI YAYINLARI

ARAP DİLİNİN GÜNÜMÜZ MESELELERİ

Tahirhan AYDIN

Şarkiyat

BİLİM VE HİKMET VAKFI YAYINLARI

Bu kitabın yayın hakkı Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayınları'na aittir.
Yayınevi ve yayıncısının izni olmaksızın çoğaltılamaz, kopyalanamaz ya
da yayınlanamaz.

ARAP DİLİNİN GÜNÜMÜZ MESELELERİ

Hazırlayan: Tahirhan Aydın

ISBN: 978-605-71916-6-3

©Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayınları

1. Baskı 2023, Diyarbakır

Tüm Hakkı Saklıdır

Editör: Doç. Dr. Yaşar Daşkiran

Kapak ve Mizanpaj: Ali Gümüşel -

aligumusel@gmail.com

Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayınları

Sertifika No: 52468

Mimar Sinan Cad. Aslan Apt. A Blok, Kat:1, No:2

Yenişehir/Diyarbakır

<https://www.sarkiyat.org>

sarkiyatvakfi@gmail.com

Prof. Dr. Tahirhan AYDIN, 1977 yılında Bitlis'te doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı. 1999 yılında Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2003 yılında Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati ABD'ında araştırma görevlisi olarak göreve başladı. 2005 yılında Gazi Üniv. Eğitim Bil. Ens. Arap Dili Eğitimi ABD'ında *“Çoklu zeka kuramı ve yabancılara Arapça öğretimi”* isimli teziyle yüksek lisansını, aynı anabilim dalında 2007 yılında *“Arapça ve Türkçede cümle yapısı, yabancılara Arapça cümle öğretimi -karşıtsal çözümleme-”* adlı teziyle doktorasını tamamladı. 2007-2009 yılları arasında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Arapça dersleri verdi. 2009-2011 yılları arasında bir buçuk yıl **Mısır Kahire Üniversitesi**nde misafir öğretim üyesi sıfatıyla Arap dili alanında araştırmalarını sürdürdü. Bu süreçte bir dönem **Ezher Üniversitesi**'nde ders verdi. 2011 yılında Ankara Üniversitesine dönüş yaptı ve 2012 yılında **Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi** Arap Dili ve Edebiyatı Bölümüne yardımcı doçent olarak atandı. 2014 yılında doçent oldu. 2017-2019 yılları arasında iki yıl **Amerika İndiana Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Kültürleri Bölümünde (NELC)** misafir araştırmacı statüsünde yabancı dil öğretimi alanında araştırmalarını sürdürdü ve semineler verdi. 2019 yılında Mardin Artuklu Üniversitesine döndü. 2020 yılında aynı üniversitede Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümüne profesör olarak atandı. 2023 yılında Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümünde göreve başladı. **İlgi ve çalışma alanları:** Anadili öğretimi, yabancı dil öğretimi, Arapça öğretimi, Arap dili ve edebiyatı, Arap dilinin günümüz sorunları, Kürtçe öğretimi, Kürt Dili ve Edebiyatı, Kürtçenin grameri, Kürt dilinin günümüz problemleri, dil pedagojisi, karşıtsal dilbilim, dilbilimi, karşılaştırmalı dilbilim, dil öğretim materyali hazırlama. Türkçenin yanı sıra Kürtçe, Arapça ve İngilizce bilmektedir. Bu dört dilde çok sayıda makale ve kitap yayımladı.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR CETVELİ	6
ÖNSÖZ	7
ARAP DİLİNİN GÜNÜMÜZ MESELELERİ	9
GİRİŞ	9-13
MESELELER	15
1. Küreselleşme Çağında Arap Dili	15-20
2. Arap Dilini Yok Etme Çabaları	21-30
3. Lehçeleri ve Yerel Dilleri Fushanın Yerine İkame Etme	31-37
4. Arap Alfabesinin Direnişi.....	39-49
5. Arap Dilinde Çift Başlılık –Fusha Ammice Çatışması–	51-58
6. Arap Sokaklarında Arapça Yok: Tabelalardaki Yabancılaşma	59-65
7. Gündelik Hayatta Konuşulmayan Dil: Arapça	67-69
8. Fasîh Arap Dilinin Eğitim Öğretimde Kullanılmaması	71-76
9. Arap Dilinde Terim Sorunu	77-88
10. Kelime Hazinesi mi Sözcük Yığını mı? Eski Kelimelerin Doğurduğu Sorunlar.....	89-91
11. Yaygın Dil Hataları	93-97
12. Arap Dilinde Okuma ve Yazmada Karşılaşılan Sorunlar	99-104
13. Arap Dilinde İmla Sorunları	105-108
14. Arapçanın Grameri Zor Mudur?.....	109-119
15. Nahiv Öğretiminin Sorunları	121-131
16. Nahvi Kolaylaştırma.....	133-137
17. Medyada Dil Tahrifatı.....	139-143
SONUÇ	145-152
KAYNAKÇA	153-164
DİZİN	165-168
EKLER	169
Ek 1: Cemîl Sıdkî ez-Zehâvî'nin 1896'da önerdiği alfabe.	169
Ek 2: Abdulaziz Fehmî'nin önerdiği alfabe.	170
Ek 3: Abdulaziz Fehmî'nin önerdiği alfabe ile yazdığı yazı örneği	171
Ek 4: Abdulaziz Fehmî'nin önerdiği alfabe ile Ebû Temmâm'a ait yazdığı şiir örneği.....	172
Ek 5: Said 'Ak'l'in önerdiği alfabe.....	173

KISALTMALAR CETVELİ

A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
A.y.	Aynı yer
Akt.	Aktaran
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜSBF	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt numarası
Çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed.	Editör
H.	Hicri
Haz.	Hazırlayan
M.	Milâdî
MMLA	Mecelletu Mecma'î'l-Lugati'l-Arabiyye
MMLAM	Mecelletu Mecma'î'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-Meleki
MMLAD	Mecelletu Mecma'î'l-Lugati'l-Arabiyye bi Dimaşk
OMÜİFD	Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ö.	Ölüm
TDK	Türk Dil Kurumu
Thk.	Tahkik eden
Ty.	Tarih yok/tarihsiz
UÜİFD	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
UÜSBF	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Vb.	Ve benzeri
Vd.	Ve devamı
Ve diğ.	Ve diğerleri
Yay.	Yayınevi
Yy.	Basım/yayım yeri yok

ÖNSÖZ

Arapça, geçmişten günümüze en çok ilgi gören dillerden biri olmuştur. Bunun, birbiriyle ilişkili birçok nedeni vardır. Öncelikle son ilahî din olarak gelen İslâm'ın ilk muhataplarının Araplar olması, kutsal metnin ve dev bir kültür hazinesinin bu dille yazılmış olması, diğer bütün din müntesiplerinin dikkatlerini üzerine çekmiştir. Arapça, nüfusu üç yüz milyonu bulan ve 22 devletten oluşan Arap halkının ana dili olmasının yanı sıra bugün dünya nüfusunun yaklaşık altıda birinin dinî olan İslâm'ın, başta Kur'an olmak üzere sayısı yüzbinleri bulan İslamî kanyakların yazıldığı dildir. temel kaynaklarının dilidir. Teknoloji ve iletişim araçları vasıtasıyla bir köy kadar küçülmüş olan dünyada dil, bireyler ve toplumlar arasındaki iletişimi sağlayan en önemli unsur olma özelliğini korumaya devam etmektedir. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün 1947 yılında Arapçayı altı resmî dil arasına alması uluslararası arenada Arap dilinin yeni bir hüviyet ve daha büyük bir ilgi kazanmasını sağlamıştır. Bütün bunlar ve daha birçok neden Arapçanın, temsil ettiği kültürün atmosferi içerisinde ciddi süreçler yaşamasına etki etmiştir.

“*Arap Dilinin Günümüz Meseleleri*”ni ele alan bu araştırma Arapça ile ilgili bazı temel meseleleri irdelemeyi hedeflemektedir. Bu çalışmada Arapçanın bütün meselelerini ele aldığımızı iddia etmiyoruz. Ayrıca bu çalışma, bu sahada bir ilk de değildir. Bundan sonra da bu tür çalışmalar hep olacaktır. Çünkü dil canlı bir olgudur ve canlılığını yitmediği sürece olaylara sahne olmaya devam edecektir. Bu durum dil hakkında yapılan çalışmaların bir son noktası olmadığını göstermektedir. Kitapta ele alınan meselelerin bir kısmı Türkiye’de spesifik çalışmalara konu olmuştur. Ancak Arap âleminde yüzlercesi ile karşılaşılabilir böyle bir çalışmayı yapmamızın nedeni, Türkiye’de Arapçayla ilgilenenlerin bu dilin günümüz meselelerini bir arada görmelerini sağlamaktır.

Bu çalışmanın alana katkı sağlayacağını ümit ediyorum.

Tahirhan AYDIN
Diyarbakır-2023

ARAP DİLİNİN GÜNÜMÜZ MESELELERİ

GİRİŞ

Dil canlı bir olgudur. Temsil ettiği kültür ortamına paralel olarak gelişir, büyür, genişler yahut geriler, küçülür ve daralır. Hatta bazen birtakım sorunlar yaşar ve yok olur gider. Bunlar, her dilin, doğası gereği yaşaması muhtemel süreçlerdendir. Dilin bütün bunları kendi başına mücerret yaşadığı/yaptığı söylenemez. Çünkü o, temsil ettiği atmosferin aynı zamanda çocuğudur, onunla etkileşim içerisinde; Hem kültürüne katkıda bulunur hem de ondan katkı alır. Bu doğal etkileşim sürecinde dil, hem öznedir hem de nesnedir.

Dinamik olan her olgu gibi dil de zaman içerisinde olumlu ve olumsuz tecrübeler yaşar. Değişimlerle sonuçlanan bu tecrübeler kimi zaman dilin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanır, bazen de dış müdahalelerin etkisiyle gerçekleşir. İşte bu iç ve dış etkenler tarih boyunca Arapçanın başını hiç rahat bırakmamıştır. Arapça gibi, yaklaşık on beş asırdır geçirdiği badirelerin bütün yönleriyle açık bir şekilde sayfalara nakşedildiği ikinci bir dil yoktur muhtemelen. Bu, başka dillerin de aynı badireleri yaşamadığı anlamına gelmiyor. Arapçanın yaşadığı bu hareketlilik ve kayıt tecrübesi, kendisine hem dostu hem de düşmanı tarafından atfedilen öneminden kaynaklanmaktadır.

Peki, günümüzde bu dilin yaşadığı temel meseleleri nelerdir? Bu sorunun cevabı hem Araplar hem de Arap olmayanlar tarafından bireysel ve kurumsal düzeyde ele alınan çalışmalarda ve bilimsel toplantılarda detaylarıyla tartışılmıştır. “*Kadâya'l-lugati'l-'arabiyyeti'l-mu'âsira*”, “*muşkilâtu'l-lugati'l-'arabiyyeti'l-mu'âsira*”, “*el-muşkiletu'l-lugaviyyetu'l-'arabiyye*”, “*el-işkâlâtu'l-mu'âsira*”, “*kadâyâ'l-lugati'l-'a-*

rabıyye fi'l-asrı'l-hadı's, “*kadâyâ cedıde fi edebına'l-mu'âsir*”, gibi isimler altında kaleme alınmış eserler, bu dilin pek çok sorununu/meselesini iki kapak arasında tartışmışlardır. Ayrıca “*el-izdivâciyyetu'l-lugaviyye*”, “*el-'arabiyyetu's-sahiha*”, “*kadiyyetu lugati'l-hivar*”, “*kadiyyetu'l-mustalahi'l-'ilmi*”, “*qudretu'l-lugati'l-'arabiyye 'alâ istı'âbi'l-'ulûmi'l-muhtelife*”, “*muşkiletu'l-kitâbeti bi'l-hurûfi'l-'arabiyye*”, “*kadâyâ'n-nahvi*”, “*kadâyâ'l-fenni'l-kasası*”, “*min kadâyâ'l-mu'cemiyeti'l-'arabiyyeti'l-mu'âsıra*”, “*el-meşâkilu'l-muştereke li'l-udebâi'l-'arab*”, “*lahnu'l-'amme ve't-tetavvuri'l-lugavi*”, “*ahtâu'l-lugati'l-'arabiyyeti'l-mu'âsıra inde'l-kuttab ve'l-iza'ıyyın*”, “*et-tercemetu ile'l-'arabiyye kadâyâ ve ârâ*” gibi başlıklarla bazen kitap, bazen makale bazen de bilimsel toplantılarda sunulan tebliğler düzeyinde çalışmalar da yapılmıştır. Bunların yanı sıra günümüze kadar gerek doğuda gerekse batıda Arap dilinin meselelerini/sorunlarını tartışan binlerce bilimsel toplantı tertiplenmiştir. 3-6 Kasım 1979 tarihinde Kuveyt'te düzenlenen “ندوة مشكلات اللغة العربية / *Arap Dili Sorunları Sempozyumu*”, 1978'de Tunus'ta düzenlenen “*Dilbilim ve Arap Dili Sempozyumu*”, 17-19 Mart 1988'de Karaçi-Pakistanda düzenlenen “مؤتمر اللغة العربية العالمي / *Uluslararası Arap Dili Sempozyumu*” gibi dünyanın dört bir yanında yapılan bilimsel toplantıların konusu Arap dilinin yaşadığı sorunlar ve çözüm önerileri olmuştur. Bu çalışmalar hâlen devam etmektedir ve devam edecektir. Son dönemlerde “Kuveyt Bilimsel Araştırmaları Destekleme Kurumu”nun katkılarıyla düzenlenen “عزوف طلبة جامعة الكويت عن التخصص في اللغة العربية / *Kuveyt Üniversitesi öğrencilerinin Arap dili sahasında ihtisas yapmaktan kaçınmaları*” isimli araştırma ve benzeri çalışmalar spesifik sayılabilecek konular hakkında da ciddi araştırmaların yapıldığını göstermektedir.¹

Bütün bu çalışmalarda pek çok mesele tartışılmıştır. Tartışılan meselelerden bazıları şunlardır: *Arap dili gelişmekte olan dünya medeniyetine ayak uydurabilir mi? Arap dili bilim, sanat ve teknolojinin ihtiyaçlarına cevap verebilir mi? Sorun insanlarda mı Arapçada mı? Arapça Latince gibi ölü bir dil haline gelebildi mi? Arap alfabesinin yerine Latin alfabesini tercih etme, Arap dilinde ta'rib sorunu, Arap dilini yok etme çabaları, Arap harfleriyle yazmanın zorlukları, Arap dilinde imlâ sorunu, günlük hayatta Fusha yerine Ammicelerin kullanılması, Am-*

1 'Abduh Muhammed Bedevi, *Ehemmiyyetu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye*, Havliyyâtu Kulliyeti'l-Âdâb, Cami'atu Kuveyt, sayı:16, 1996, s.18.

mice Fusha çatışması, Fasîh Arap dilinin eğitim-öğretimde kullanılmamasının doğurduğu sakinler, Arap dili gramerinin zorluğu, eski kelimelerin doğurduğu sorunlar, küreselleşme karşısında Arap dili, yaygın dil hataları vb.

Arapça ile ilgili sorunları araştırdığımızda karşımıza bu sorunların bir kısmının dışarıdan müdahalelerle ayyuka çıkarılmış ve bir zaaf olarak gösterilmiş olduğu çıkmaktadır. Son iki asırda batılıların en çok kurcaladıkları meseleler arasında “*Arap alfabesi ile yazmanın zorlukları*” ve “*Fushanın ihtiyaca cevap veremediği*” gibi meseleler yer almaktadır. Onlara göre Araplar Fasîh-Ammice ikiliği altında ezilmektedirler, grameri zor olan Fusha ile okuyup yazmaları yetmiyor-muş gibi başka bir dille (Ammice ile) konuşmak zorunda kalmaktadırlar. Bununla da yetinmeyip (onlara göre) karmaşık bir dil yapısı ve zor bir yazıma sahip bu Fasîh Arapçanın, Arapları medeniyet yarışında geri bıraktığını ısrarla iddia etmişlerdir. Sonuçta bu durumu sebep gösterip konuşma ve yazmada Fusha yerine Ammiceyi kullanmalarını ve Arap alfabesi yerine Latin harfleriyle yazmalarını önermişlerdir. Bu iki konuda da yerli destekçi bulmakta zorlanmamışlardır. Bu yerli destekçiler arasında Tâhâ Huseyn,² Selâme Musa,³ Ali el-Cârim,⁴

2 Mısırlı edebiyatçı yazar Tâhâ Huseyn (1899-1973), altı yaşında iken gözlerini kaybetti. Küçük yaşta Kur'an'ın yarı sıra pek çok edebi metni ezberledi. el-Ezher Üniversitesi'nde dini eğitim gördü. Zamanının pek çok yerli ve yabancı âliminden dersler aldı. 1914'te Kahire Üniversitesi'nde doktora yaptı. İkinci doktorasını Fransada tamamladı. Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde profesör unvanıyla öğretim üyeliği yaptı (1919). Eğitim bakanlığı (1952) ve Arap Birliği Kültür Dairesi başkanlığı (1955) yaptı. Pek çok Fransızca eseri Arapça kazandırdı. Eleştiri, roman ve denemelerini Fransızca ve Arapça yazdı. Yenilikçi, farklı ve cesur fikirleriyle öne çıktı. Bkz. Şevki Dayf, *el-Edebu'l-'Arabiyu'l-Muasir fi Mısır*, Mektebetü'd-Dirâsâti'l-Edebiyye, Dâru'l-Ma'arif, yy. ty., s.277-286; Rahmi Er, *Modern Mısır Romanı (1914-1944)*, Ankara 1997, s.136-137. “في الشعر الجاهلي” isimli kitabıyla tepkiler topladı. Câhiliye dönemi şiiri ve Tâhâ Huseyn'in bu konudaki görüşleri için bkz. Mehmet Yalar, “Câhiliye şiirinin tarihsel gerçekliği problemi”, *UÜİFD*, XVII/2, 2008, ss.95-120; Mehmet Yalar, “Din faktörü ışığında câhiliye şiirine bir bakış”, *UÜİFD*, XV/2, 2008, ss.19-43.

3 Mısırlı düşünür ve gazeteci Selâme Musa, (1887-1958) dil, edebiyat, tarih, sosyoloji ve psikoloji alanlarında yazdıklarıyla tanınmıştır. İlk ve ortaokulu Mısır'da, yükseköğrenimini Londra'da ekonomi alanında tamamladı. İngiltere ve Fransada bir süre bulunduktan sonra Mısır'a döndü ve 1923-1929 yılları arasında Corci Zeydân'ın kurduğu *el-Hilâl* dergisinde editörlük yaptı. 1929 yılında kurduğu *el-Mecelletu'l-Cedide* dergisini 1942'ye kadar çıkardı. Bu dergide yayımladığı yazılarında batılılaşmadan yana bir tutum sergiledi. Ona göre Mısır, diğer Arap ülkelerinden farklı olarak İslâm medeniyeti ile değil de Firavun uygarlığı ile ilişkilidir. Bkz. Rauf Selame Musa, *Selame Musa Ebi*, Kahire 1992.

4 el-Ezher Üniversitesi âlimlerinden eş-Şeyh Muhammed Salih el-Cârim'in oğlu Ali el-Cârim yazar, edebiyatçı ve şairdir. Mısır'ın Reşid şehrinde 1881'de doğdu. İlköğrenimini burada tamamladıktan sonra lise eğitimi için Kahire'ye gitti. Akabinde İngiltere'de pedagoji eğitimi gördü. Evvelce öğrencisi olduğu Kahire Üniversitesi Dâru'l-'Ulûm (İlahiyat) Fakültesinde çalıştı. Kahire Dil Kurumu üyeliği yaptı. Arap dili gramerini kolaylaştırmaya dönük gayretleriyle öne çıktı. Pek çok tarihi roman kaleme aldı. Arapça öğretimine dair çalışmaları ve şiir divanı meşhurdur. 1949'da vefat etti. Ölümünden sonra, 1952 devriminin akabinde seksenli yıllara kadar pek çok edebiyatçı gibi onun da eserleri yasaklandı, kütüphanelerden çıkarıldı. Bkz. Muhammed Abdulmun'im Ahmed es-Said Hatır, *Ali el-Cârim Hayatuhu ve Ş'ruhu*, Dâru'l-Belâga, Beyrut 1965.

Luis 'İvad, İbrahim Enis, Sa'id 'Akl,⁵ Enis Fureyha, Ömer Ferrûh, el-Hûrî Mârûn Gasn,⁶ Cemil Sıdkî ez-Zehâvî⁷ ve el-Eb Luis Şeyho⁸ gibi şahıslar sayılabilir. Yine bunların çoğuna göre Fasîh Arapça Latince gibi ölü bir dildir ve sadece dinî vecibeleri yerine getirmede kullanılacak bir dil durumuna düşmüştür.

Arap âleminde dile önem veren bilim insanlarının yakındıkları noktalardan biri de modern insanların eski nesillerin Arapçaya verdikleri ehemmiyeti vermemeleridir.⁹ Bunlara göre eski nesiller Arap diline büyük bir ihtimam gösterir ve dil hatalarına düşmekten içtinap ederlerdi. Toplumsal, siyasî ve kişisel konuları, Arap diline gösterdikleri ilgiye paralel idi. Yani yazdıklarında veya konuştuklarında dili doğru kullanarak hataya düşmemeye dikkat ederlerdi. Bütün bu sayılanlar günümüzde pek önemsenen meseleler arasında yer almamaktadır.

Günümüzde Arap dilinin yaşadığı sorunlara farklı açıdan bakan, aslında büyütülecek kadar büyük sorunların olmadığını söyleyenler de mevcuttur. Bunlardan biri Husâm el-Hatib, *el-Lugatu'l-'Arabiye - İddâât 'Asriyye*¹⁰ isimli kitabında şunları söylüyor: "Araplar genellikle -belki de dili sevdiklerindedir- dil sorununu büyütme, hatta bu asrın tek sorunuymuş gibi görmeye meyillidirler. Oysaki genel şikâyetin, yeni neslin dilden uzaklaştığı ve öğrencilerin dil hakkındaki bilgilerinin azlığı hakkında olduğu bilinmektedir. Sözelimi bazı ülkelerde -örneğin Amerika'da- yazı ve imlâ alanında bir zayıflık söz konusudur. Öte yandan dillerin ister kendi içlerindeki avamcadan/âmmiceden, isterse başka dillerden sızan kelime ve ifadelere karşı saflığını koruyamaması sorunu da, kültürler arası etkileşimin ve iletişim araçlarının hâkim olduğu çağımızın yaygın bir sorunudur... Ne var ki Arapların dil sorunlarına karşı takındıkları hassasiyet millî, dini, kültürel ve belki de özel algılama gibi nedenlerden ötürü kendine has bir veçhe taşır. ... Sorun sadece eğitim ve öğretim, teknik yahut telif ile ilgili değil, aksine zihinsel

5 Said 'Akl'in önerdiği alfabe için bkz. Ek 5.

6 Bkz. el-Hûrî Mârûn Gasn, *Hayâtu'l-Luga ve Mevtuhâ: el-'Ammiyye*, el-Matba'atu'l-Katolikiyye, Beyrut 1952, s.8.

7 ez-Zehâvî'nin önerdiği alfabe için bkz. Ek 1.

8 Bkz. el-Eb Luis Şeyho, "Huququ'l-lugati'l-'ammiye bi izâi'l-lugati'l-fasiha", *Mecelletu'l-Maşrik*, XX/3, Beyrut 1925, s.162.

9 Recâ' en-Nakkâş, *Hel Tentehiru'l-Lugatu'l-'Arabiyye?*, Nehdatu Mısır, Kahire 2009, s.81.

10 Husâm el-Hatib, *el-Lugatu'l-'Arabiye - İddâât 'Asriyye*, el-Hey'etu'l-Mısriyyeti'l-'Ämme li'l-Kitâb, Kahire 1995, s.13-17.

düzyededir ki bu, durumu daha da karmaşıklaştırıyor ve meseleye, özgün bir boyut kazandırıyor. ... Sorunun doğasından yola çıkarak tezahürlerine bakıldığında özetle, ilk etapta birbirinden uzak/farklı görünse de esasında madenî paranın iki yüzünü temsil eden iki mecrada yol aldığını görmekteyiz. Bu mecralardan biri, dile vukûfiyet hususunda yaşanan genel acziyet olgusu, diğeri ise en üst/iyi kullanım düzeyinde dahi yaşanan karmaşıklık/karıştırma durumudur.”

Öte yandan durumun aslında el-Hatib’in küçümsediğinden daha vahim olduğunu ifade eden en-Nakkâş¹¹ Arap dilinin sorunlarını özgün tarzıyla şöyle ifade ediyor: “Yüzyıldır bütün Arap âleminde, sürekli yenilenen ve hakkında sürekli yorumlar yapılan ve nesilden nesile aktarılan birtakım temel sorunlarla yatıp kalkıyoruz. Arap dili sorunu da bu temel sorunlardan bir tanesidir. Şu soru dillere pelesenk olmuştur: Arap dilinden çağdaş, yeni, kolay ve düğüm-süz bir dil nasıl meydana getiririz de hayatta kalmasını sağlarız? İster Arap dili olsun ister başka bir konu ile ilgili olsun bir sorunu halletmenin en kolay yolu ondan kaçmaktır (!). Bu, şu an çoğunlukla sığındığımız çözüm yoludur. Çünkü Arap dilini ihmal ediyoruz, yazılarımızda veya konuşmalarımızda işlediğimiz ‘dil günahlarını’ hissetmiyoruz. Kahire ve diğer şehirlerde yabancı isimli tabelalardan geçilmiyor. Yabancı dil okulları hızla yaygınlaşıyor. Bütün bu dalgalar bir tür ‘Arap dilinin intiharı’ düşüncesini akla getiriyor. Dilimizin idâmı kendi halkının eliyle gerçekleşiyor. Kimse üzerinde ağlamıyor. Aksine pek çok kimse alay ediyor ve ona güvenmiyor. İnsanlar, Arap dilinden uzaklaşmanın, iş hayatlarına başarı getireceğini düşünüyorlar. Sanki Arap diline sahip çıkan kimse, çağdaşıktan, medeniyetten ve modern hayattan son derece uzak olmakla itham ediliyor. Şu an yaşadığımız ‘dil bozgunu/الإحباط اللغوي’ gibi bir hâldir. Sadece Kahire caddelerine bakalım. Bu caddelere bakan, buralarda yürüyen, bir Kahire caddesi değil de sanki bir Avrupa caddesinde yürüdüğünü hisseder ki burası Arap’ın, Araplığın ve Arap dilinin başkentidir yahut böyle olması gerekirdi.”

11 en-Nakkâş, a.g.e., s.27-28; Mısır’lı edebiyatçı ve gazeteci Recâ’ en-Nakkâş, (1934-2008) Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde okudu (1956). Mısır ve Katar’da birçok gazete ve dergide edebi yazılar yazdı. Bir dönem Mısır Radyo-Televizyon İdaresi başkanlığı yaptı. Edebiyat alanındaki tenkitleri ve Arap diline gösterdiği özenle öne çıktı. Tiyatro, şiir ve roman üzerine eleştiriler yazdı. Bir kısmı ölümünden sonra basılan on beş civarında kitap kaleme aldı. Ölümünden bir yıl sonra (2009) Nehdatu Mısır tarafından basılan. Arapçanın çağımızda yaşadığı sorunları ve bu husustaki kaygılarını/önerilerini kaleme aldığı “هل تنتحر اللغة العربية” (Arap Dili Intihar Mı Ediyor?) adlı kitabı büyük ilgi gördü.

MESELELER

1.

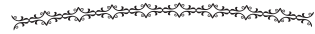
Küreselleşme Çağında Arap Dili

Yaşadığımız çağ, güçlülerin zayıfa tahakküm ettiği, bilgi ve teknolojinin hâkim olduğu küreselleşme¹² çağıdır. Gelişmelerin hızlı olduğu bu dönem, maddi menfaatlerin hâkim olduğu ve kültürel değerlerin geri plana itildiği bir dönemdir. Elektronik cihazların çokça kullanıldığı, iletişim ve intikalin çok hızlı gerçekleştiği günümüzde, siyasî, toplumsal ve kültürel yaşamda her an değişimler yaşanmaktadır.

Küreselleşmenin medeniyetleri birbiriyle buluşturma, toplumların kapılarını birbirine açma ve kültürler arası alışverişi sağlama gibi olumlu tarafları da vardır. Ancak dünyayı büyük bir köy haline getiren çağımız imkânları kültürel, siyasî ve ekonomik açıdan da güçlüyü zayıfa musallat etmiştir. Güçlünün her açıdan gücünü ve hegemonyasını artırdığı, zayıfın ise daha da fakirleştiği bu ortamda zayıf kalan kültürler güçlüler karşısında direnç gösterememekte ve gittikçe zayıflamaktadırlar. İnternet ağının genişlemesi ve iletişim araçlarının yayılmasıyla küreselleşme yeni bir süreç yakalamış ve bilgiye dayalı ekonomi projesini devreye sokmuştur. Bilgi, zenginliğin bir nesnesi haline gelmiş, doğal ve maddi zenginlikler gelişmişliğin ve zenginliğin yegâne aracı olmaktan çıkmıştır.

12 *Türkçe Sözlük*'te (Bkz. "Küreselleşmek" maddesi, TDK Yay. Ankara 2011) globalleşme kelimesinin eş anlamı olarak "dünya milletlerini ekonomi, siyaset ve iletişim bakımlarından birbirine yaklaştırmaya ve bir bütün olmaya götürmek" şeklinde tanımlanan küreselleşme, ekonomik, sosyal, teknolojik, kültürel, politik ve çevre dengesi açılarından küresel bütünleşme ve dayanışmanın artması anlamına gelmektedir. Çünkü küreselleşme, ekonomik olduğu kadar siyasal, teknolojik ve kültürel boyutlu bir süreçtir.

Kuşkusuz dil de bu hareketliliğin doğal bir unsuru ve aktif bir parçasıdır. Yukarıda da ifade edildiği üzere dil gelişim ve değişimlere paralel olarak gelişen ve değişen bir olgudur dil. Küreselleşme çağında Arapçanın bu hızlı gelişmele- re ayak uydurup uyduramadığı, kendini yenileyip yenileyemediği, yeterli olup olmadığı vb. birçok mesele bugün tartışılan konular arasında yer almaktadır:



**Bilgi ve küreselleşme
çağında dünyada ve Arap
âleminde siyasî, içtimâî ve
iktisâdî alanda yaşanan hızlı
gelişmeler insanlarda Arap
dilinin yetersiz kaldığına
dair bir his uyandırdı.**



1. Bilgi ve küreselleşme çağında dünyada ve Arap âleminde siyasî, içtimâî ve iktisâdî alanda yaşanan hızlı gelişmeler insanlarda Arap dilinin yetersiz kaldığına dair bir his uyandırdı.¹³

2. Modern çağda Arapça, gelişmiş ülkelerin dilleriyle yarışmak zorunda kalmıştır. Bu diller iletişim, bilim, teknoloji, eğitim ve sanayi sahalarında dünyaya hâkim milletlerin dilleridir ve Arapça kendini yenileyip geliştirmediginde bu dillerin tahakkümü altına girebilir.

3. Yaşanan gelişmelere ayak uyduramadığı iddiasıyla Arapça salt dinî literatür diline dönüştürülmeye çalışılmaktadır.¹⁴

4. Fasîh Arapçanın halkın ihtiyaçlarına cevap veremediği ve dolayısıyla konuşmada kullanılamayacağı iddiasıyla, yerine Ammiceler ikâme edilmeye çalışılmaktadır. Bütün Arap ülkelerinde görünen manzara Fushanın Ammice tarafından muhasara altına alınmış olduğudur.

5. Yetişmekte olan nesillerin zihinlerine Arapçanın zor olduğu, öğrenilmesinin ve hatasız kullanılmasının imkânsız olduğu düşüncesi yerleş(tiril)miştir.

6. Arapçanın geri kaldığı, asrın ruhunu yakalayamadığı, bilim ve teknoloji dili değil de göçebeliliğin dili olduğu iddia edilerek bu dile savaş açılmıştır.

¹³ Mahmud es-Seyyid, *el-Lugatu'l-'Arabiyye ve Tehaddiyâtu'l-'Asr*, yy. 2008, s.82-83.

¹⁴ Arapçaya Latince gibi sadece dinî vecibeleri yerine getirmede kullanılan bir dil gözüyle bakanlar arasında Tâhâ Huseyn de vardır. Bkz. Tâhâ Huseyn, *Mustaqbelu's-saqâfe fi Mısır*, Kahire 1944, s.229-230.

7. İngiliz dilinin internet dünyasındaki büyük hâkimiyeti insanların Arapçayı ihmal edip İngilizce ile iştigal etmelerine neden olmaktadır. Dolayısıyla internet ortamında Arapçanın hâkimiyet alanının genişletilmesi gerektiği düşünülmektedir.¹⁵

8. Bilimin ve teknolojinin hızla gelişmesi, Arapçanın bu alanlara terim yetiştirmesini gerektirmektedir. Bu konu koordineli bir çalışma ile halledilmediğinde Ammicelerin doğurduğu ayrılık büyür ve içinden çıkılmaz hale gelir.¹⁶

9. Arap ülkelerinde insanlar toplumsal yaşamda bir yer/iş edinmek için kendi dillerinden önce bir veya daha fazla yabancı dili öğrenmek zorunda kalmıştır. Bu durum Arapçanın, kendi evlatları tarafından dahi ihmal edilmesine neden olmaktadır.¹⁷

10. Arapçanın, sürekli geçmişine baktığı, geçmişe takılıp kaldığı ve önünü göremediği, dolayısıyla tıp, fen bilimleri, mühendislik ve teknoloji gibi alanlarda yetersiz kaldığı ileri sürülmektedir.¹⁸

11. Her dil halkının gücünden veya güçsüzlüğünden etkilenir. Kemal Bişr, Arap dilinin mevcut durumunu izah ederken “*Arap dili, yaşadığımız asırda halkının düşünsel, kültürel, toplumsal, iktisâdî ve siyasi açılarından yaşadığı ıstırapları yaşamaktadır*”¹⁹ diyerek bir dilin halkının yaşadıklarından ne kadar etkilendiğini veya halkıyla hangi düzlemlerde paralellik arz ettiğini ifade etmektedir. Arap halkının Batıya karşı olan güçsüzlükleri dillerine yansiyacaktır. Bazı kimselerin aşağılık kompleksinden ötürü yabancı dille konuşması, okullarda eğitimin yabancı dille yapılması, yabancı kelimelerin içtimâî ve ekonomik hayata girmesi, yurtdışında eğitim görenlerin daha çok yabancı dili kullanmayı

15 Mahmud Ahmed es-Seyyid, *a.g.e.*, s.87-88.

16 Mahmud Ahmed es-Seyyid, *a.g.e.*, s.88.

17 Abdulaziz el-Mansûr, *Mecelletu Cami'ati Dimâşk li'l-'Ulûmi'l-İqtisâdiyye ve'l-Qânûniyye*, XX/2, 2009, s.572.

18 Ramadan Abduettevab, *Dirâsât ve Ta'lîqat fi'l-Luga*, Mektebetu Hancî, Kahire 1994, s.157; İzzuddin Sahrâvî, “el-Lugatu'l-'Arabiyye fi'l-cezâir et-târih ve'l-huviyye”, *Mecelletu Kulliyeti'l-Adâb ve'l-Ulûmi'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyye*, Cami'atu Muhammed Hidar - Biskra - Cezâir, sayı:5, 2009, s.8.

19 Kemal Bişr, *el-Lugatu'l-'Arabiyye Beyne'l-Vehmi ve Sü'l-Fehm*, Dâru'l-Garib, Kahire 1999, s.28.

tercih etmeleri²⁰ gibi durumlar bu etkilenmenin tezahürleridir.

12. “Dünyanın hiçbir yerinde, bir şekilde başka dillerden etkilenmemiş, başka kültürlerle ilişki kurmamış dil yoktur.”²¹ Arapçanın yoğun bir şekilde başka dillerden etkilenmesi süreci on dokuzuncu yüzyılın ortalarında başlar. İlim sahasındaki yeniliklerin tercüme edilmesiyle Arapçaya pek çok yeni kelime kazandırılmıştır. Yeni kelimelerin dile kazandırılması süreci organize bir çalışma etrafında gelişmediğinden zaman zaman hatalar yapılmış ve pek çok alanda birlik sağlanamamıştır.²²

13. 1798 yılında Fransa'nın Mısır'a saldırması ve 1830'da Cezayir'i işgal etmesinin ardından Batının Arap âlemini sömürgesi altına almasıyla Arapça hem içeriye hem de dışarıya karşı kendini koruma ihtiyacı hissetmiştir. Dolayısıyla Arapçanın bu refleksi bugün ortaya çıkan bir durum değildir. Latin harflerinin Arap harflerinin yerine kullanılmasından Fasîh Arapça yerine Ammicelerin ikâme edilmesine (yahut ikisinin birbirine yakınlaştırılmasına) kadar Arapça pek çok alanda tehditlerle karşı karşıya kalmıştır ve bu tehditler hâlâ devam etmektedir.²³

14. Küreselleşme çağında farklı dilleri öğrenme ve başka dillerle hemhal olmanın halk arasında doğurduğu risklerden biri de dillerden bir karma oluşturarak konuşma alışkanlığıdır. Sözelimi birey konuşurken kullandığı tabirlerin bir kısmı Fusha, bir kısmı Ammice ve bir kısmı da İngilizce veya başka bir ya-

20 Muhammed Ali Molla, Amerika'da yaşayan, hem Arapçayı hem de İngilizceyi iyi düzeyde bilen Araplar üzerine yaptığı ankette bu iki dilin a) işlevsellik, b) modernlik ve c) canlılığına ilişkin bu şanısların görüşlerini almıştır. Buna göre sonuç

	İşlevsel	Modern	Canlı
İngilizce	%100	%91,31	%87
Arapça	%65	%48	%78

şeklinde olmuştur. Bu insanların nazarında İngilizce bu vasıflarda Arapçanın önündedir. Ayrıca aynı araştırmanın sonuçlarına göre ankete katılanların %87'si araştırmalarını İngilizce, geriye kalan %13'ü ise Arapça yazmaktadır. Bkz. Muhammed Ali Molla, *el-Lugatu'l-Arabiyye Ru'ye 'İlmiyye ve Bu'd Cedid*, Mektebetu Nehdatiş-Şark, Kahire 1995, s.26-34.

21 Ömer Acar, *Arap Dilinde Ta'rib Olgusu Açısından Garibu'l-Kur'an*, (Yayımlanmamış doktora tezi), UÜSBE, 2007, s.247.

22 Corci Zeydân, *el-Lugatu'l-Arabiyye Kâinun Hayyun*, Dâru'l-Hilâl, Kahire ty., s.106-107.

23 Enver el-Cundi, *el-Lugatu'l-Arabiyye Beyne Humâtiha ve Husûmiha*, Matba'atu'r-Risâle, Kahire ty., s.54.

bancı dil olabilmektedir. Nakkâş²⁴ bunu “*Arap dili kendi memleketinde kimsenin giyemediği ve giyilebilir hale gelmesi için de yamaya ihtiyacı olan bir elbise haline getirilmeye çalışılıyor*” şeklindeki sözleriyle ifade etmektedir.

15. Günlük hayatta Ammicelerin kullanılması, okullarda eğitimin istenen düzeyde Fusha ile yapılmaması, gramerin karmaşıklığı ve medyanın özensizliği dil hatalarının hızla artmasına ve yaygınlaşması nereden olmuş ve bu durum dil hatalarını ele alan birçok kitap ve sözlüğün telif edilmesini beraberinde getirmiştir.

16. Çağımızın insanlığa sunduğu en büyük imkânların başında iletişim araçları gelmektedir. Hemen her bireye ve eve ulaşmayı başarmış olan yazılı ve görsel/işitsel medya unsurları faydalı öğelerle donatıldığında son derece yararlı bilgi aktarma araçları olabilmektedir. Ancak aynı imkân aksi için de geçerlidir. Dil hususunda gereken özen gösterilmediği zaman hem dil hatalarının hızlı bir şekilde yaygınlaşmasına neden olabilmekte, hem de yapılan hataların meşurlaşmasına sebep olabilmektedir. Bu soruna ilişkin yüzlerce bilimsel araştırma ve toplantı yapılmış binlerce eser yazılmıştır. Ancak buna rağmen medyanın dil üzerindeki olumsuz etkisinin önü alınabilmiş değildir.

17. Nahiv kaidelerinin kaldırılması ve kelimelerin son harflerinin sakın yapılmasına ilişkin yapılan çağrı, günümüzde Arap dilinin karşılaştığı musibetlerden bir diğeridir.

18. Kuşkusuz dünyada meydana gelen gelişmelere paralel olarak dillerin tedbirlerini almaları gerekmektedir. Çünkü dil boşluk kabul etmez ve bir kavramın karşılığının bir şekilde bulunmasını ister. Dil sahipleri bu işi kontrollü ve organize bir şekilde yapmadıklarında dil bu ihtiyacını kontrolsüz bir şekilde giderir. Bununla ilgili olarak Zeydân, “*Başka dillerden Arapçaya geçmiş yüzlerce kelime vardır. Ancak Arapçanın muhafaza edilmesi lazım, ihtiyaç duyulmadığı sürece müvelled ve dahil kelimelerin alınmaması gerekir*” diyor.²⁵

24 en-Nakkâş, a.g.e., s.60.

25 Corci Zeydân, a.g.e., s.140.

Yukarıda da görüldüğü üzere Arap dili, hayatta kalabilmek için pek çok kulvarda bir mücadele süreci içerisinde. Bir yandan Fusha ile Ammice arasındaki çekişmenin nesnesi olurken, diğer yandan başka dillerle mücadele etmek, onlar arasındaki konumunu korumak zorunda kalmaktadır. Gerçek şu ki Arapça, diğer güçlü diller karşısında bir tökezleme yaşamaktadır. Arap âleminde tıp, eczacılık ve fen bilimlerinin okutulduğu fakülteler hızla gelişmekte olan bilimi yakalamak için yabancı dillerle yoğun bir etkileşim halindedirler. Sosyal bilimler alanında hizmet veren fakülteler de Arapçadan önce yabancı dillerde kaleme alınmış kaynaklara müracaat etmeyi tercih etmektedirler. Bilim sahasında gerçekleşen bu etkileşimde dil, medeniyetlerin karşı karşıya geldikleri saha vazifesini görmektedir.²⁶

26 'Abduh Muhammed Bedevi, *a.g.e.*, s.18.

2.

Arap Dilini Yok Etme Çabaları

Başka kültürlerle temasa geçen her dil bir şekilde tehditle karşı karşıya gelir. Zira farklı kültür ve medeniyetlerin buluşması umumiyetle dil üzerinden gerçekleşir. Arapçanın bâriz şekilde başka dillerin etkisi altına girmesi Arapların Arap yarımadasının dışına çıkarak başka kültürlerle karşılaşmasıyla başlar.²⁷ Ancak bu karşılaşma süreci başlamadan önce etkileşim, ticârî bir amaç için başka diyarlardan gelen tüccar ve şairlerin getirdikleri az sayıda kelime ile sınırlıydı.

Arapçanın başka dillerin tesiri altına girmesinin tehlike arz ettiği kanaatine varan ilk İslâm bilginleri etkileşimden doğacak zararı bertaraf etmek için harekete geçmiş, Arapçayı doğru kaynağına -Araplara- d yandırmanın yollarını aramış ve bu minvalde eserler telif etmişlerdir.²⁸ Bu çabalar, dev bir dil hazinesini günümüze kadar taşımayı başarmıştır.

Ancak günümüzde Arapçanın varoluş mücâdelesini vermek için çok daha ciddi gerekçeleri vardır. Son iki yüz yıldır yaşanan gelişmeler, kültürlerarası geçişler, sömürge hareketleri, medeniyetler arası çatışmalar vb. geniş çaplı hareketlilikler,

27 Bkz. Ebû Bekr ez-Zebîdî, *Tabakâtu'n-Nahviyyîn ve'l-Lugaviyyîn*, Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Dâru'l- Ma'ârif, Kahire 1973, s.11.

28 Ahmed b. Muhammed ed-Dubayb, *el-Lugatu'l-'Arabiyye fi 'Asri'l-'Avleme*, Mektebetu'l-'Ubeykan, Riyad 2001, s.14.

Son iki yüz yıldır yaşanan gelişmeler, kültürlerarası geçişler, sömürge hareketleri, medeniyetler arası çatışmalar vb. geniş çaplı hareketlilikler, gelişmiş ülkelerin kültürlerine karşı direnmeyi neredeyse imkânsız hale getirmiştir.

gelişmiş ülkelerin kültürlerine karşı direnmeyi neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Avrupa'nın doğu halklarına karşı uyguladığı sömürge hareketi zaman zaman onları ölümün eşiğine getirmişse de ciddi direnişlerin yaşandığı dönemler de olmuştur. Ancak yine de denilebilir ki sömürge hareketleri doğu halkının kırılma sürecinin başlangıcıdır. Çünkü sömürgecilik mantığı her şeyi kendine ait kalma veya kendisi gibi yapmayı öngörmektedir.

Peki, Batı sömürgesinin son birkaç yüzyılda başlattığı ve günümüzde hâlâ değişik şekillerde sürdürdüğü sömürgecilik hareketinin Arap diline karşı açtığı savaşın nedeni nedir? Sömürgeci hangi aşamada sömürülen halkın diliyle yüzleşir ve dilin sömürgeci ve sömürülen halk için taşıdığı önem nedir?

Dilin, bireyin bilincini oluşturma ve benliğini biçimlendirmedeki rolüne dikkat çeken Vardar, düşünce ile dil arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğu görüşünü benimsemektedir: “*Düşünce, us, bilgi ve buluş insanı anlamda ancak dille olanak kazanır. Düşünsel-ruhsal oluşum etkeni olan dil, dünyayı zihnimizin egemenliği altına sokan temel araçtır, başlıca anlatım yöntemidir*”²⁹ der. Aksan da “*Ulusun dili ruhudur; ruhu da dili*”³⁰ diyor. Kişi kendisini en iyi şekilde ana diliyle³¹ ifade edebilir. “*Halkın yaşayışı, kaderi, geleceği, ana dilinden ayrılmaz bir gerçektir.*”³² Toplumun hemen her yönü bir şekilde dil ile ilişkilidir. Söz gelimi edebiyatı, felsefesi, sanatı, tekniği ile birlikte bütün kültürü,

29 Berke Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, TDK Yay., Ankara 1982, s.10.

30 Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2000, s.65.

31 “Ana dil” ile “ana dili” ayrımı için birçok tanımlama yapılmıştır. Temel olarak ana dil “bir ya da birçok dilin kaynaklandığı dil” için kullanılırken (bkz. Berke Vardar, “*anadil*” ve “*anadili*” maddeleri, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul 2007) ana dili ise “kişinin önce annesinden ve ailesinden, daha sonra da sosyal çevresinden öğrendiği, şuur altına yerleşen ve onun toplumla kendi arasındaki bağlarını oluşturan dil” olarak tanımlanır (bkz. Ahmet Topaloğlu, “anadil” maddesi, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1989; Ayrıca bkz. Mukim Sağır, “Ana dil mi? Ana dili mi?”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/2 Spring 2007, ss.540-544.

32 Günay Karaağaç, *Dil Tarih ve İnsan*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s.450.

düşünceleri, kavrayış biçimi, töre ve gelenekleri dille ilişki içindedir. Düşünmemizi sağlayan da düşündüğümüzü dışa vurmamıza yardımcı olan da dildir. Kültürel birikimin sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlayan köprü yine dildir.³³ Dil insanların ortak bir kimlik altında toplanmalarının aracıdır. İnsan bir ırkın, kültürün, ailenin, dilin ve dinin üyesi olarak dünyaya gelir; aidiyet grupları denilen bu yapıların normları ve değer sistemleri doğrultusunda sosyalleşir, kim olduğunu, nereden geldiğini ve nereye gideceğini öğrenir. “*Dil, hem bireyin kimliğinin biçimlenmesinde önemli bir role sahiptir, hem de toplumsal bütünleşmenin -olumlu ya da olumsuz yönde- şekillenmesinde önemli işlevler üstlenir.*”³⁴

İnsan ve toplum hayatında bu denli öneme sahip olan dil tarih boyunca Batı ülkelerinin de Doğu ülkelerine karşı açtıkları siyasî ve kültürel savaşta kullandıkları önemli unsurlardan biri olmuştur.³⁵ Çünkü Batı ülkeleri siyasî, dini, ekonomik vb. birçok nedenle başka ülkelere saldırmış, işgallerini sağlam bir zemine oturtmak ve varlığını kalıcı kılmak için yerli halkı özünden adım adım uzaklaştırmaya, yerine kendi emellerini daha rahat gerçekleştirmesine olanak sağlayacak bir zihin dünyası, sosyo-ekonomik çevre ve kültür ortamı oluşturmaya çalışmıştır. Dolayısıyla askeri müdahale ile başlayan süreç çeşitli alanlardaki müdahalelerle devam etmiştir. Dil, her zaman bu mücadele alanlarının en önemli ayaklarından biri olmuştur. Çünkü bir halkın dilini değiştirmek ve onu ana dilinden uzaklaştırıp kendi dilini dayatmak demek, o ülke insanının varlığının yerine kendi varlığını koymak demektir.

Bu kısa girişten sonra son bir buçuk asırda Arap dilinin karşı karşıya kaldığı tehdit ve bu tehditlere karşı gösterdiği direnci bazı somut örneklerle izah etmek, mevzûyu daha da anlaşılır kılacaktır.

Daha önce de ifade edildiği üzere iki halk veya iki kültür karşı karşıya geldiklerinde, iletişimi sağlayan, buluşmayı sürdüren ve bu karşılaşmayı bir neti-

33 Bedia Akarsu, *Wilhelm Von Humboldt'da Dil- Kültür Bağlantısı*, Remzi, İstanbul 1984, s.89.

34 Özlem Eraydın Virtanen, “Dil politikalarının milliyetçilik hareketlerindeki tarihsel kökenleri”, *Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları*, Ed: Ebru Uzpeder, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, İstanbul 2003, s.19.

35 ed-Dubayb, dili “*kültürlere karşı açılan savaşlarda kullanılan vasıta*” olarak değerlendirir. Bkz. ed-Dubayb, a.g.e., s.13.

ceye bağlayan, kısacası bu sürece hâkim olan hep dil olmuştur. Bu nedenle Batı, üçüncü dünya ülkelerine girdiğinde, buraya hâkim olmak ve buradaki varlığını daim kılmak için dil denilen kuşatıcı ağı eline geçirmesi gerektiğini çok iyi biliyordu. Sözgelimi Cezayir halkını, hedeflediği sömürünün nesnesi haline getirmeyi amaçlayan Fransa, 1830'dan itibaren Arapçayı, yani halkın ana dilini yabancı dil olarak ilân etmiş ve okulların bu dille eğitim vermelerini yasaklamıştı.

Halkın eğitim düzeyini mümkün olduğu en alt düzeyde tutmayı hedeflemiş olan Fransa, sadece kendisine hizmet edecek düzey ve sayıda bir grubu yetiştirmek üzere o dönemde Cezayir'de bir tek üniversitenin varlığına müsaade etmişti.³⁶ Bununla da yetinmemiş, Arap olana dair ne varsa bertaraf etmeye çalışmış,³⁷ eğitimi tamamen Fransızcaya dönüştürünceye kadar uzun süre çabalamıştı. Nitekim Arapçaya karşı yürüttüğü bu mücadelesini, 8 Mart 1938 tarihinde, bu dilin Cezayir'de yabancı bir dil mesâbesinde olmasına dair aldığı hükümet kararı ile sürdürmüştü.³⁸ Bu kararın arkasındaki asıl hedef, Cezayir'de Arap dilini yok etmek, Fransızcanın bunun yerine ikâmesi ve Cezayir halkının kimliğini / şahsiyetini törpüledikten sonra Cezayir'in Fransa'ya ilhakının kolaylaşmasını sağlamak idi.³⁹

Yine aynı Fransa, Cezayir'de olduğu gibi Fas ve Tunus'ta da Arapçayı bütün devlet okullarında, idârî ve resmî yazışmalarda yasaklamak suretiyle bu dile karşı çetin bir savaş başlatmıştı. Fransa'nın Tunus'ta 1883 yılında kurduğu Bilim ve Eğitim İdaresi vasıtasıyla bu ülkedeki Arap ve Fransızlar için Arapçaya dair içinde hiçbir şey bulunmayan ilkokullar kurma kararı alması da millî ruhu öldürmeye dönük bir uygulamadır. Neyse ki Tunuslular bu politikanın tehlikesini fark edip itiraz edince, Arap-Fransız Okulları adıyla Araplara ait özel okullarda Arapça öğretimine müsaade edilmiştir. 1946 yılına kadar geçerliliği devam eden bu madde, öğrencilere bu okullarda Arapçayı okuma imkânı tanıdığı için önemlidir.⁴⁰

36 Türkkiye Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, AÜSBF, Ankara 1975, s.145.

37 Zâhir Riyâd, *İst'ımaru İfrîqiya*, ed-Dâru'l-Qavmiyye li't-Tibâ'a ve '-Neşr, Kahire 1965, s.371.

38 Rabih Türkî, "Edvâun 'ala siyaseti ta'ribi't-ta'lim ve'l-idâre ve'l-muhiti'l-ictimâ'i, fi'l-cuz'i'l-ewvel: el-ma'reke min ecli't-ta'rib (1978-1962)", *el-Mustaqbelu'l-'Arabî*, yıl:6, sayı:57, Kasım 1983, s.150.

39 Rabih, a.g.m., s.84.

40 Riyâd, a.g.e., s.369.

Babu'l-Kued bölgesinde kara tahtaya Arapça yazı yazarken yakalanan ve iki yıl hapse, yedi yıl gözetim altında kalma cezasına çarptırılan Ulema Eğitimi Komisyonu başkanı gibi, Arapçayı yasadışı yollarla öğretenler sık sık kovuştur-maya uğruyorlardı. Böylece yüz yıl süresince, paradoksal bir biçimde eğitimde gerileme görülmüştür. 1847'de en azından okuma-yazma düzeyi oldukça yük-sek iken; 1944'te her 9 Arap'tan 8'i okuma yazma bilmiyordu.⁴¹ Hatta Fransız komutanlarının itiraflarına göre işgalden önce bütün Araplar okuma ve yazma biliyorlardı ve Cezayir'in her köyünde en az iki okul vardı.⁴²

Batılıların, bir ülkeye müdahale etmeye başlar başlamaz ülkenin diline ve eğitim sistemine müdahale etmesi, bu iki unsurun öneminin farkında oldukları anlamına gelir. Bunu, "sömürmek üzere gittikleri ülkelere, varlıklarını kalıcı kıl-mak için taşıyıp götürdükleri vatandaşlarının"⁴³ eğitimine verdikleri önemden de anlayabiliriz. Söz gelimi İngilizler, Kuzey Afrika'ya gelir gelmez Avrupadan getirdikleri çocukların eğitimi için İngiltere'deki eğitime paralel okullar kurar-lar. Yeni göç yerine tam yerleştikten hemen sonra Hollanda sistemine uygun okullar da inşa eder. O sıralar ne İngiliz ne de Hollandalı çocuklar kendi eği-timlerinden geri kalır. Hatta İngilizler ve Hollandalılar arasında dil konusunda çıkan tartışmada İngiliz Hükümeti barış sözleşmesinde Hollanda dilinin İngi-liz dili ile birlikte resmî dil olarak kalabileceğini özellikle vurgular.⁴⁴ Oysa aynı Hollandalılar Endonezya'ya girer girmez, Arapçanın okullarda okutulmasını yasaklamışlardı. Söz gelimi bu çerçevede "ketatib" denilen ve sadece Kur'an ve temel Arapçanın öğretildiği halk okullarının dahi kapatılmasının gerekliliğine karar vermişlerdi.⁴⁵

41 Marc Ferro, *Sömürgecilik Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s.233.

42 Bkz. Nazlı Mu'avad Ahmed, *et-Ta'rib ve'l-Qavmiyyetu'l-'Arabiyye fi'l-Mağribi'l-'Arabî*, Merkezi Dirasâ-ti'l-Vahdeti'l-'Arabiyye, Beyrut 1986, s.58; Akt. Metin Parıldı, "Fransız sömürgeciliği döneminde Kuzey Afrika'da Arap dili ve edebiyatına genel bir bakış", *Bilimname*, XVIII/1, 2010, s.118.

43 Joshua Schreier, "Napoléon's long shadow: morality, civilization, and jews in France and Algeria, 1808-1870", *French Historical Studies*, Volume:XXX/1, Duke University Pres, Jan. 1, 2007, s.87.

44 Riyâd, a.g.e., s.359-360.

45 'Abdullah en-Nefisi, "el-Bu'du's-siyâsi li kadiyyeti'l-lugati'l-'Arabiyye", *el-Lugatu'l-'Arabiyye Es'iletu't-Tetav-vuriz-Zati ve'l-Mustaqbel*, Merkezu'd-Dirâsâti'l-Lugati'l-'Arabiyye, Beyrût 2005, s.60.

Arap diline karşı Batı sömürgesinin sürdürdüğü savaşlar, özellikle Afrika kıtasında, Arapçanın hâkim olduğu bölgelerde çok çetin olmuştur. Ahmed Bahâuddin⁴⁶ bunu şöyle anlatır: “Batı, kalkınmasını tamamlayıp buharlı gemiyi bulduktan sonra Afrika’ya saldırılarına başladı. Özellikle Araplaşmış ve Arap dilini kabullenmiş halkın Araplığıyla uğraştı, Arap dilinin kökünü kazımak istedi. Sözelimi Fransa Cezayir’den Arapçayı neredeyse söküp attı. Ancak buralarda çetin bir direnişle karşılaştı.”⁴⁷ Bahâuddin bir hatırasını şöyle anlatır: “Özgürlüğüne kavuştuğu ilk zamanlarda Tunus’u ziyarete gitmiştim. Eski bir çarşı bölgesini gezmiştim. Eski bir Arap kasabası görünümündeydi. Çok eski binalara girdim. Beni yer altında bir mahzene indirdiler. Orada işgalcilerden eski Arapça kitaplarını saklıyorlarmış. Sanki bomba saklıyorlardı. Aynı zamanda bu dehlizlerde Arapça dersler okuyorlardı. Sanki devrim faaliyetinde bulunuyorlardı. Çünkü halk kendi dilini -Arap dilini- kullanamıyordu ve işgalcilerin gözü önünde çocuklarına da bu dili öğretmiyorlardı.”⁴⁸

el-‘Adnâni’ye⁴⁹ göre Cezayir, Libya, Tunus, Fas, Mısır, Filistin ve diğer Arap ülkelerinde, uyguladıkları politikalarla halkı câhil bırakan, okuma-yazmadan uzak tutan, zenginliklerini gasp etmeye çalışan sömürgecilerin, Arap dilini ortadan kaldırmak istemelerinin önemli bir nedeni de bu dilin adı geçen ülke halklarının birliğinde önemli bir rol oynamasıdır.

Arap dilinin direnişi

Geriyeye dönülüp bakıldığında, yıllarca sömürgeci güçler tarafından sindirilen ve özlerine yabancılaştırılan halkların, kendilerine geldiklerinde, geliştirdikleri direniş cephelerinin önemli bir unsurunun yine “dil/Arap dili” olması, garipsenecek bir durum değildir.

46 Ahmed Bahâuddin (1927-1996) Mısırlı gazeteci yazardır. Kahire Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu olan Bahâuddin, birçok gazetede genel yayın yönetmenliği yaptı. Aralarında “Eyyâmun Lehâ Târîh, Ebâd fî Muvâceheti’l-‘Arabiyye, Efkarun Mu’âsira, el-İsti’mârü’l-Emriki, İhtimâmât ‘Arabiyye, Muâmera fî İfrîqiya, el-Vahdetü’l-‘Arabiyye” gibi kitapların yer aldığı ve dil, siyaset, kültür, milliyetçilik gibi konularını işleyen otuz yedi eser kaleme almıştır.

47 Bkz. en-Nakkâş, a.g.e., s.101

48 Bkz. en-Nakkâş, a.g.e., s.101-102.

49 Muhammed el-‘Adnâni, Mu’cemu’l-Ağlâti’l-Lugaviyyeti’l-Mu’âsira, Mektebetu Lubnan, Beyrut 1989, mukadime, s. ç.

Cezayir'in işgale karşı başlattığı direniş hareketi sürecinde halkın, kimliğini tekrar geri kazanmasını sağlamak için Arap dilini tekrar yaygınlaştırma çabası, buna açık bir örnektir.⁵⁰ Cezayir uleması, eş-Şeyh Abdulhamid b. Badis önderliğinde Fransız işgaline, Fransızlaştırma ve Hıristiyanlaştırma siyasetine karşı direniş çerçevesinde 5 Mayıs 1931'de Cezayir Müslüman Âlimler Cemiyetini kurmuş ve “*dinimiz İslâm, dilimiz Arapça, vatanımız Cezayir*” sloganıyla Cezayir'i özgürleştirmek için çabaladıklarını deklare etmiş, mücadele sürecinin ana güzergâhlarından biri olarak dili tercih etmeyi ihmal etmemiştir.⁵¹ Ancak dayatmalar sonucu Fransızca o denli yaygınlaştırılmış ve öğretilmiş ki geniş kitleler bu dili ana dili gibi hatta kimi zaman ana dilinden de daha iyi bir şekilde konuşmaya başlamıştı. Nitekim bu durum bağımsızlık sonrası Cezayir'in önüne uluslaşma yolunda da önemli sorun olarak çıkacaktır: “*Bağımsızlık sonrası, Fransızca'yı ana dili Arapçadan daha iyi konuşan, belki Fransızlaştırılmayan ama kendi kimliğini de bulamayan bir ulus vardı ortada.*”⁵²

Dil üzerinden mücadelesini yürüten sömürge halkları, dilin bir ülke için büyük bir öneme sahip olduğunu, dolayısıyla onu kaybetmemek için ne gerekiyorsa yapılması gerektiğini biliyorlardı. Hiçbir dilin, ana dilinin değeriyle mukâyesetmek gerektiğini öğrenmişlerdi. Günümüzde bilgiye ulaşmak için farklı dilleri bilmek gerekse de bir ülkede bilimin, sanatın, edebiyatın, felsefenin, tekniğin, teknolojinin gelişmesi ancak ulusal dilin geliştirilmesiyle mümkündür. Sömürülen halklar uzun süre kendilerine dil üzerinden saldıran sömürgecilerden çektikleri sıkıntıdan ve dillerinin düştüğü içler acısı durumdan ana dilinin kıymetini farketmişlerdi. Bu nedenle ulusal kimlik bilincini, ulusal dil bilinciyle sağlamlaştırmayı tercih etmişlerdi.

Arap dilini savunmada İslâm dininin rolü

Huntington⁵³ “*herhangi bir medeniyetin veya kültürün temel öğeleri dil ve dindir.*” diyor. Aksan⁵⁴ da bunu destekler mahiyette “*Bir ulusun diliyle kültürü arasın-*

50 en-Nefsi, a.g.e., s.60.

51 Rabih, a.g.m., s.87.

52 Mete Çubukçu, “Cezayir: Kuzey Afrika'daki kirli savaş”, *Birikim*, sayı:99, Temmuz-1997, s.16.

53 Samuel P.Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, çev. Mehmet Turhan, Y. Z. Cem Soydemir, Okuyan Us Yayınları, İstanbul 2005, s.76.

54 Aksan, a.g.e., s.64.

daki bağlar o kadar sıkıdır ki, yalnızca dil varlığının incelenmesiyle bir ulusun yaşayış tarzı, inançları ve gelenekleri, çeşitli özellikleri ve tarih boyunca içinde bulunduğu kültürel hareketleri hakkında bilgi edinmek mümkündür” ifadelerini kullanıyor. Bu öneme binâen Arap âleminde de dili koruma çabaları, özellikle din ve millî duygu gibi iki husus üzerinden yürütülmüştür. Özellikle ‘Arap İslâm medeniyeti’ ifadesinin öne çıkarıldığı mahfillerde dilin koruyucusu olarak dine/İslâm’a atfı yapılır.

Abdulhamid İbrahim,⁵⁵ Arap dilinin İslâm dinî ile olan bağlantısını özetle şöyle ifade eder:

“İslâm, bu halkın dinini temsil ederken Arap dili İslâm medeniyetinin dili olma görevini ifa etmektedir. Bu iki unsur o derece iç içe geçmiş ki, biri diğeri olmadan var olamaz. İslâm, Arap dili olmadan olmaz çünkü Kur’an-ı Kerim’in dili Arapçadır. Arap dili İslâm dinî olmadan varlığını sürdüremez çünkü bu dili gün yüzüne çıkaran, onu koruyan ve bir lehçeden dünya diline dönüştüren odur.”

Zaten pek çok Arap bilgine göre, “Batılıların yok etmek üzere hedefe koydukları yegâne şey Arap dili değildir. Onların asıl gayeleri Arapları dillerinden uzaklaştırma yoluyla onları kutsal kitaplarından, geçmişlerinden ve kültürlerinden koparmaktır.”⁵⁶ Yine bu bilginler Arap dili olmadan tarihlerini ve milletin hafızası konumunda olan kültürlerini öğrenmelerinin mümkün olmayacağını düşünüyorlar. Ayrıca onlara göre Arap dili olmadan nesiller arasında iletişim olmayacak, şahsiyetinin temeli olan kimliklerini kaybedecekler. “Daha da kötüsü, dinlerini doğru anlama imkânından yoksun kalacaklar.”⁵⁷

Yukarıda da söylediğimiz gibi sömürgeciler, İslâm coğrafyasında başlattıkları bu dönüştürme sürecinde, din olgusunun ehemmiyetinden bigâne değildi. Zira onlar hedefledikleri dönüştürme sürecini bir yandan da din üzerinden sürdürmeyi ihmal etmemişlerdi. Söz gelimi Mağrip’te sömürgeleştirme hareketlerinde hep bir haçlı seferi damarı olmuştur. Neticede hitap ettikleri halkı değiştirmeye

55 Usame el-Elfi, *el-Lugatu'l-'Arabiyye ve Keyfe Nenhadu Biha Nutkan ve Kitabeten*, el-Hey'etu'l-Misriyyeti'l-'Amme li'l-Kitâb, Kahire 2004, mukaddime, s.3.

56 el-Elfi, a.g.e., s.23.

57 el-Elfi, a.g.e., s.21.

çalışan sömürgeciler, bu halkın güçlü dinamiklerinden birinin de din olduğunu gayet iyi biliyordu. Ve yine biliyorlardı ki bu dinî bilmenin, öğrenmenin, ona bağlı kalmanın en sağlam kanalı dildir. Bu nedenle “*Mağrip’te Arap diline, eğitim sahasında sadece liseyi bitirmek için gerekli bir yabancı dil olarak yer verilmiştir.*”⁵⁸

Bütün bunlar bir yana, her halk zaten dilini dış etkenlere karşı koruma güdüsünü taşır. Bunun için her zaman sömürge veya savaş benzeri çok şiddetli süreçlerden geçiyor olmak gerekmiyor. Çok gelişmiş, değişik sahalarda etkin olan hâkim ülke halklarında da aynı tavır vardır. Bunun için kânunlar çıkarır, kampanyalar başlatır, resmî kurumlar bina eder, akademik aktiviteleri yaygınlaştırır vs. “*Çünkü her halk dilini, yaşamının aynası, kültürünün adresi ve medeniyetinin şekillendiği kap olarak görür. Bundan dolayı dünya halkları, bugününü geçmişiyile irtibatlandırmayı önemser ve bunu dil üzerinden yapar. Hangi yol ve gerekçeyle, hangi isim altına olursa olsun diline yapılacak bir müdahaleye karşı önlemine alır, onu koruyacak kânunlar çıkarır. Yukarıda, Afrika halklarının dillerine karşı gösterdiği muamele gün gibi ortadayken Fransa, uzak değil daha 1994’te dilini yabancı etkenlere karşı korumak için kânunlar çıkarmış, uymayanlara da yüklü cezâlar uygun görmüştür.*”⁵⁹

Anlaşılan şu ki İslâm âleminde son birkaç yüzyılda sürdürülen sömürgecilik hareketi, girdiği bölgelerde varlığını kalıcı hale getirmeye çalışmış, bu minvalde geliştirdiği ve uyguladığı politikalar karşısında Arapçayı bir direnç noktası olarak görmüş ve bu dili bertaraf etmek için çeşitli yollar denemiştir. İlk etapta askerî güçle girdikleri bölgelerde, bilâhare kültürel sömürgecilik yöntemlerini uygulamışlardır. Eğitim kurumlarını denetimleri altına almış, sistematik bir şekilde Arapçayı ortadan kaldırıp kendi dillerini ikâme etmeye çalışmışlardır. Kuşkusuz bu çabanın, girilen bütün ülkelerde aynı düzeyde ve dozda olduğu ve netice itibarıyla aynı sonuca vardığını söylemek mümkün değildir. Ancak tarih boyunca sömürgeciliğin girdiği her ülkede dile müdahalenin olduğu görülmektedir.

Sömürgeciler halkın birlik direncini kırmak için halk içindeki etnik veya kültürel farklılıkları ön plana çıkarmayı ve bu farklılıklar üzerinden politika yapma-

58 Ferro, a.g.e., s.209.

59 el-Elfî, a.g.e., s.19.

yı ihmal etmemiş, yerli halkın, dilini dayandırdığı güçlü dayanağından biri olan dinlerine de müdahale edip kendi dinlerini bunun yerine ikâme etmeye çalışmışlardır. Arapçanın zor ve anlaşılmaz olduğunu, ihtiyaca cevap vermediğini, bu dille bilimin yapılamayacağını, alfabesinin ve gramerinin gelişmeye mani olduğunu telkin ederek halkı bu dilden soğutma/uzaklaştırma yoluna gitmişlerdir.

Şunu da belirtmek gerekir ki Batı ülkelerinin birbirleriyle yaptıkları savaşlar incelendiğinde, kültürel sömürgeciliği kendi aralarında da yürüttükleri görülecektir. Bir ülke diğer ülkeye saldırdığında bir süre sonra işgal edilen ülkenin dilini değiştirme gayretlerine girmiştir. Tarih kitapları bunun örnekleriyle doludur. Ancak Arapça için durum bundan biraz daha farklıdır. Batı sömürgeciliği Arap ülkesi olsun veya olmasın, Arapçanın konuşulduğu veya öğretildiği ülkelere girdiğinde bir şekilde ya kendi dilini dayatmıştır (Cezayir gibi), ya Fasîh Arapçanın yerine Ammiceleri ikâme etmeye çalışmıştır (Mısır gibi) yahut da Fasîh Arapçayı yasaklayıp ülkenin kendi dilini ön plana çıkarmıştır (Somali ve Endonezya gibi). Bu tutumdan, mücadelenin çoğunlukla Fasîh Arap dilinin yok edilmesi üzerine kurulduğu anlaşılmaktadır.

Kuşkusuz Arapça dâhil hiçbir dil herhangi bir kutsiyete sahip değildir. Ama her dil sahip olduğu ve temsil ettiği kültürün ayrılmaz bir parçasıdır, halkının varlığının ve benliğinin temsilcisidir.

Özetle, sömürgeciler Arap halkının varoluşunun bir simgesi olan Arapçayı ortadan kaldırıp kendi dillerini dayatmakla onları dönüştürmeyi, yabancılaştırmayı ve kendi varlığına katmayı denemiş, bu çabasında yer yer başarılar elde etmiş, yer yer de sert tepkilerle karşılaşmışlardır. Netice itibarıyla sömürgecilerin, dilin birleştirici ve yabancılaştırıcı gücü üzerinden kurdukları politikalar sonucunda Arap dilini kullanarak yabancılaştırmaya çalıştıkları halklar uzun süre benlik, dil, din, kültür ve gelenekleriyle ilgili ciddi bunalımlar yaşamıştır. Geçmişte açılan yaralar henüz sarılmamışken, ardı arkası gelmeyen saldırılar da çeşitli suretlerde devam etmektedir.

3.

Lehçeleri ve Yerel Dilleri Fushanın Yerine İkame Etme

Fikir ve edebiyatı temsil eden bir dil ile birlikte halk arasında konuşulan mahalli lehçelerin varlığı Câhiliye döneminden beri Arapçada var olan doğal bir olgudur ki bu, dünyadaki diğer dillerde de mevcuttur.⁶⁰ Ne var ki sömürgeciler bu doğal olguyu, Fasîh Arapçaya karşı savaşmada, dil ve düşüncede ayrımcılık yaratmada kullandılar. Öyle ki Fasîh Arapça için “*yetersiz, kısır, zayıf, zor ve bilimi ifade etmede yetersiz*”⁶¹ dediler. Hatta Arapların geri kalmışlığının nedeni olarak ısrarla bu dili (Fasîh Arapçayı) gösterdiler. Bununla yetinmeyip sürekli Standart/Fasîh Arapçayı bırakmalarını, bunun yerine lehçeleri kullanmalarını istediler. Lehçelerin yeni ihtiyaçlara cevap verebildiğini söylediler ve bunu bilimsel alanda ve medeniyet sahasında gelişimin anahtarı olarak gösterdiler. Halkın kültür düzeyini ve okuma yazma oranını arttırmada kolay bir araç olduğunu ifade ettiler.

Uzun süren bir sömürge dönemi sonrası, 1950 yılı Cezayir’inde, Arapça çıkan yalnızca bir iki gazete ya da yayın kalmıştı. Arapça, yazılı bir varlığı olmayan bir yerel ağız durumuna düşürülmüştü.⁶² Bir dönem, Arapça sınıflarına, notları en düşük öğrenciler alınıyordu. Arapça, diğer dillerin (İngilizce, Almanca ve İspanyolcanın) ardından ikinci sınıf bir dil konumundaydı. 1954’te bile Cezayir’deki ilköğretim bölge müfettişleri şöyle yazmışlardı: “*Arapça ilköğretimde zorunlu ders olarak oku-*

60 ‘Âişe Abdurrahman Bintu’ş-Şâti’, *Lugatunâ ve’l-Hayât*, Dâru’l-Ma’ârif, Kahire 1991, s.93.

61 el-Elfî, *a.g.e.*, s.41.

62 Ferro, *a.g.e.*, s.213-214.

*tulamaz. Çünkü bir tür diyalekt/halk lehçesi olan Arapça yazıya aktarılmamış, edebî Arapça ölü dil konumundadır ve modern Arapça da yabancı dil mesâbesindedir.*⁶³

Marakeş'te eğitim ilk kademedede Fransızca ve Arapça idi ve lise aşaması tamamen Fransızca idi. Bu okullar da yerli halkların zihinlerini sömürgeci emellere göre kurgulamak üzere kurulmuştu. Sömürgeciler girdikleri ülkelerde halk arasındaki farklılıkları körükleyerek birliğini bozmayı, dolayısıyla onları daha rahat yönetmeyi ve dönüştürmeyi de hedeflemişlerdi. Bu çerçevede Fransa'nın Marakeş'te çöl ve köy kesimlerinde çiftçi yetiştirmek üzere kurduğu okullarda eğitim, biri Arapça diğeri Berberice olmak üzere iki düzlemde sürdürülmüştü. Amaç, Marakeş halkının Araplığını geri plana itmek, Fransızların onların elinden tuttuğunu hissettirmek ve onları Berbericeye özendirmek idi.⁶⁴

Somali'nin, özgürlüğünü ilân etmeden evvel, yani Birleşmiş Milletlerin vesayeti altında bulunduğu süre zarfında en fazla mücadele ettiği mevzulardan biri dil konusu idi. Batılılar, Somali halkından “resmî dil” olarak İtalyancayı tercih etmelerini istiyorlardı. İtalya'nın Somali'yi işgali sona erdikten sonra da bu dilin Somali halkı üzerindeki etkisi hâlâ devam ediyordu. Zîra Somali gençleri İtalya üniversitelerinde eğitimlerini görüyorlardı. Ancak yine de Somali halkının ağırlıklı talebi Arap dili yönünde idi. Batının üzerinde durduğu en mühim mesele Arap dilini ortadan kaldırmak olduğundan sürekli Savahilceyi teşvik ediyorlardı. Referandum sonucunda halk Arapçayı seçmesine rağmen Batı, Somali için Savahilceyi resmî dil olarak deklare etti.⁶⁵

Diğer yandan Fransız hükümeti Afrika'daki sömürgelerinde, misyonerlere kendi projelerine hizmet etmeleri karşılığında destek veriyordu.⁶⁶ Misyonerlik teşkilatları, sömürgeciliğin şemsiyesi altında Afrika'ya geldiklerinde yaptıkları ilk şey, Afrika dillerini, özellikle büyük ve güçlü kabilelerin yahut elinde siyasî

63 Ferro, *a.g.e.*, s.234.

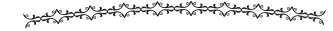
64 Riyâd, *a.g.e.*, s.370.

65 en-Nakkâş, *a.g.e.*, s.100-101.

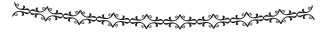
66 Riyâd, *a.g.e.*, s.369.

bir güç bulunduran kabilelerin dillerini öğrenmeye çalışmak ve onlar için bir alfabe bulmak olmuştur. Bu çerçevede kelimelerin anlamlarını tespit etmek için sözlükler hazırladılar. Arapçanın dışındaki her dile sıcak bakabilen sömürgeciler, aynı zamanda kendi dillerini yaygınlaştırmaya çabalıyorlardı. Zaten kısa bir süre sonra Tunus, Cezayir ve Marakeş'te evvelce kurulmuş ve eğitim dili Arapça olan okulların önce ödeneklerini kesmiş, bilâhare onları tamamen kapatmışlardır. Ortada yerli halka ait okul kalmayınca bütün eğitim sömürgeci güçlerin kurmuş oldukları okullarda sürdürülmüştür.⁶⁷

1880 yılında Mısır Millî Kütüphanesi Müdürü, Alman müsteşrik Wilhelm Spitta “*Kavâidu'l-Arabiyyeti'l-Ammiyye fi Mısır/Mısır Halk Lehçesi Grameri*”⁶⁸ adıyla Almanca anlatımlı bir gramer kitabı kaleme alır. Bu kitap Arap âleminde Fasîh Arapçanın idâm fermanı olarak algılanır. Bu dönemde İngiliz sömürgeci lehçeyi ön plana çıkaran yazarların gayretlerini Fasîh Arapçaya karşı uygulamakta olduğu plan çerçevesinde kullanmayı ihmal etmez. İngiliz sömürgesinin sürdüğü 1889 yılında bakanlık, eğitim dilinin İngilizce olacağına dair bir karar alır. Bu çerçevede dil okullarını kapatır ve öğretmen yetiştirmek üzere İngiltere'ye öğrenciler gönderir. 1893 yılında İngiliz mühendis William Willcocks⁶⁹ Kahiredeki Özbekiyye Kulübünde Fasîh Arap-



1880 yılında Mısır Millî Kütüphanesi Müdürü, Alman müsteşrik Wilhelm Spitta “*Kavâidu'l-Arabiyyeti'l-Ammiyye fi Mısır/Mısır Halk Lehçesi Grameri*” adıyla Almanca anlatımlı bir gramer kitabı kaleme alır. Bu kitap Arap âleminde Fasîh Arapçanın idâm fermanı olarak algılanır.



67 Riyâd, a.g.e., s.359.

68 Kitabın orijinal adı “*Grammatik des Arabischen vulgärdialectes von Aegypten*”dir.

69 İnşaat mühendisi olan İngiliz William Willcocks (1852-1932), İngiliz hükümetinin görevlendirmesiyle Güney Afrikada sulama projeleri üzerine çalıştı. Mısır'ın güneyindeki Asvan Barajı'nın mühendisliğini yürütmüştü. Willcocks II. Meşrutiyet sonrasındaki Osmanlı Hükümeti tarafından Mezopotamya'nın sulanması için de görevlendirilmişti. 1908 yılının son çeyreğinde hükümete bağlı olarak çalışmalara başlayan Willcocks'un Mezopotamya'ya ilk gelişi bundan 3-4 sene öncesindeki bir gezisidir. Dâhiliye Nezareti bu gezinin altında yatan asıl nedenin, bu bölgenin İngilizler ve İngiliz sermayesi ile doldurulup İngiltere'nin nüfuzu altına konulmaktan ibaret olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Mustafa Malhut, “Mezopotamya üzerinde İngiliz-Alman nüfuz mücadelesi”, *Tarih Okulu Derisi/Journal of History School*, sayı:14, İlkbahar-Yaz 2013, s.147-161.

çanın yerine lehçenin ikâme edilmesi için çağrı yapar. Burada “*Mısırluların yaratıcı güçlerini kaybetmelerinin temelinde, okuma ve yazmada Fasîh Arapçayı kullanmalarını yatmaktadır, bu dili kullanmak zaman kaybıdır. Zira bu dil Latince gibi ölmüştür.*”⁷⁰ der ve yegâne çare olarak yazı ve konuşma dilinde lehçenin kullanılmasını gösterir. Aynı şahıs el-Ezher Dergisine de el atar ve makalelerin lehçe ile yazılmasını ister. Willcocks, derginin bir süre lehçe ile devam etmesini sağlasa da, âlimlerin Fasîh Arapçada ısrar etmelerine dayanamayarak bu isteğinden vazgeçer.⁷¹

Arap bilginler lehçelerin bu denli öne çıkması ve standart Arapçanın geri plana itilmesinin nedenini sadece dış güçlere bağlamazlar. Aksine Arapların bu sahadaki ihmallerinin daha hayati bir sorun olduğunu ifade ederler.⁷² Bu noktada bütün suçun Batıya atfedilmesini doğru bulmaz, Arap çocuklarının bilinçsiz bir şekilde Fasîh Arapçayı terk etmekle dillerinin düştüğü bu seviyede değişik ölçülerde behrelerinin olduğunu ifade ederler. Yine bu bilginlere göre Araplar Arap dilini kullanmamakla Fasîh Arapçayı kullanılmayan bir dil konumuna düşürdüler. Bunun neticesinde lehçeler dil konumuna yükseltildi, her bir Arap topluluğunun kendine ait müstakil/ayrı bir dili oluşmuş, Fasîh Arapça ise (neredeyse) yeni bir Latince yani kullanılmayan bir dil konumuna düşmüş oldu. Sonuç olarak bir halk kültüründen, tarihinden ve dilinden kopmuş ve 22 parçaya bölünmüş oldu.

İngiltere, Fransa, Hollanda ve Amerika gibi Batılı sömürgeciler girdikleri her ülkede Fasîh Arap diline, onun kurumlarına, sembollerine ve ilim adamlarına karşı bir mücadeleye girişmişlerdir. Amaç bu halkların birbirleriyle olan bağlarını koparmak, onları parçalamak ve dili bilinmez kılarak dinin temel kaynaklarından halkı bihaber hale getirmektir. Bu amaç hâsıl olduktan sonra sistematik olarak ikinci aşama olan “*Halkı manevi, kültürel, duygusal ve iktisâdi açıdan kendilerine bağlı ve bağımlı hale getirme*” devreye konulacak.⁷³

70 Bkz. en-Nakkâş, a.g.e., s.10.

71 ez-Zemalik, Kahire’de Nil Nehri içinde oluşmuş bir ada semtinin adıdır. en-Nakkâş, ez-Zemalik’te bir caddede bu şahsın (William Willcocks) adının verilmesini ve Tâhâ Huseyn’in bu caddede bir dönem oturmuş olmasını üzüntüyle karşılar ve bilâhare bu caddenin adının Tâhâ Huseyn Caddesi olarak değiştirilmesine sevindiğini ifade eder. Bkz. en-Nakkâş a.g.e., s.119.

72 Kemal Bısr, a.g.e., s.14; Bintu’ş-Şâtî, a.g.e., s.94 vd.; el-Elfi, a.g.e., s.23.

73 en-Nefîsî, a.g.m., s.60.

Arap diline karşı verdikleri amansız mücadele ile bilinen Cromer,⁷⁴ Kitchener,⁷⁵ Gordon⁷⁶ ve Dunlop'un, Mısır ve Sudan'da bir düzeye kadar başarılı oldukları söylenebilir. Attıkları tohumlar bir süre sonra ürün vermiş, özellikle Mısır ve Sudan'da yerli halktan bu bayrağı alıp taşıyacak ve misyonu tamamlayacak bir nesil yetiştirmişlerdir. Bunlar kendi kimliklerini yeniden inşa etmeye çalıştıklarını düşünürken, aslında kendilerine yabancılaştıklarını kabul etmeyen, halk ve ilim camiasında hatırı sayılır bir konumda bulunan bir grup yazar idi.⁷⁷

"*el-Belâgatu'l-'Asriyye ve'l-Lugatu'l-'Arabiyye*" isimli kitabında Selâme Musa, "*Arap dili Mısır halkını kültürel kalkınmadan alıkoymaktadır*" der. Ona göre Latin alfabesi, kendilerini geliştirmiş ülkeler arasına sokacak ve evrensel düşünceye yaklaştıracak, kendilerine onların düşünce yapısını kazandıracak, bilimsel kelimeler daha kolay ifade edilecek.⁷⁸ Musa bu düşünceleriyle Mısır'daki İngiliz sömürgesinin Arap dili karşısındaki hücumlarına ve entrikalarına paralel sözler sarf etmiş, onların emellerini seslendirmiştir.⁷⁹ Ona göre, Arap dilinin kavramları ve yazı dili çağın ruhuna uymamakta, değerlerini yansıtmamakta ve ihtiyaçlarını karşılamamaktadır.⁸⁰ Aynı şekilde İngiliz sömürgesinin Mısır

74 Tam adı Lord Evelyn Baring Cromer'dir. 1841 yılında İngiltere'nin Norfolk şehrinde doğdu. Fransızca, Latince, İtalyanca, Yunanca dillerini bilen Cromer yaklaşık yirmi dört yıl Mısır'da bulunmasına rağmen Arapçayı öğrenmemiştir. 1877'de İngiltere'nin Mısır üzerindeki idaresini kurmak ve çıkarlarını korumak için Mısır'a gönderilen Cromer'e göre Arapça modern bilimin yapılması ve öğretilmesi için yetersiz idi. Bkz. John Marlowe, *Cromer in Egypt*, New York 1970.

75 Britanyalı komutan, diplomat ve devlet adamı olan Kitchener'in (1850-1916) tam adı Horatio Herbert Kitchener'dir. 1896-98'de Sudan'daki Mehdi hareketini bastırarak Hartum'u işgal etmiş, 1899-1902 yılları arasında Boer Harbini kazanarak Güney Afrika'yı İngiltere'ye bağlamıştı. Görevi süresince yerli halka karşı gösterdiği acımasızlıklarıyla bilinmekteydi. Hindistan ve Mısır'da askeri görevlerde bulundu.

76 İngiliz asker Charles George Gordon (1833-1885), 1873'te Mısır Hıdvi İsmail Paşa'nın hizmetine girdi, Sudan'ın güney vilayetlerinin askeri valiliğine atandı. 1876'ya kadar burada görev yaptı, bu sırada baş gösteren ayaklanmaları bastırdı, sonra ülkesine döndü. 1877'de görev yetkileri genişletilerek Sudan Genel Valiliğine atandı. Ayaklanmalarla mücadele etti.

77 en-Nefîsî, a.g.m., s.59-60; en-Nakkâş, a.g.e., s.10.

78 Selâme Musa, *el-Belâgatu'l-'Asriyye ve'l-Lugatu'l-'Arabiyye*, Kelimât Arabiyye li't-Terceme ve'n-Neşr, Kahire 2012, s.117.

79 Selâme Musa, Mısır'da 1922 yılında Tut Anh Âmun'un mezarı ve hazinesinin ortaya çıkarılmasından sonra hız kazanan, Mısır'ı firavun medeniyetinin devamı olarak gören, Mısır'ın Arap ve İslâm kimliğinden farklı kimliğe sahip olmasını öngören Firavunculuk görüşünü savunan entelektüeller arasında yer almıştır. Bkz. Rahmi Er, a.g.e., s.38-39.

80 Bedrettin Aytaç, "Selâme Musa ve Arap dili üzerine görüşleri", *NÜSHA Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, yıl:1, sayı:2, Yaz 2001, s.121-122.

bekçisi Cromer de Arapçayı modern bilim için yetersiz bulmaktaydı.⁸¹ Musa, sözlerini şu sorgulama ile sürdürüyor: “*Diyebiliriz ki Latin alfabesi, gelecek için aydınlığa doğru bir sıçrayıştır. Ancak Arap harflerinin bekasından ve gelenekten nemalanan unsurlar bu sıçrayışı kabul ederler mi?*”⁸²

Aynı çerçevede Tâhâ Huseyn, “*Teysîru’l-Kavâ’idi’l-Lugaviyye/Gramerin Kolaylaştırılması*” isimli tebliğinde ve 1956 yılında Şam’da gerçekleştirilen Arap Dil Kurumları Çalıştayındaki sunumunda Arapçanın sarf ve nahvinin değiştirilmesi gerektiğine dikkat çekmişti. Bütün bunları “*Tatviru’l-lugati’l-‘arabiyyeti’l-fusha ve teysîruha/Fasîh Arapçanın geliştirilmesi ve kolaylaştırılması*” sloganıyla yapmıştı.⁸³ O, “*Mustaqbelu’s-Saqâfe fi Mısır*” isimli kitabında Mısır’ın Araplığını tartışma zeminine çekmiştir. Çünkü ona göre Mısır, kültür ve medeniyet açısından Arap-İslâm kültürü ve medeniyetinden çok, Orta Akdeniz’e aittir. Yunan ve İtalya’nın, Mısır’a Irak ve Suriye’den daha yakın olduğunu iddia etmektedir. Yani ona göre Mısır Arap olmaktan çok Avrupalıdır. Tâhâ Huseyn’in 1936 yılında kaleme aldığı bu eser kendi döneminde yazılmış en tartışmalı çalışma idi. Kitabında Mısır’ın *Doğuya mı yoksa Batıya mı ait* olduğu sorusunu ortaya atıp kendi tercihini ikinciden yana kullanmakta, ayrıca *Mısır’ın Arap ve Müslümanlığına dair hükmü ve kanaati* kınamaktadır.⁸⁴

el-Adnânî⁸⁵ bu çabaları için “*sömürgecilerin destekçi bakayaları, halkın bu dilden nefret etmelerini sağlamak, onun uluslararası bir dil olduğu hakkında şüphe uyandırmak ve halkı rahat yutulur bir lokma haline getirmek için amansız bir mücadele sürdürüyorlar*” diyerek mevzuyu özetlemeye çalışır. Sömürgecilerin ortaya koydukları çabanın kültürlü sınıf nezdinde ne denli bir mâkes bulduğunu ifade et-

81 John Marlowe, *a.g.e.*, s.20-21.

82 Muhammed Muhammed el-Hattâbi, “el-Lugatu’l-Arabiyye beyne’l-vaki’ ve’l-iddiâ”, *el-Lisanu’l-Arabî*, yıl:14, 1977, s.140; Semih Abdullah Ebû Muğli, *et-Tedris bi’l-Lugati’l-Arabiyyeti’l-Fasîha li Cemî’i’l-Mevaddi fi’l-Medâris*, Dâru’l-Bidâye, Ammân 2008, s.79-85.

83 Muhammed Muhammed Huseyn, *Husûnuna Muheddedetun min Dâhiliha*, Muessesetu’r-Risâle, Beyrût 1981, s.152.

84 Gazi et-Tevbe, *el-Fikru’l-İslâmiyyu’l-Mu’âsir*, Dâru’l-Kalem, Beyrût ty, s.158.

85 el-Adnânî, *a.g.e.*, mukaddime, s.۱۰.

mek için yukarıda anılan birkaç örnek önem arz etmektedir. Belki de “*Fransızları Almanlaştırmak isteyen Almanlara karşı verilen savaşta, birçok Cezayirinin savaş meydanlarına sürülerek ölmesi*”⁸⁶ dahi bu durumdan çok daha az karmaşıktır.

Bu dili değiştirmeye çalışmak için gösterilen bunca çaba, aslında bu dilin ne kadar önemli olduğunu ifade etmektedir. Bu önemi Lord Dufferin’in, İngiliz sömürgesinin Mısır’ı işgale başladığı sırada hazırladığı raporun satır aralarından okuyabiliyoruz: “*Halk Fasîh Arap dilini yani Kur’an dilini öğrenmeyi sürdürdüğü sürece Mısır’daki İngiliz ilerlemesi ve varlığı zayıf olacaktır.*”⁸⁷

86 Kamuran Özbir, *Fransa'nın Gerçek Yüzü*, Son Havadis Yayınları, İstanbul 1984, s.13.

87 Enver el-Cundi, *Ma'lemetu'l-İslâm*, el-Mektebu'l-İslâmi, Beyrût 1980, s.507; Akt. En-Nefîsî, a.g.e., s.60.

4.

Arap Alfabesinin Direnişii

Yazma, dilin dinleme, konuşma ve okuma ile birlikte dört temel becerisini oluşturmaktadır. İnsan, dinleme ve konuşma becerilerine doğuştan sahiptir. Okuma ve yazma becerileri ise anlatmaya yöneliktir ve eğitim süreci sonunda edinilip geliştirilebilmektedir. Yazma becerisinin temel aracı yazıdır. İnsanın kendisini ve çevresini ifade etmesinde önemli bir görev ifa eden yazı, insanların birbirleriyle iletişim kurmak için kullandıkları dil sistemini belli işaretlerle göstermeye yarayan “göstergeler dizisi”⁸⁸ dir. Sözün resimleştirilmiş şekli de denilebilir. Yazının icadı, insanlık tarihinde büyük sıçramalara neden olmuş önemli dönüm noktalarından biridir. Bu büyük buluşla birlikte bilginin sonraki kuşaklara aktarımı kolaylaşmıştır. Yazı sayesinde bilgi, beceri ve tecrübelerin kısır döngü içerisine girmesi ve tekrarlanmasının önüne geçilmiş, eski bilgilerin üzerine yenilerinin ilave edilmesine imkân sağlanmıştır.

Arap harfleriyle yazmanın zorluğu tartışmaları on dokuzuncu yüzyılın ortalarından günümüze kadar gündemde kalmaya devam etmiştir.⁸⁹ Kimilerine göre bu tartışmalar bu dilin mensupları tarafından ortaya atılmıştır. Bazı kimselere göre ise bu, oryantalistlerin ve sömürgecilerin çıkardığı ve sürekli canlı tutmaya çalıştıkları yaygaradan öte bir şey değildir. Her iki taraftan da bu tür

88 Berke Vardar, “Yazı” maddesi, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*.

89 Şükran Fazlıoğlu'nun “Arap harfleriyle yazım zorluğu iddiası ve bunlara verilen cevaplar” isimli makalesi bu konuyu güzel ele alan özet çalışmalarından biridir. Bkz. *NÜSHA Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, yıl: V, sayı: 17, Bahar 2005, ss.51-66.

tartışmaların dillendirildiği ise bir vakıadır. Sonuçta iki taraf da çözüm için Latin alfabesine geçmenin yahut da mevcut alfabede birtakım değişiklikler ve kolaylaştırmalar yapmanın çözüm olabileceğini düşünmektedir. Bu tür tartışmalar meyvesini vermiş, bir süre sonra özellikle birtakım Arap yazar Latin alfabesinin kullanılmasını önermiş, bazıları ise mevcut alfabeyle kolaylaştırmak ve kullanışlı hale getirmek için bazı önerilerde bulunmuştur.

**Oryantalistlerin/sömürgecilerin
Arap alfabesi ile yazmanın
zorluğundan bahsetmelerinin
temelinde Arap âlemini
Fasîh Arapçanın ve Kur'an'ın
alfabesi olan Arap alfabesinden
uzaklaştırmak ve yerine
Latin harflerini ikâme etmek
olduğu kanaati yaygındır.**

Oryantalistlerin/sömürgecilerin Arap alfabesi ile yazmanın zorluğundan bahsetmelerinin temelinde Arap âlemini Fasîh Arapçanın ve Kur'an'ın alfabesi olan Arap alfabesinden uzaklaştırmak ve yerine Latin harflerini ikâme etmek olduğu kanaati yaygındır. Bazı Arap aydınları ve yazarları bu hususta oryantalistlerle paralel fikirler beyan etmiş, Arap dilinin iddia edilen yazım zorluğundan kurtulması için Latin harflerine geçişi güçlü bir şekilde seslendirmişlerdir.

Batılılar kendilerince buldukları bu açığı o denli önemsediler ki bu hususta makaleler, tezler ve kitaplar telif ettiler, daha da ileri gidip araştırma merkezleri kurdular. 1960'lı yıllarda Mehmet Ali Paşa'nın Fransa'ya eğitim amaçlı gönderdiği öğrenciler döndükten sonra bu mesele ile daha yoğun ilgilendiler. Rifâ'a et-Tahtâvî'nin⁹⁰ de aralarında yer aldığı pek çok Arap aydını Arap alfabesinin

90 Rifâ'a Râfî' et-Tahtâvî (1801-1873) Mehmet Ali Paşa döneminde yaşadı. Mısır'ın fikri kalkınmasının öncülerinden sayılır. Küçük yaşlarda Kur'an'ı hıfzetti. Dönemin klasik eğitimini gördü. el-Ezher Üniversitesinde hadis, fıkah, tefsir, sarf, nahiv vb. ilimler okudu. 1826'da Mehmet Ali Paşa'nın eğitim için Fransa'ya gönderdiği öğrenci grubu içinde yer aldı. Bu grubun aynı zamanda kılavuzu ve imamı idi. 1831'de Mısır'a geri döndü ve tercüme faaliyetlerinde bulundu. Yirmiyi aşkın kitabı tercüme etti, bir o kadarının da tercüme edilmesine öncülük etti. 1835'te tercüme okulu açtı ve burada hem öğretmenlik hem de müdürlük yaptı. Etkileri günümüzde de devam eden Mısır fikri kalkınma hareketini başlattı. Çağdaş bilim dallarının da Arap dili ile okutulması kararını çıkarttı, Türkçe yerine Arapça gazete neşredilmesine öncülük etti (Türkçe yazılmakta olan el-Vakâî' gazetesinin dilini Arapça yaptı). Hıdiv 'Abbâs'ın ülkenin başına geçmesiyle bu faaliyetlerin tamamı durduruldu ve 1850'de et-Tahtâvî Sudan'a sürgün edildi. Burada da tercüme çalışmalarını sürdürdü. Döndükten sonra ümmiliğe karşı savaş açtı, kültürel eserlerin basılmasını teşvik etti. 1861'de görevden tekrar alındı ve okulları kapatıldı. 1863'te Hıdiv İsmail'in başa geçmesiyle tekrar görevine döndü ve çalışmalarına kaldığı yerden devam etti. Bkz. Ahmed Emin, *Zu'âmâ'u'l-İslah fî'l-'Asr'î'l-Hadis*, Kahire 1959; Şevki Dayf, *Teysiru'n-Nahvi'l-Ta'limî Qadîmen ve Hadîsen ma'a Nehci Tecdîdih*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire ty. s.26.

değiştirilmesi veya kolaylaştırılması hakkında öneriler sundular.⁹¹

Arap dili tarihi incelendiğinde yabancıların yaptıkları çağrılar ve getirdikleri önerilerin ciddi bir makes bulmadığı görülecektir. Ancak onların bu önerileri Arap âleminin önde gelen isimleri tarafından da seslendirilmeye başladıktan sonra ardı arkası kesilmeyen tartışmalar baş göstermiştir. 1943 yılında Abdülaziz Fehmî⁹² Mısır Arap Dil Kurumu'nda Arapçaya, alfabesine ve konuşanlarına birtakım eleştiriler yöneltir. Ona göre bu alfabe ile yazmak başlı başına bir felâkettir. Çünkü dilin uzmanları dahi bu alfabe ile yazıp okumaktan âcizdirler. Evvelce icat edilmiş olan hareketler çok kullanışlı değil. Çünkü günlük yazışmalarda, medyada ve kitaplarda bu hareketlerin kullanılmadığı görülmektedir. Sadece sınırlı sayıda kitapta bu hareketleri görmek mümkündür.⁹³ Fehmî, Arap dilinin eksikliklerini örneklerle sıraladıktan sonra Doğu halkının geri kamasının sebebinin bu dilin gramerinin zorluğuna ve yazımında yaşanan sorunlara bağlar. Ona göre bu geri kalmışlığı bertaraf etmek için Arap alfabesinden kurtulmak ve Latin alfabesini kullanmak gerekir. Bu teklifinin Mısır Arap Dil Kurumu tarafından yayımlanmasıyla⁹⁴ bu tür taleplerin artış gösterdiği görülmektedir.⁹⁵ Fehmî pek çok yazarın bu alandaki teklif ve çalışmalarına rağmen bu hususta adı en çok zikredilen şahıs olmuştur.

91 Bunlar arasında Mısır'dan Tâhâ Huseyn, Selâme Musa, Ali el-Cârim, Luis 'Ivad, İbrahim Enis; Suriye'den el-Hûri Mârûn Gasn; İrak'tan ez-Zehavî; Lübnan'dan Enis Fureyha, Said 'Akl, Ömer Ferruh yer almaktadır. Bkz. Enver el-Cundi, *el-Fusha Lugatu'l-Kur'an*, Lubnan 1982, s.185-212.

92 Mısırlı yazar, düşünür, şair, avukat ve siyasetçi, Abdülaziz Fehmî (1870-1950/1951) "el-Hareketu'l-Vataniyye el-Misriyye"nin ileri gelenlerinden ve " Hizbu'l-Ahrârîd-Dustûriyyin"inin kurucusudur. Başsavcılık görevini de yapmış olan Fehmî, Mısır tarihinin en bâriz siyasilereinden addedilir. İlköğrenimini köyünde yaptı ve burada Kur'an'ı ezberledi. İngiliz sömürgesinin, taşradaki liseleri ilga etmesiyle "el-Medresetu'l-Hıdviyye"ye intikal etti. Hukuk fakültesinden mezun oldu. Sa'd Zağlûl ve Muhammed eş-Şarâvi ile birlikte Mısır'ın özgürlüğü için çabaladılar. 1940'ta Kahire Arap Dil Kurumu üyeliğine seçildi. Arap alfabesinin ıslahına dair teklifinin Dil Kurumu tarafından kabul edilmesi tepkilere neden oldu. Bkz. Abdülaziz Fehmî, Hazîhi Hayatî, Dâru'l-Hilâl, Kahire 1963; Abdülvehhab el-Heykelî (komisyon ile birlikte), *Mevsû'atu's-Siyase*, el-Muessesetu'l-'Arabiyye 'id-Dirâsâti ve'n-Neşr, Beyrut 1993, III/839.

93 Nefûse Zekerîya Sa'îd, *Târîhu'd-Da've ile'l-'Ammiyye ve Âsaruhâ fî Mısır*, Dâru Neşri's-Seqafe, İskenderiyye 1964, s.207.

94 Mısır Arap Dil Kurumu 1966'da *Teyisru'l-kitâbeti'l-'Arabiyye* adıyla Fehmî ile Ali el-Cârim'in önerilerini tartışmalarıyla birlikte yayımlamıştı.

95 Latin harflerine davet eden bazı Arap yazarlar ve eserleri şöyledir: Ruşîd el-Ma'lûf, "Dersun min Mustafa Kemal", *Mecelletu'l-Ebhâs*, cilt:5, sayı:3, 1952; Enis Fureyha, "Hurûfu'l-hicâ'i'l-'Arabiyye, neşetuhâ, tatavvuruhâ, mesâlikuhâ", *Mecelletu'l-Ebhâs*, V/1, 1952; Sa'id 'Akl, *el-Hurûfu'l-Lâtiniyye li Kitâbeti'l-'Arabiyye*, Dâru'l-'Arab lî'l-Bustânî, Kahire ty.; Selâme Musa, *el-Belagatu'l-'Asriyye ve'l-Lugatu'l-'Arabiyye*, Kelimât Arabiyye lî't-Terceme ve'n-Neşr, Kahire 2012.

Latin alfabesi Arapça sesleri karşılamakta yetersiz kaldığı için Fehmî karma bir alfabe oluşturmuştur. Bu yeni alfabede hem Latin hem de Arap alfabesi vardır. Bu da yeterli gelmediğinden iki alfabenin dışında birtakım yeni harfler ilave etmiştir. Latin alfabesinde karşılığı olan harfleri doğrudan yeni alfabeyle almıştır. Bu harfler şöyledir. ب (b), ت (t), د (d), ر (r), ز (z), س (s), ف (f), ق (g), ك (k), ل (l), م (m), ن (n), هـ (h), و (w), ي (y). Latin alfabesinde bulunmayan on tane Arapça harfi (أ - ج - ح - خ - ص - ض - ط - ظ - ع - غ) yeni alfabeyle katmıştır. Fehmî, üçüncü bir hamle ile Latin harflerinde tam karşılığı olmayan bazı Arap harflerini karşılamak için, Latin harflerinde bazı değişiklikler yapmıştır. ا - ث - ذ - ش - ا harfleri için şöyle bir öneri getirmiştir: ث harfini Latincedeki t harfine bir ekleme yaparak “t” şeklinde, ذ harfini ð şeklinde, ش harfini “s” şeklinde ve elifi (ا) de “ä” şeklinde önermiştir. Fehmî kendi alfabesine Arap alfabesinde bulunmayan g-j-p-x gibi Latin harflerini de ilave etmiştir. Ünsüzleri hallettikten sonra, ünlü harfler için de şu öneriyi getirmiştir: Fetha için a’yı, damme için u’yı, kesra için i’yı, şedde için şeddeli harfin tekrarını, tenvin için de tenvin konulacak harfin önüne küçük bir nûn (ن) harfinin konulmasını önermiştir.⁹⁶

Fehmî, bu alfabenin bazı avantajlarını özetle şöyle sıralamaktadır: “*Bu alfabe okuma ile ilgili sorunları bertaraf edecektir. Çünkü bu alfabe ile yazıldığında kelimenin okunuşundaki farklı ihtimâller ortadan kalkacaktır. Bu alfabede bir harfin başta, ortada ve sonda farklı yazılması gibi bir durum olmadığı için öğrenilmesi daha kolay olacaktır. Hem dilin sahipleri hem de yabancılar bu dili daha kolay öğreneceklerdir. Bu alfabede noktalar eskisine göre nispeten azdır. Bu alfabe ile yazılan eserlerin basımı*⁹⁷ *da daha kolay olacaktır.*”

Arap aklının devi, ‘Abbas Mahmud el-‘Akkâd, Abdulaziz Fehmî’nin Latin harflerini yazıda kullanma teklifine karşılık şu cevabı verir: “*Abdulaziz Fehmî, Latince harflerin yazılışına uygun on tane Arap harfi ile birlikte Latin alfabesini Arap alfabesinin yerine kullanmayı önermektedir. Fehmî, önerisinin gerçekleş-*

96 Abdulaziz Fehmî’nin önerdiği alfabe için bkz. Ek 2, 3 ve 4.

97 Fehmî’nin önerdiği karma alfabenin kitap basımını da kolaylaştıracağını iddia etmesi gerçekle pek örtüşmemektedir. Çünkü bu alfabe ile kitap basmak için 70 farklı şekle ihtiyaç duyulmaktadır.

*mesi durumunda insanların aynı kelimeyi farklı şekillerde okuması sorununun ortadan kalkacağını iddia etmektedir. Bu hususta birkaç mülahazam olacaktır*⁹⁸ der ve şöyle devam eder:

Birincisi: Öneri, yazmanın değil okumanın kolaylaştırılmasına yöneliktir. Oysaki bir metnin doğru okunabilmesi için öncelikle doğru yazılmış olması gerekir. Kuşkusuz yazımdaki hata okumadaki hatadan daha büyük sorunları ihtiva etmektedir. Çünkü yazımda yapılan hata, okumadaki hatayı mutlak hale getirmektedir. Öneri bir kelimenin aynı formda yazılması ve okunmasını sağlayabilir ancak vezin, şiga ve ı'rab hususunda farklı bilgi ve birikimlere sahip kimselerin onu farklı şekilde yazabilme ihtimâlini önleme imkânına sahip değildir.

İkincisi: Fehmî'nin bu önerisi, dilin zor olan alanına ilişmemektedir. Zîra zorluk -bilgi eksikliği yoksa- madmûm, meftûh veya meksûr bir harfin yazılışı değildir. Bu bilgiye sahip olduktan ve doğru yazdıktan sonra ister harekeli olsun isterse olmasın, okumakta zorluk olmaz. Doğru okuyup yazmadaki esas zorluk, neyin dammeli, fethalı veya kesralı olduğunun bilgisine sahip olmaktır. Dilin gramerine vakıf olduğunda adı geçen önerinin bir hükmü kalmamaktadır. Aksi durumda yani, gramer bilgisine sahip olmadıktan sonra okuyucu hatadan hali olamaz. Arap dilini bir düzeye kadar zorlaştıran esas mesele, ister Doğuda isterse Batıda olsun, Latin harfleriyle yazılan hiçbir dilde bulunmayan sülasi fiil, baplardaki farklılıkların mastar ve müştaklarla ilgisi, içinde pek çok kural barındıran ı'rab olgusu ve ses yerine kullanılan hareke ve harfler gibi Arapçaya has bazı özelliklerdir. Arapçadaki bu harfler/harekeler hem kelimenin mânâsına etki eder hem de kelimeye güçlü mânâlar kazandırır. Arapçada yazı, hareketlerle birlikte yazılır ve gramer kurallarını bilmeden doğru yazmak mümkün değildir. Bunun yolu da normal bir vatandaşın doğruya yakın bir seviyede yazmasını sağlamak için sarf ve nahiv kaidelerini özetlemektir/kolaylaştırmaktır. *Doğruya yakın* tabirimim nedeni herhangi bir dilde hatalardan tamamen uzak bir yazı yazmanın kolay olmayışıdır. İnsanların farklı bilgi düzeylerine sahip

98 "Reddu'l-ustaz el-'Akkâd 'alâ muktarahi ittihazî'l-hurufî'l-latinîyye bedele'l-'Arabiyye", (Mısır Millet Meclisi 19.02.1944 tarihli on beşinci oturumundan alınmıştır). Akt. 'Abduh Muhammed Bedevi, a.g.e., s.68-73.

olmalarına ve bunu kullandıkları dile yansıtılmalarına mani olmak zordur. Bu bütün toplumlarda var olan doğal bir durumdur. Diller arasında büyük farklılıklar olduğu gibi, aynı dilin muhtelif seviyeleri arasında da ciddi farklılıklar vardır. Normal bir vatandaşın dilden beklentisi ayrı, bir araştırmacınıninki ise ayrıdır. Ortalama bir vatandaşın hatalarını düzeltecek gramer düzeyi ayrıdır bütün hataları düzeltmeye yetecek düzeyde bir gramer birikimi ayrıdır.

Üçüncüsü: Doğru yazmada gramer kurallarının ve mânânın ehemmiyeti tartışılmayacak kadar büyüktür. Bu iki husus göz ardı edilse dahi Latin harfleriyle yazmak, hâlihazırda kullanılmakta olan Arap harfleriyle yazıp hareketlemekten daha kolay ve daha avantajlı değildir. Arap ve Latin alfabeleri ve bu ikisinin dışındaki bazı harflerden oluşan yeni karma alfabe, hareketlerden bir düzeye kadar muaf tutacaktır ancak sözkonusu yazı ile yazan kişiyi pek çok kelimenin yazılışında bazen iki kat bazen de daha fazla harfi kullanmak zorunda bırakacaktır. Bu, gramer bilgisine sahip ve doğru yazmayı bilen insanlara külfetten başka bir şey yüklemeyeceği gibi onları birtakım noktalamalardan ve hareketlerden de tamamen muaf tutmayacaktır. Çünkü birbirine benzeyen bazı harfleri ayırt etmek ve elif (ا), sâ' (ث), zel (ذ) ve şin (ش) gibi bazı harfleri belirtmek için birtakım noktalar kullanılacaktır.

İki alfabe arasındaki kolaylık meselesine gelince, hiç kuşkusuz Latin harfleri ile yazmanın sağlayacağı basit kolaylık, dilin alâmetifarikası olan Arap alfabesini terk etmekten doğacak sorunların ve dili geçmişinden koparmanın muadili değildir. Dilin bu hususiyetinin değeri bu kadar meşakkati fazlasıyla telafi edecek düzeydedir ki, meşakkat olduğu da ayrı bir tartışmanın konusudur. Önerilen yeni alfabenin kullanılması sonucunda Arap harfleriyle yazılmış dev bir kültür hazinesine giden yol kapanmış olacaktır.⁹⁹ Bu durumdan en fazla geçmiş ile bu günü arasındaki köprüünün kaybolmasından ötürü Arap milleti zarar gö-

99 Suriyeli edebiyat ve tarih bilgini, gazeteci ve yazar Mu-hammed Kürd Ali (1876-1953), bu çerçevede Abdülaziz Fehmi Paşa'nın Arap-çayı modernleştirmek maksadıyla Latin harflerini kabul etme fikrine karşı çıkmış ve bunun Kur'an dilini bozma, İslâm kül-türünü yok etme amacı taşıdığını belirterek Batı medeniyetinden faydalanırken Arapların kendi geçmişlerini unutmamaları gerektiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca bu konuda Arapların kültürel yabancılaşma düşmemeleri için Japonları örnek almalarını özellikle önermiştir. Bkz. Sâmî es-Sakkâr, "Muhammed Kürd Ali" maddesi, DİA, XXX, TDV Yayınları, Ankara 2005, ss.550-552.

recedir. Ayrıca bilimin her alanında yazılmış eserlerden, bu alfabenin sanata dönüştürülmüş hali olan hat çalışmalarına kadar uzanan dev kültür hazinesi sadece Arap halkına ait değildir, başta Arap olmayan Müslüman halklar olmak üzere bütün insanlığın ortak mirasıdır.

Dördüncüsü: Arap alfabesinin, Arapların ve Arapça konuşanların geri kalmasının nedeni olduğu düşüncesinde de Abdulaziz Fehmî'ye katılmak mümkün görünmemektedir. Araplar, hareke ve noktalama sisteminin henüz oturmadığı, dolayısıyla Arap alfabesiyle yazmanın daha karmaşık olduğu dönemlerde, daha güçlü ve daha ileri bir seviyeye ulaşmıştı. Bugün yüz milyonlarca konuşanı olan gelişmiş ülkelere ait dillerin halkları, zorluklarından dolayı dillerinin ne alfabe-sini ne de telaffuzunu değiştirme yoluna gidiyorlar. Sözelimi İngilizcede, yazılışı ile telaffuzu birbirinden ayrı olan çok sayıda kelime vardır. Sadece bu da değil, aynı şekilde ikinci ve üçüncü formu birbirinden farklı birçok fiil de vardır bu dilde. Dahası telaffuzları aynı (yahut birbirine çok yakın) ancak yazılışları ve anlamları ayrı kelime sayısı da az değildir. Örneğin “*write, right, rite*” kelimeleri bu gruba girer. Yine İngilizcede sesli harfler aynı düzende yazılmalarına rağmen seslendirilme ve uzatılmalarında farklılıklar vardır. “*Soup, loud, sour; speak, breath, great; bone, done*” kelimelerinde olduğu gibi. Bu dilde, yazıldığı hâlde okunmayan sesler de var: “*climb*” kelimesindeki -b sesi ve “*knot*” kelimesindeki -k sesi gibi. Yazılmasına rağmen bazen okunan, bazen de okunmayan harfler de vardır: “*laughter, doughter*” kelimelerinde olduğu gibi. Bu ve buna benzeyen sayısız örnek vermek mümkün. Bu dilin sahipleri için hazırlanmış ve içinde kelimelerin telaffuzu, uzatmalar ve hecelere yapılan vurguların yer aldığı sözlüklere bakıldığında bu halkın hangi koşullarda dillerine sahip çıktıklarını görmek daha kolay olur.

Beşincisi: Abdulaziz Fehmî'nin *Doğru bir okuma yazma düzeyine sahip olmak için Fasîh Arapça öğreniminin halka dayatılması, halkın karşılaştığı zorluk ve musibetlerden biridir* şeklindeki fikrine katılmak da mümkün değil. Çünkü konuşma dili ile bilim dili arasında bir farkın olması kaçınılmaz bir durumdur.

İnsanlar bilimi, felsefeyi, edebiyatı, siyasî ve kânunî vesikaları gündelik yaşamda kullandıkları dille elbette ki yazmayacaklardır.

Kuşkusuz Arap kültürüne ve aklına olan katkıları ortada olan ve “Arap akının devi” diye bilinen el-‘Akkâd’ın bu eleştirileri/değerlendirmeleri yabana atılmamalıdır. Zaten sunulan önerilerin teoride ve pratikte bir kabul ve değer görmemiş olması el-‘Akkâd’ı haklı çıkarmıştır.

Arapça yazımının kolaylaştırılması tartışmalarının yoğun olduğu dönemlerde Mısır Arap Dil Kurumu 1938’de bu mevzûyu gündemine taşımış ve çözüm için bir komite kurmuştur. O dönemde yukarıda da bahsi geçtiği üzere iki alternatif üzerinde durulmuştur. Bunlardan biri Latin harflerini kullanmaya, diğeri ise Arap harfleriyle yazımı kolaylaştırmaya dönük idi. Her iki öneri de önce komite tarafından detaylıca tartışıldıktan sonra, Arap âleminde konunun çözümüne dair öneriler alınmış, ancak gelen öneriler kabul görmemiştir.¹⁰⁰ Teymûr, “*Muşkilâtu’l-lugati’l-‘Arabiyye*” isimli kitabında bu önerileri uzun uzadıya inceler.¹⁰¹ Arap alfabesinin değiştirilmemesi gerektiğini düşünen bazı kimselerin *harekelere* odaklandığı, bazı kimselerin ise *harflerin yazılışında* yapılacak birtakım değişiklikler ve ilavelerle meselenin hallolacağı kanaatinde olduğu evvelce söylenmişti.

Ahmed Lutfî’nin¹⁰² önerisinde kelimelerin altında veya üstünde hareketler yoktur. Ona göre hareketler kelimenin içine dâhil edilirse okuma ve yazma sorunu aza indirgenmiş olur. Yani hareketler de harflerle gösterilmiş olur. Fetha elif/ا ile, kesra yâ/ي ile ve damme vâv/و ile gösterilmektedir. Şeddeli harf mükerrek yazılarak, tenvin, kelimenin sona konulan bir nûn/ن harfiyle ve uzatma/med ise harfin üzerine konulan eğik işaretle (~) ifade edilmektedir. Aşağıdaki

100 Abdulmun’im İbrahim ed-Desûkî el-Cem’î, *Mecmau’l-lugati’l-‘Arabiyye Dirâse Tarihiyye*, el-Hey’etu’l-Misriyyeti’l-‘Amme li’l-Mısır 1983, s.69.

101 Arap harfleriyle yazmayı kolaylaştırmaya dönük getirilen çözüm önerileri için bkz. Mahmud Teymûr, *Muşkilâtu’l-lugati’l-‘Arabiyye*, Kahire ty., s.50-55.

102 Ahmed Lutfî’nin bu önerisi “el-Ummetu ve muşahhisâtuhâ” adıyla *Mecelletu’l-Mevsu’ât*, (cilt:1, sayı:51, 1899)da yayımlanmıştır.

örneklerden anlaşılacağı üzere Lutfî'nin önerisinin yazım alanına yeni bir yük getirdiği düşünülererek kabul görmemiştir. Örneğin bu öneriye göre كَتَّبَ kelimesi كتابا şeklinde yazılır. مَفْعُولٌ kelimesi مافِعُولون şeklinde yazılır. İçinde med harfi bulunan قَالِ ise قَالَا şeklinde yazılır.

el-Cuneydî Halife¹⁰³ de kelimelerin yazımını ve okunuşunu basitleştirmek için hareketlerin yerine rakamlar kullanmayı önermiştir. Ancak bu da rakamlarla dolu metinler görünümü verdiği için ve yazımı oldukça zor olduğundan kabul görmemiştir.

Alî el-Cârim¹⁰⁴ de fetha, damme, kesra, sükûn ve üç tenvini ifade eden özel işaretleri kelimenin içerisine yerleştiren bir öneriyle ortaya çıkmış ancak Lutfî'den farklı olarak kendisine göre her bir sesi/harekeyi gösteren farklı şekiller önermiştir. Ne var ki bu öneri de kabul görmemiştir.

Abdulmecîd el-Farûkî önerisini “*Tarika cedîde li't-tehcieti ve'l-kitabe fi'l-lugati'l-'Arabiyye*” isimli kitabında Arapçanın yazımına ilişkin önerilerini kaleme almıştır. Arapça yazımı kolaylaştırmayı önerenlerden biri de Anistas Marî el-Kermelî'dir. el-Kermelî önerisini 1932'de *el-Hilâl* dergisinin 40. cilt 10. sayısında “*Hel yenbeği tağyîru'l-hurûfi'l-'arabiyye*” isimli makalesiyle dile getirmiştir. eş-Şeyh Abdullah el-Aleylî ise Arapçanın yazı çeşitlerini (sulus, talik, dîvanî ve rik'âyî) kullanarak geliştirdiği önerisini “*Mukaddime li dersi lugati'l-'Arab ve keyfe nada'u'l-mu'ceme'l-cedîde*” isimli kitabında ele almıştır.¹⁰⁵ Arapçada yazı yazmayı kolaylaştırma hususunda çaba sarf edenlerden biri de Mahmud Teymûr'dur. Teymûr, 1951 yılında Mısır Arap Dil Kurumunda sunduğu “*Dabtu'l-kitabeti'l-'arabiyye*”¹⁰⁶ isimli çalışmasında bir harfin farklı şekillerde yazılışından doğan zorlukları gidermeye dönük çaba sarf etmiştir. Ona göre sorun

103 Ahmed Lutfî, *Nahve 'Arabiyye Afdal -Sevra 'Ale'l-Lugati'l-Qaime ve Binâun li 'Arabiyyetin Cedide*, Dârü Mektebeti'l-Hayat, Beyrut 1970, s.29 vd.

104 Mısır Arap Dil Kurumu 1966'da bu projeyi değerlendirmelerle birlikte “Teysîru'l-kitâbeti'l-'Arabiyye” adlı altında yayımlamıştır.

105 el-Aleylî önerdiği alfabesinde fethalı harfleri nesihle, kesralı harfleri ta'lik ve divanî ile, dammeli harfleri sülus ile, sakin harfleri riq'a ile gösterir ve tenvinli harfin yanına bir virgül koyar.

106 Bu eser aynı yıl Kahire'de basılmıştır.

ne Latin alfabesiyle ne de başka bir alfabeyle hallolabilir. Mevcut Arap harflerinin ıslah edilmesi gerekir. Bu yapıldığında insanlar daha kolay ve daha kısa zamanda okuma yazmayı öğrenebilirler.¹⁰⁷

Görüldüğü gibi dil içinde yaşanan hareketlilikler zaman zaman insanların müdahaleleriyle gerçekleşir. Dilin zor olan kısımlarına müdahale etme, kolaylaştırma, kolay alanlarını ön plana çıkarma, geliştirme ve kullanılan dili belli bir standarda yerleştirme çabaları bu tür müdahalelerdendir.

Bir tek dille yetinilmediği, bir şahsın onlarca dil öğrenebildiği günümüzde insanların kendi dillerini dahi hakkıyla öğrenememesi kabul edilebilir bir durum değildir. Arapçanın birtakım sorunlar yaşadığı hususu günümüze has bir konu olmamakla birlikte yüzlerce yıldır tartışılan meselelerin bugün Arapçanın varlığını tehdit edecek düzeye tırmandırılması da kuşkusuz tamamen iyi niyetlere bağlanacak bir çaba değildir. Fusha ile ilgili yaşanan zorluklardan ötürü Ammicelerin bu dilin yerine ikâme edilmesinden tutun da alfabe/okuma/yazma ile ilgili sorunlardan ötürü Arap alfabesini Latin alfabesiyle değiştirilmesine kadar olan öneri ve çabalar bu kategoride değerlendirilebilir. Bilindiği üzere XIX. asrın ikinci yarısından itibaren Arap alfabesiyle yazmanın zorlukları meselesi Batılılar tarafından modern Arap kültürünün en büyük problemi olarak takdim edilmiştir. Sorunu büyüten de çözüm için çeşitli ülkelerde Şarkiyat Enstitüleri kuran, konferanslar düzenleyen, makaleler/kitaplar yazan da yine kendileridir. Batıların bu çabada yalnız kaldıklarını söylemek yanlış olur. Özellikle Batıya gidip orada eğitim gördükten sonra dönen Rifâ'a et-Tahtâvî gibi şahıslar da bu hususa özel ilgi göstermişlerdir. Dolayısıyla bu problemle ilgili olarak içerden de ciddi seslerin yükseldiğini söyleyebiliriz. İçerdeki ve dışarıdaki seslere göre Fasîh Arapça modern çağa ayak uyduramamaktadır. Dolayısıyla bu dilin gramerinin ve alfabesinin ihtiyaca cevap verebilecek düzeye getirilmesi (değiştirilmesi ve kolaylaştırılması) gerekmektedir.

Ancak yukarıda görüldüğü gibi Arap alfabesini değiştirmeye veya kolaylaştırmaya dönük getirilen önerilerin hiç biri sadra şifa vermemiş, eski yazının yerini bile tutamamış ve hedeflenen ilgiyi görmemiştir. Fakat bu sonuç, eski halin zorluklardan ve hatalardan beri olduğunu göstermez. Zira zorluk iddialarına ilişkin tartışmalar ve çözüm arayışları hâlâ devam etmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki Arap dilinin alfabesi bu dilde bulunan bütün sesleri karşılayabilecek düzeydedir. Bu alfabe asırlar boyu Arap ülkelerinde ve pek çok İslâm ülkesinde kullanılmıştır ve bu alfabeyle dev bir kültür mirası oluşturulmuştur. Kutsal bir metnin alfabesi de olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu alfabenin lağvedilmesinin zorluğu/imkânsızlığı bir kez daha anlaşılır. Bugün daha zor alfabelere ve karmaşık yapılarla sahip dilleri kullanan milletlerin medeniyet yarışında önde olduklarını müşahede etmekteyiz. Dolayısıyla halkların geri kalmışlığını alfabelerine bağlamanın tutarsız bir yargı olduğunu kabul etmek gerekir.

Bugün Arap dünyasında dil sorunlarını çözmek için sessiz harfleri seslendirmek veya onları atarak yerlerine latin harflerini koymak şeklindeki tartışmalar canlılığını yitirmiş gibidir. Günümüzde bu tür sorunlar için önerilen çözümler umumiyetle Fasîh dilin sınırları dışına çıkmamaktadır.¹⁰⁸

108 İsmail Güler, *Nahvi Kolaylaştırma Çabaları*, Özcan Ofset, Bursa 2006, s.10.

5.

Arap Dilinde Çift Başlılık –Fusha Ammice Çatışması–

“Ammicenin taraftarları Fusha yazıyor, düşmanları Ammice konuşuyor.”

Mahmud Teymûr¹⁰⁹

Dilin doğasından gelen ikilik

Arap dili, İslâm'ın doğuşundan günümüze dek Fusha ve Ammice¹¹⁰ olmak üzere iki düzlemde gelişme göstermiştir.¹¹¹ Fasîh Arapça sarf, nahiv ve belagat kurallarına uyan, aynı zamanda bugün görsel, işitsel ve yazılı medyada Arap dilini temsil eden dildir. Ammiceden kasıt ise, bütün Arap âleminde halkın iletişimde kullandığı konuşma dilidir. Burada şu noktaya vurgu yapmamız gerekir ki, Arap âleminde konuşulmakta olan lehçelerin birbirlerine ve Fushaya olan uzaklıkları farklılık arz etmektedir.¹¹² Ancak medya ve iletişim araçları gün geçtikçe bu farklılıkların azalmasını sağlamaktadır.

Dildeki bu iki başlılık sadece Arapçaya has değildir. Dünyanın bütün dillerinde bu tarzda bir ikiliğin yan yana ve eş zamanlı var olduğu bir gerçektir. Söz gelimi bir İngiliz'in, manavla muhatap olurken kullandığı dil ile edebi sahada kullandığı dil aynı değildir. Bir Fransız, Yunan, Amerikalı ve Arap için de

109 Mahmud Teymûr, *a.g.e.*, s.158.

110 Ammice için Arapçada “العامة، الدارجة، المحكية” gibi tabirler kullanılmaktadır.

111 Ebû Muğli, *a.g.e.*, s.15; Muğli Arap dilindeki bu ikiliği İslâm'ın ilk günlerine götürse de konuşma ve edebiyat/yazı dili arasındaki doğal fark bu ikiliğin daha da gerilere gittiğini ortaya koymaktadır.

112 Ebû Muğli farklı Arap ülkelerinde konuşulan lehçelerin Fasîh Arapçaya uzak olmadığını ileri sürmektedir. Bkz. Ebû Muğli, *a.g.e.*, s.16.

aynı şey geçerlidir.¹¹³ Ancak dillerin iki düzlemi arasındaki mesafe farklılık arz edebilmektedir. Arapçada bu fark, dillerin sınıflara ayrılmasına neden olacak kadar fazladır. Çünkü Fasîh Arap dilinin kültürlü ve eğitilmiş insanların dili olduğu veya böyle olması gerektiği düşüncesi oldukça yaygındır.¹¹⁴

Dilde ikiliğin sakıncaları

Mısırlı meşhur yazar Ahmed Emin (1878-1953) hatıralarında Ali Fevzi Bey'in Türkçe ve Arapça ile ilgili değerlendirmesini şöyle aktarır:¹¹⁵ *"Türkçeyi, Türk Edebiyatı'nın diğer Doğu edebiyatlarından daha geniş ve daha zengin olduğu için değil de Türklerin, dillerini ve edebiyatlarını sosyal, maddi ve manevi ilişkilerini düzenlemede nasıl kullandıklarını görmek için öğrenseydiniz! Mısır'da konuşma ve yazı dili ayrı olduğu sürece Mısır'ın durumu ümitsiz. Ya konuşma dilinin üstün tutulması ya da birleşmeleri için yazı dilinin kaldırılması gerekir. Ancak o zaman düşünce ve ruhunu gerçek hayattan alan doğru dil ortaya çıkar"*¹¹⁶ Dilin doğal seyrinde bu aşamaya gelmiş olması, dil kusurlarını bertaraf etmemektedir. Dilin bir millet için en önemli vazifesi, onları bir araya getirmek, duygu birliğini sağlamak ve meramını aynı kelimelerle ifade etmelerini sağlamaktır.

Mısırlı, Lübnanlı, Faslı ve Necidli birer Arap konuşmak üzere bir araya geldiklerinde her biri kendi yerel lehçesiyle konuşacağından –hepsi de Arap olmalarına rağmen- birbirleriyle anlaşamamaktadırlar. Ne var ki hepsinin ortak dili olan Fasîh Arapça da karışıklık ve kapalılıktan tamamen uzak olmadığından istenen düzeyde birleştiricilik görevini ifa ettiği söylenemez.

Huseyn Şefik el-Mısıri,¹¹⁷ Ammicenin Arap halkını birbirinden uzaklaştırması hakkında şöyle söylemektedir: *".. Ben ne Ammiceden ne de halkın onu kullan-*

113 Ebû Muğli, *a.g.e.*, s.16.

114 Ebû Muğli, *a.g.e.*, s.16.

115 Ali Fevzi Bey Ahmed Emin'in eski hocasıdır ve evvelce Mısır'da yüksek kademelerde görev yaptıktan sonra İstanbul'a yerleşmiştir.

116 Hüseyin Yazıcı, "Mısırlı tarihçi ve yazar Ahmed Emin'in (1878-1953) İstanbul Anıları", *NÜSHA Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2001, s.23.

117 Huseyn Şefik el-Mısıri, "Ebûsu recule'l-mecma'î'l-lugavî", *Akt. en-Nakkâş, a.g.e.*, s.55.

masından hazzediyorum. Saidli biri¹¹⁸ Suriyelinin “ماذا بك؟ ويحك. أنا ما أصبت شيئاً يشتهيهِه” “سؤ ايشبك ولاك أنا ما ايشييني شيء يشهي القلب” *anlamındaki* “جمع أهل النجع واخطب فيهم كخطبة الشيخ على المنبر” *anlamındaki* “لم النجع وقبل كيف بتلينه الخطيب على جده” *sözünden bir şey anlayamaz.*”

Selâme Musa¹¹⁹ dili telefon hattına benzetmektedir. Dil, görevini ifa etmediği zaman dilde sinir sistemi ve telefonun arızalanması sonucunda meydana gelen iletişimsizlik meydana gelir. Dolayısıyla bu arızanın derhal giderilmesi icap eder. Musa'ya göre dil görevini ifa etmediği için kültürel alanda pek çok sorun yaşanmaktadır. Sözelimi tiyatro gelişmemektedir. Çünkü oyunculara Fasih Arapça üzerinden bir diyalog hazırlanamamaktadır. Zira Fasih Arapça ile yapılan konuşma, halkın diyalogda kullandığı dilin etkisini vermemektedir. Halk, Ammice konuşmaya alışmıştır. Diyalogların Fasih Arapçaya tercüme edilmesi yadırganmaktadır. Dolayısıyla dil ile toplum arasındaki etkileşim gerçek bir etkileşim değildir.

Lehçe taraftarları

Bazı edebiyatçılar Lehçelerin Fushaya göre hayatla daha uyumlu olduğunu ifa etmişlerdir. Bunlardan biri olan Lübnanlı büyük edebiyatçı Mihaıl Nu'ayme¹²⁰ (1889-1988), yeni neslin dili hususunda üzgün olduğunu belirterek “*Arap dilini temizleyin/arındırın!*” *طهروا اللغة العربية* isimli makalesinde şunları söylemektedir: “*Ben gençliğin, okul sıralarında Arapçanın tılsımıyla boğuşup durmalarına canım sıkılıyor. Okuldan, dillerinden, dilin kurallarını belirleyenlerden ve onu öğreten öğretmenlerinden nefret ederek ve gençliklerini okulda bırakarak ayrılıyorlar.*”¹²¹ Nu'ayme şöyle devam ediyor: “*Keşke Fusha, Ammiceden bazı kuralları alsaydı. Böyle yaparak geçmişten biriktirip getirdiği ve zamanla değerini kaybetmiş büyük bir yükten*

118 Mısır'ın Güney bölgesi.

119 Selâme Musa, *el-Belâgatü'l-Asriyye*, s.38.

120 Mihaıl Nu'ayme (1889-1988) Lübnan'da doğdu. İlköğrenimini burada tamamladı. Beş yıl üniversite eğitimi için Ukrayna'da kaldı. Rus edebiyatına muttali oldu. Akabinde Amerika'da hukuk eğitimi gördü. Arap Mehcer edebiyatçılarıyla hemhal oldu. 1932 yılında memleketine döndü ve çalışmalarını burada sürdürdü. Yirminci yüzyıl Arap yenilikçi düşüncenin ileri gelenlerinden sayılan Nu'ayme şiir, hikâye, tiyatro, eleştiri, makale ve felsefe alanlarında birçok eser bıraktı. Dili ve edebiyatı giriftliklerden kurtarıp gerçek hayatla örtüşür hale getirmek için çabaladı. Halkın dilini/avamcağı önemserdi. Sade, basit ve anlaşılır yazmayı tercih etmiştir.

121 Akt. en-Nakkâş, *a.g.e.*, s.63-64.

*kurtulmuş olurdu. Ammicenin halkın canlılığından gücünü alan bir dehaya sahip olduğunu kabul etmemek hata ve cehalettir. Bu gün Ammicenin dehasını incelediğimizde, bütün dünyada en yaygın ve canlı bir dil olan İngilizceye yakın bir dehaya sahip olduğunu görürüz. Ammice İngilizce gibidir. Kelimelerin sonunda i'rab (son hareke) yok, ne ref', ne nasb, ne cer ne de cezim var. Müzekker ve müennes, müsenna ve cemi sigalarının sıfatında temyiz yok. "Kane" (كان)nin haberi, le'alle (لعل)nin ismi, memnû mine's-sarf ve gayr-i memnu' gibi kurallardan hâli bir dildir Ammice. Bu sayededir ki halk bu tür gramer karmaşalarına girmeden iletişim kurabilmektedir."*¹²²

Arap diliyle ilgili bu tür öneriler yıllardır söylenegelmektedir. Ancak bu fikirler bugüne kadar karşılık bulamamış ve pratik bir değer kazanamamıştır. Dahası 1952 yılında bu düşünceleri ortaya atan Mihaîl Nu'ayme dahi doksan dokuz yaşına kadar tek sayfa hatta bir tek satır dahi Ammice bir yazı kaleme almış değildir. Nu'ayme yaşadığımız asırda Arapçayı iyi düzeyde bilen ve yaygın dil hatalarını kaleminden uzak tutmayı başaran büyük bir edebiyatçı idi. Ammice konuştuğunda da Fushaya yakın bir dil kullanırdı. Bu, dikkat çekici bir durumdur. Fusha yerine Ammiceyi kullanmaya davet edenlerin büyük bir kısmı Arap dilinin en ince detaylarına dahi vakıf idiler; bunlar fikir ve edebiyat sahasında kaleme aldıkları yazılarında bu dilden vazgeçememişlerdir. Bu durum, davet ettikleri şey (Fasîhin yerine Ammiceyi ikâme etme) hususunda de tam bir kanaate sahip olmadıkları anlamına gelir.¹²³

Ammiceyi öne çıkaranlar

Ammiceyi öne çıkaranlar sadece bazı Araplar değildir.¹²⁴ Bu işin başını çekenler arasında Batılılar da var. Mesela evvelce bahsi geçen Mısır Milli Kütüp-

122 Akt. en-Nakkâş, a.g.e., s.64.

123 en-Nakkâş, a.g.e., s.64-65.

124 Bintu'ş-Şâti', edebiyat diline paralel olarak halk dilinin varlığının normal oluşunu ve batılıların bunu sui-istimal ederek Fusha'ya karşı kullandıklarını şu şekilde ifade eder: "Fikir ve edebiyatta ilerlemiş bir dille birlikte mahalli/yerel halk dilinin de gündelik hayatta kullanımı doğal bir süreçtir. Araplar daha Câhiliye döneminde de bu dili kullanıyorlardı ve mevcut dünya dillerinde de durum aynıdır. Ancak sömürgeciler bu doğal süreci Fusha ile Ammice arasında bir savaşa dönüştürerek dil, fikir ve gönül birliğimize kastettiler. Fushayı kısır ve bedevi olmak ile vasfılandırarak geri kalmışlığın müsebbibi saydılar. Ammicenin ise modern hayatın ihtiyaçlarını karşılayabileceğini iddia ettiler." Bkz. Bintu'ş-Şâti', a.g.e., s.93.

hanesi Müdürü Alman Wilhelm Spitta, 1880 yılında “قواعد العربية العامية في مصر” / *Mısır Lehçesinin Grameri*” isimli bir kitap telif eder ve burada Fasîh Arapçanın öldüğünü, Ammicenin baki kaldığını yazmaktadır. Ammicenin o dönemde yaygın bir şekilde kullanılıyor olması ona cesaret vermiştir. Çünkü o günlerde Mısırlılar eş-Şeyh Hasan el-Alâtî’nin yazdığı Ammicce şiirleri dillerinden düşürmüyorlardı. Ayrıca aynı dönemde “التنكيث والتبكيث” isimli bir dergi Ammicce yayınlanmaktadır. Bu akım, “المقطف/el-Muqtataf” dergisinin, “Fasîh Arapçadan ümit kesilmiştir” ve “bilimsel çalışmalar artık Ammicce ile yazılmalıdır” şeklindeki propagandaların etkisi altında gelişmekteydi.¹²⁵

Alman müsteşrik Carl Vollers¹²⁶ (1857-1909) 1905’te Cezayir’de yapılan bir sempozyumda¹²⁷ “Kur’an, Ammicce ile yazılan ilk kitaptır” demiştir. eş-Şeyh Abdulaziz Cavîş onunla bir tartışma sürecine girmiş ve geçen yüzyılın başında bu kalem tartışması/polemiği bir müddet sürmüştür. Bu dönemde Mahmud Sâmî el-Bârûdî’nin¹²⁸ şiirleri ve Fasîh Arap dili ile yazılan “et-Tâif” gazetesi Fasîh Arapçaya bir canlılık getirmişse de İngilizlerin bölgeye girip eğitim dili olarak İngilizceyi dayatmasıyla bu süreç sekteye uğramıştır. Wilhelm Spitta’nın kitabından sonra İngiliz yargıç John Selden Willmore, 1902’de kaleme aldı-

125 ‘Abduh Muhammed Bedevî, *a.g.e.*, s.14.

126 Birçok şarkiyatçı gibi Vollers de ilköğrenimini Hıristiyan teolojisi alanında görmüş, dil bilimleri üzerinden şarkiyatla uğraşmaya başlamış, daha sonra dinler tarihi alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır. 1886’dan itibaren Mısır’da on yıl el-Mektebetu’l-Hıdvıyye (Hıdvı Kütüphanesi)’nin müdürlüğünü yaptı. Bu süre içinde Doğu dilleri ve şarkiyat alanında kendini yetiştirdi. Arapça ile ilgili çalışmalar yaptı. 1886’da Jena Üniversitesi (Friedrich Schiller University Jena) Felsefe Fakültesindeki Şark Dilleri bölümünde çalıştı. Arap dili, Arapçanın lehçeleri ve dinler tarihi alanında eserler yazdı. Bkz. Hilal Görgün, “Vollers, Carl” maddesi, DİA, XLIII, TDV Yayınları, İstanbul 2013, ss.125-126.

127 1905’te Cezayir’de gerçekleştirilen Uluslararası Şarkiyatçılar Sempozyumu (1905 المؤتمر المستشرقين الدولي، الجزائر).

128 Mısırlı şair ve devlet adamı Mahmud Sâmî el-Bârûdî (1839-1904), varlıklı bir ailenin çocuğu olarak Kahire’de doğdu. İlkokulu bitirince aske-rî mektebe girdi ve on altı yaşında ora-dan mezun olduktan sonra şiirle meş-gul olmaya başladı, şair ve ediplerin sohbetlerine katıldı. Arap şiirini kaynak-larından araştırıp öğrenmek için Ha-san el-Marsafîden Arap dili ve edebi-yatı dersleri aldı. Daha sonra İstanbul’-da Mısır haricyesinde sekreter olarak çalıştı. Bu arada Türkçe ve Farsçayı öğ-rendi. İstanbul kütüphanelerinde bulu-nan birçok Arapça divan ve şiir mecmu-asını gördü. Ardından Fran-sa’ya ve İngiltere’ye seyahatler yaptı. Edebiyat tahsil etmemesine rağmen Câhiliye, ilk İslâmî dönem ve Abbâsî dö-nemlerine ait ünlü şairlerin şiirlerini şah-sî gayretleriyle inceleyerek ve ediplerin sohbet toplantılarına katılarak edebiyata dair kültürünü geliştirdi. Eski Arap şiirinin yeni ustası sıfatıyla kendinden sonra ge-len şairlere öncülük etti. Şiirlerini ge-reksiz süslemelerden uzak sade bir dil-le yazdı. Klasik şiire kendi üslubu-nu da katarak Arap şiir tarihindeki müs-tesna yerini aldı. Arap edebiyatındaki geniş kültürü yanında Türkçe ve Farsçayı da bilmesi, Fransız ve İngiliz dil ve edebiyatlarına aşına olması, yarım yüzyıllık askeri ve siyasi tecrübelerine sahip bulunması, onun şiirini muhteva yönünden de zenginleştirmiştir. Bkz. Nasuhi Ünal Karaarslan, “Barûdî, Mahmud Sâmî Paşa” maddesi, DİA, V, TDV Yayınları, İstanbul 1992, ss.90-91.

ğı “لغة القاهرة” (*The Spoken Arabic of Egypt*) isimli kitabında müstakil bir dil olarak sunmaya çalıştığı Mısır Ammicesinin gramerini yazmış, bu dilin ilim ve edebiyatta kullanılmasını teşvik etmiş ve Arap alfabesinin yerine Latin alfabesinin kullanılmasını önermiştir. Evvelce de bahsi geçtiği üzere Willcocks da, Kahire’deki Özbekiye Kulübünde 1893 yılında verdiği konferansta Fusha yerine Ammicenin kullanılmasını teklif etmiş ve Mısırlıların bir icatta bulunamamalarını Fushayı kullanmalarına bağlamıştır. 1926 yılında ise propagandasını Ammicenin kullanılması hususunda yoğunlaştırmış ve İncil’den bir bölümü Ammiceye tercüme etmiştir. Bu mevzuda kendisine Selâme Musa gibi yerli destekçiler de bulmuştur. Aynı şekilde Ahmed Lütfi es-Seyyid¹²⁹ de Latin harfleriyle yazmaya davet etmektedir. Kasım Emin ise zorluğundan bahsederek İrâbin ilgasını istemektedir.¹³⁰ Ahmed Emin, Ammicenin bu başıboşluğuna ve Fushanın yabancılaştırılmasına karşı “لغة الوقف”, “اتحاد العامية”, ve “اتحاد الفصحى” adları altında ortaya koyduğu tezlerle itidalli bir duruş sergiler. O, “Fushayı mutedil bir düzeye çekme, Ammiceye ise çekidüzen verme” şeklinde özetlemektedir. Ammicenin öne çıkarılmasına dönük çağrılar karşılık bulmuş, bazı kimseler hikâyelerindeki diyalogları Ammice yazmıştır. Giderek tiyatro, hikâye ve “ze-cel” denilen şiir tarzı Ammice telif edilmeye başlamıştır.¹³¹

Bu çabalar değişik şekillerde isimlendirilir. Kimi yazarlar bu çabayı “اللغة الثالثة/üçüncü dil”, kimisi “الفصاعامية/Fus-‘ammiyye”, kimisi de “اللغة الخنثى/hüinsa/çift cinsiyetli dil” diye isimlendirir. ‘Abbas Hadar’ın *el-Mizan* isimli kitabında

129 Mısırlı yazar, düşünür, felsefeci ve siyasetçi Ahmed Lütfi es-Seyyid (1872-1963) çağdaş Mısır aydınlanmasının öncülerinden sayılır. Mısır Liberalizminin babası olarak bilinir. Muhammed Abdüh ve Cemaleddin el-Afgânî’nin düşüncelerinden etkilenen es-Seyyid, bakanlık düzeyinde (Millî Eğitim Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı gibi) görevler yaptı. Mısır Millî Kütüphanesi müdürlüğü ve Kurucuları arasında yer aldığı Kahire Arap Dil Kurumu’nun başkanlığına getirildi. Mısır’ın ilk devlet üniversitesi olan el-Cami’atu’l-Ehliyye (1908) (bilâhare adı el-Cami’atu’l-Mısrıyye (1925), Cami’atu Fuâd el-Evvel, sonra da şimdiki Kahire Üniversitesi/Cami’atu’l-Kahire diye değişmiştir)’nin rektörlüğüne getirildi. “Mısır Mısırlılandır” düsturuyla Mısır milliyetçiliğini esasa alan düşünce sistemini savundu, üniversitelerin özgürlüğü için mücadele etti. Mısır’da yabancı okullar ile dini okulların kurulmasına karşı çıktı. Fasîh Arapça yerine Ammice konuşmaya davet etti. Yunan felsefesinden etkilendi, Aristodan tercümeleme yaptı. Birçok eser kaleme aldı.

130 Civelek, İrâbin değeri ve gerekli olup olmadığı gibi konuların insanların zihinlerini eskiden beri meşgul ettiğini ifade etmektedir. Ona (Civeleke) göre Arapçada İrâbin herhangi bir değerinin ve öneminin olmadığı şeklindeki günümüzdeki kimi dillerin anlayışlarını kabul etmek mümkün değildir. Bkz. Yakup Civelek, *Arap Dilinde İrâb Olgusu*, Araştırma, Ankara 2003, s.25.

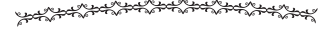
131 Abdüh Muhammed Bedevî, *a.g.e.*, s.15.

“الفصحى المُخَفَّفَة/Kolaylaştırılmış Fusha” demesi, ya da Farah Antûn’un “Mısr Cede ve Mısr Kadime/مصر جديده ومصر قديمة/Eski Mısr Yeni Mısr” isimli kitabında “العامية المشرقة” demesi gibi.¹³²

Pek çok düşünür ve edebiyatçı Ammiceyi Fushaya yaklaştırmayı (تقريب) (العامية من الفصحى) önermiştir. Kimisi aşırıya giderek Ammiceyi Fushanın yerine ikâme etmeyi teklif etmiştir. Bunlardan bazıları çalışmalarını Ammice yazmıştır. Başarılı bir yazar olan Luis ‘İvad’ın “Muzekkirātu Tâlibi Bi’se” (مذكرات) (طالب بعثة) isimli kitabını baştan sona Ammice yazması gibi. Pek çok kimse bu kitabı bilmez ve önemsemez. Muhtemelen Fasîh ile yazılmış olsaydı konumu farklı olurdu. Yazar bu kitabı, burslu olarak gönderildiği İngiltere’den döndükten sonra,

henüz edebiyat hayatının başlarında kaleme almıştı. Ancak ileriki yaşlarında hatıralarını daha kapsamlı şekilde “Evrâku’l-‘Umr” (Ömür Sayfaları) adı altında, açık ve Fasîh bir Arapça ile kaleme almıştır.¹³³ Fusha ile Ammicenin arasını bulmayı önerenlerden biri de el-Mîzinî’dir. O, Ammiceden mümkün olduğu kadar istifade edilmesi gerekti-

ği hakkındaki görüşlerini şöyle ifade etmektedir: “Ammice lafızların doğru ve yerinde kullanılması, dili yabancılaştıran dayatmaları engeller ve iki dile sahip olduğu psikolojisini de bertaraf eder. Bu iki dil, yazı dili ve günlük hayatta konuşmada kullanılan dildir. Ayrıca Ammiceyi yazı dili olarak kullanmak için girişimde bulunanların da önünü kesmektir.” el-Mazini’nin teklif ettiği ve asılları Fusha olan Ammice kelimelerin kullanılmasını doğru bulan ilim adamları da vardır.¹³⁴ Bu bilim adamları bu yöntemin yararlı olacağını düşünmekte ve böyle bir çalışmanın pratikte de karşılık bulabileceğini dile getirmektedirler.



Pek çok düşünür ve edebiyatçı Ammiceyi Fushaya yaklaştırmayı (تقريب) (العامية من الفصحى) önermiştir. Kimisi aşırıya giderek Ammiceyi Fushanın yerine ikâme etmeyi teklif etmiştir.



132 ‘Abduh Muhammed Bedevi, a.g.e., s.15.

133 en-Nakkâş, a.g.e., s.63.

134 Bunlardan biri en-Nakkâş’tır. Bkz. a.g.e., s.66.

Fasîh dili savunanlar

Tüm seslere karşı Fasîh Arapçayı savunanlar da kendi görüşlerini dile getirmişlerdir. Bunlardan biri olan Tâhâ Huseyn bu konuda şöyle demektedir: “Yakın zamanda, gündelik hayat bu dile dönüş yapacaktır, sadece kültürlü insanların yahut edebiyatın dili olmayacak, bu iki grubun dili olmakla birlikte halkın da anlayabileceği bir dile dönüşecektir.” Abbas Mahmud el-‘Akkâd¹³⁵ ise bu konudaki görüşlerini serdederken şunları ifade etmektedir: “Başka ülkelerde dile yapılan saldırı en fazla dil yapısına, edebiyatına ve fikir dünyasına karşı yapılan saldırı mahiyetindedir. Bizim dilimize karşı yapılan saldırı ise toplumsal ve dinî geleneğimize, nihayetinde her şeyimize karşı yapılmış bir saldırıdır. Özetle bu saldırı dil, fikir ve gönül dünyamıza tek hamlede düzenlenmiş bir saldırıdır. Çünkü diğer milletlerin dilinin yok edilmesi lafızlarının yok edilmesi anlamına gelirken bizim dilimizin yok edilmesi bizi diğer milletlerden ayırt eden varlığımızın ortadan kaldırılması demektir. O gidince ne söz, ne örf, ne bilgi ne de iman kalır.” Şevki Dayf da şunları dile getirmektedir: “Bölgesel veya tek tük sesler, bağırtılar geçicidirler. Zaman zaman ortaya çıkarlar, ancak bir süre sonra yok olup giderler. İnsanlar nihâyetinde millî değerlerine rücu ederler. Çünkü Fasîh Arapça, bekanın bütün temel unsurlarını ihtiva etmektedir.”¹³⁶

135 ‘Abbâs Mahmud el-‘Akkâd, *Eṣṭaâu Mucteme’ât fi’l-Luga ve’l-Edeb*, Dâru’l-Maarif, Kahire ty., mukaddime, s. ١٥.

136 Nedvetu’l-Lugati’l-Arabiyye fi Muvacehetti’l-Tehaddiyât, er-Riyad 1984, Akt. ‘Abduh Muhammed Bedevi, a.g.e., s.16.

6.

Arap Sokaklarında Arapça Yok: Tabelalardaki Yabancılaşma

Dil, insan kimliğini oluşturan unsurlardan biridir. Bir vatanın ya da ulusun bireylerini birbirine bağlayan dil, onlara tek vatanın, milliyetin ve ailenin evlatları olduklarını hissettirir. Gelişmiş ülkelerin halkları umumiyetle başka bir dille konuşmayı reddederler. Almanya, İngiltere ve Fransa'da insanlar kendi ana dillerine sahip çıkar, onunla konuşurlar. Bu ülkelerin insanları başka bir dille konuşmayı ayıp olarak karşılar, bundan içtinap ederler. Her milletin yabancı dilleri öğrenmeye, kullanmaya ve onlardan istifade etmeye ihtiyacı vardır. Yabancı dilleri mutlak suretle öğrenmeyi ve kullanmayı reddetmeye davet söz konusu değildir. Arap âleminde bu hususta yazıp çizenlerin tek isteği bu dile saygı duyulması, bu dilin doğru bir şekilde konumlandırılmasıdır.

Ana dilini korumaya dönük çabalar dünyada pek çoktur. Halklar dillerini korumak için çaba sarf ederler. Bu hususta Arap âleminde çok hassas davranılmadığı ile ilgili yakınmalar vardır. Sözelimi Arap dili, dükkân, kahvehane, otel ve benzeri ticarethane sahiplerinin nazarında ikinci düzeyde bir öneme sahiptir. en-Nakkaş¹³⁷ “*Kahire gayr-ı Arap bir veçheye bürünmüş, caddeleri şahsiyetini, heybetini ve özgürlüğünü kaybetmiş, Paris ve Londra caddelerinin bir uzantısı haline gelmiştir*” diyor. Arap diline karşı kendi halkı tarafından sergilenen bu tutum yerli üretime karşı da sergilenmektedir. Yerli üretim sahiplenilmediği gibi ondan kaçınılmakta ve yabancı ürünler bunlara tercih edilmektedir. Genç kuşak, yabancı isimlerin ve malların

137 en-Nakkâş, a.g.e., s.129.

Arapça isimlerden ve yerli üretimden daha değerli görüldüğü bir atmosferde yetişmiş olacağından yarın kendisini Arap âlemine ait hissetmek istemeyecektir.

Kahire’de yaşayan bir Arap dili hayranı, edebiyatçı, münekkit ve gazeteci Nakkaş *Hel Tentehiru’l-Lugatu’l-Arabiyye/Arap Dili İntihar mı ediyor?*¹³⁸ isimli kitabında şunları söylüyor: “*Kahire caddelerini her gezdiğimde, özellikle “Hayyu’l-Muhendisîn” ve “Medinetu Nasr” gibi yetmişli yıllarda parlamaya başlayan ve bugün şatafatlı günlerini yaşayan bölgeleri dolaştığımda, içimin hüznüle dolduğunu hissederim. Cafcaflı lambalar, geniş caddeler, güzel kahvehaneler ve muhteşem otellere rağmen içimden bu hüznü hiçbir şeyin söküp atabileceğini sanmıyorum. Bu hüznün temel sebebi, “el-Kahiretu’l-Cedide” (Yeni Kahire)’nin*

Dükkânlar, kahvehaneler ve oteller Arapça bir isme karşı adeta direnmektedir. Çünkü Arapça isimlerden “utanyorlar”, ondan kaçınıyor ve uzaklaşıyorlar.

asil ve kadim “Arap” görünümünde değil de, “Avrupai” bir görünüme sahip oluşudur. Dükkânlar, kahvehaneler ve oteller Arapça bir isme karşı adeta direnmektedir. Çünkü Arapça isimlerden “utanyorlar”, ondan kaçınıyor ve uzaklaşıyorlar. Arapça isimlerin onlarda değer kaybına sebep olacağını düşünüyorlar. Sanki (dükkânları) isimleri Arapça olduğunda insanlar onlara “taşralı” yapılar

gözüyle bakacaklar; önemli şahsiyetlerin gözünde “muhteşem, değerli, önemli ve modern” yapılar olarak görülmeyecekler. Bu alışveriş merkezlerinin pek çoğu “سمارت/smart”, “اليجانت/elegant”, “بونا بيتي/beauty buena”, “پرستيج/prestige” gibi yabancı ve cafcaflı kelimelerle isimlendirilmişlerdir. Hepsi de Arapça isimleri ve Arap alfabetini reddetmektedir. Bu mekanların sahiplerine neden bu yabancı isimlendirmelerde ısrar ettiklerini sorduğunuzda, sıklıkla şunları söylerler: “Arapça da ne ola?! Geri kalmış bir dil... Eğer işyerimin adını Arapça yazarsam kızının adını “جماليات”, “سنت البنات”, “بهانة” veya “حمامة” gibi isimler koyan kimse- nin durumuna düşerim ki yirminci yüzyıla ait olmayan, geçen yüzyılda kalan isimler bunlar. Efendi! Kendi çağımızda yaşıyoruz... İnsanlara ve zevklerine hi-

138 en-Nakkâş, a.g.e., s.126-127.

tap etmek zorundayız. İnsanlar Avrupa veya Amerika'yı çağrıştırmayana tenez-zül etmiyorlar. İnanmıyorsan herhangi bir çarşıya git. İnsanlar yabancı ürünleri kapışıyorlar ve onları yerli ürünün daha ucuz ve daha kalitelisine dahi tercih ediyorlar. Bu, toplumumuzun psikolojisidir. Biz esnafız, satmak ve kazanmak isteriz. Tüketicinin talebini, zevkini gözetmek zorundayız. Bundan başka bir yolla müşteri çekmemiz mümkün değildir...”

Dili muhafaza etme hususunda asgari düzeyde bir hassasiyete sahip kimse-ler, insanları Arap sokaklarının görünen simasını bozan bu özensizliğe dikkat etmeye, var güçleriyle bunun karşısında durmaya ve dilin onuruyla alay edenle-ri durdurmaya davet etmektedirler. Pek çok Arap düşünür, bu çarpık gelişmeye karşı durmanın millî ve vatani bir görev olduğu kanaatini taşımaktadırlar. Bun-lar Arap evlatlarının, dillerini öğrenmelerini ve kullanmalarını zorunlu hale getirmek için kânunların çıkarılması ve zaruri olmadığı sürece başka bir dilin kullanımının yasaklanması gerektiğini düşünmektedirler. Neredeyse bütün Arap ülkelerinde Arap dilini korumaya ve geliştirmeye dönük tedbirler alın-mış ve alınan kararlar değişik düzeyde uygulanmıştır. “2007 Arap Dili Kânunu” adıyla Ürdün hükümetince hazırlanmış olan aşağıdaki maddeler, hükümetle-rin Arap dilini korumada ne denli titiz davrandıklarını göstermektedir. Resmî kurum ve kuruluşlardan ticarethanelere, eğitim kurumlarından medyaya, köy ve şehir isimlerinden şirket isimlerine kadar bütün adlandırmalar, yazışmalar, sözleşmeler, bilimsel araştırmalar ve tabelaların Arap dili ile yazılmasının ge-rekliliği kânunla zorunlu hale getirilmiş, uyulmaması durumunda uygulanacak cezâi müeyyideler açık şekilde izah edilmiştir:

2007 Arap Dili Kânunu¹³⁹

1. Madde: Bu kânun “2007 Yılı Arap Dili Kânunu” diye isimlendirilir. Resmî gazetede yayımlandıktan sonra yürürlüğe girer.

2. Madde: Bakanlıklar, devlet daireleri, özel ve resmî kurum ve kuruluşlar, belediyeler, sendikalar, dernekler, odalar, ticârî mekânlar, şirketler ve fabrikalar, isimlendirilmelerde, belgelerinde, yazışmalarında ve yayınladıkları kitaplarda doğru Arap dilini kullanmakla mükelleftirler.

3. madde: Özel ve kamuya ait eğitim kurumlarında, ilk ve orta dereceli okullar ile yükseköğrenimin her aşamasında eğitim-öğretimde ve bilimsel araştırmalarda doğru Arap dili kullanılır ve öğrencilerin konuşma ve yazmada güzel bir şekilde kendilerini ifade etmeleri için gayret sarf edilir.

4. madde: Gazete, radyo ve televizyon gibi iletişim araçları/medya, bütün programlarında, yayınlarda ve reklamlarında sözel, görsel ve işitsel düzeyde doğru Arap dilini kullanmak zorundadır.

5. madde:

A) Arapça isimlerle adlandırılacaklar:

1. Şehirler, köyler ve yer isimleri,

2. Mâlî ve ticârî kurum ve kuruluşlar, sanayi ile ilgili kuruluşlar; bilimsel, toplumsal kurumlar, hizmet kolları, eğlence ve turizm şirketleri, aralarında yabancı şirketlerden ruhsat alarak üretim yapan Ürdün şirketlerinin de bulunduğu müesseseler.

3. Ürdün malı ürünler.

B) Beynelmîlel bir şöhrete ulaşmış uluslararası şirketlerin isimleri ve ürünleri Arapça isminden sonra ve Arap harfleriyle yazılması koşuluyla orijinal isimlerini kullanabilirler.

139 Akt. Ebû Muğlı, a.g.e., s.56-59.

6. Madde:

A) Doğru bir Arapça ile yazılır:

1. Kayıtlar, belgeler, sözleşmeler, anlaşmalar ve ortaklıklar,
2. Ürdün şirketlerince üretilen ürünlerle ilgili bilgi ve açıklamalar. Buna yabancı şirketlerce verilmiş ruhsatla üretim yapan Ürdün şirketleri dâhildir.

B) Bu maddenin A bendine yazılanlara, Arapça esas alınmak kaydıyla yabancı dile tercüme ilave edilebilir. Ancak bunun dışında yapılan anlaşma, sözleşme ve muahedeler hariçtir.

7. Madde: Arapça yazılır:

1. Resmî ve gayri resmî Ürdün müesseselerine ait tabelalar,
2. Resmî ve gayri resmî Ürdün müesseselerinde kullanılan evrakın başlıkları ve yurtiçi ve yurtdışında bastıkları şeyler,
3. Ürdün kâğıt ve madenî paraları, pullar ve madalyalar,
4. Ticaret amaçlı üretilen yerli ürünlere ait amblemler,
5. Bu maddenin A bendinde belirlenen Arapça yazının yabancı dildeki karşılığı, Arapça kısmı daha büyük ve bâriz yazılması koşuluyla yazılabilir.

8. Madde: Ürdün Dil Kurumunun kabul ettiği bilimsel ve sanatsal terimler esas alınır.

9. Madde: A) Herhangi bir görevli görev sorumluluklarını ifa ederken bu kânun hükümlerine muhalefet ederse yazılı olarak uyarılır, tekrarı vaki olduktan sonra ise uygulanmakta olan medeni kânunda zikredilen cezâ ile cezâlandırılır.

B) Memur değil de sıradan bir vatandaş bu kânuna muhalif davrandığında –ister özel isterse tüzel bir kişilik olsun- kendisine tebliğ edildikten sonra en fazla yirmi gün içerisinde bu hatayı gidermesi istenir, eğer bu süre zarfında işlediği suçtan vazgeçmezse beş yüz dinarı geçmeyen bir cezâ uygulanır, bu cezâ tebliğ

edildikten sonra on güne kadar süre verilir ve bu süre zarfında da vazgeçmezse en az üç yüz dinar cezâ verilir ve mahkemenin uygun gördüğü bir süre suçun işlendiği dükkân kapatılır.

10. Madde: Koşulları bu kânuna uyan gerek normal gerekse tüzel kişilikler, uygulamaya konulduğu tarihten itibaren bir yılı geçmeyecek bir süre zarfında şartlarını bu kânunun hükümlerine göre tanzim etmeleri gerekir. Bunlar bu kânunda belirtilen yaptırımlara tabidirler.

11. Madde: Buna muhalif herhangi bir kânun hükümsüzdür.

12. Madde: Bu kânunun hükümlerinin uygulanmasına dönük gerekli düzenlemeleri çıkarmak Bakanlar Kurulunun yetkisindedir.

13. Madde: Başbakan ve bakanlar bu kânunun uygulanmasından sorumludurlar.

Yukarıda geçtiği üzere Arap dilini yabancı kelime ve isimlendirmelere karşı korumayı önerenler “yabancı olan her şeye hayır” taassubu içerisinde değildirler. Bu tutumları Nakkaş’ın¹⁴⁰ “Sözelimi ‘televizyon’ kelimesinin bir karşılığı yok ve kullanılması normaldir” sözünden de anlamak mümkün. Nakkaş’ın karşı çıktığı “Oysa reklamları seyrettiğimizde yabancı bir kanalı izliyoruz izlenimine kapılıyoruz”¹⁴¹ ifadesini kullandıracak düzeydeki özensizliktir. Bütün Arap ülkelerinde değişik dönemlerde ve farklı isimler altında çıkarılan kânunlar buna engel olmayı hedefleyen çabalar vardır. Sözelimi yukarıdaki kânunun “Gazete, radyo ve televizyon gibi iletişim araçları/medya, bütün programlarında, yayınlarında ve reklamlarında sözel, görsel ve işitsel düzeyde doğru Arap dilini kullanmak zorundadır” şeklindeki 4. maddesi aslında çok açıktır ve bu hususta hassasiyet sergileyen insanları rahatlatarak açıklıkta ve kararlılıkta görünmektedir. Hatta sonraki maddelerde geçtiği üzere bu kânuna muhalefet eden kurumlar ve şahsiyetlere uygulanacak cezâlar da –uygulanırsa- caydırıcı görünmektedir.

140 en-Nakkâş, a.g.e., s.130.

141 en-Nakkâş, a.g.e., s.130.

Yine Nakkaş'ın “*Dükkânlar, kahvehaneler ve oteller Arapça bir isme karşı adeta direnmektedir*” diye ifade ettiği mahallerin isimlerinin 2. maddedeki “...sendikalar, dernekler, odalar, ticârî mekânlar, şirketler ve fabrikalar, isimlendirilmelerde... Arap dilini kullanmakla mükelleftirler.” kararı ile 5.A.2'deki “*Mâlî, ticârî ve sanayi kurum ve kuruluşları; bilimsel, toplumsal kurumlar, hizmet kolları, eğlence ve turizm şirketleri... Arapça bir isimle adlandırılırlar*” kararının uygulanması ile ortadan kalkacaktır. Ancak gerek medyadaki gerekse sokaklardaki bu özensizliğin tek başına kânunlarla bertaraf edilemeyeceği kanaatindedir Nakkaş. O'na göre “*Bu konuda kânunlar da tek başına yeterli değildir. Herkesin bu şekilde inanması, bu şekilde düşünmesi gerekir: ‘Dil onurumuzu’ muhafaza etmek için topyekûn millî bir irade gerekmektedir.*”¹⁴² Bu olmadığı zaman yukarıdaki manzara ile karşılaşmak kaçınılmaz olur. Kültürel yozlaşma gittikçe yaygınlaşır, Arap sokakları ve caddeleri, hatta topyekûn şehirleri yabancı bir şehir görünümüne girer ve sonunda Arap dili yabancı, yetim ve sahipsiz bir konuma düşer.

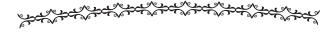
142 en-Nakkâş, a.g.e., s.130.

7.

Gündelik Hayatta Konuşulmayan Dil: Arapça

Dilin en önemli vazifesi iletişimi sağlamaktır. İletişimin en yaygın şekilde sağlandığı araçlardan biri konuşmadır. Konuşma, dilin canlandığı ve gelişme imkânı bulduğu sahadır. Dilin dört temel becerisinden biri olan konuşma, bir anda oluşan bir faaliyet değildir. Bir süreç ve uygulamanın sonucunda gerçekleşir. Birey sürekli uygulamalar yaparak birikimini beceriye dönüştürebilir ve bu becerisini geliştirebilir. Konuşma faaliyeti uzun süre devam ettikten sonra melekeye dönüşür. Dilin meleke haline gelmesini sağlayan en önemli ortam günlük yaşamdır. Ana dili böyle bir süreç sonunda edinilir. Öte yandan (Fusha gibi) günlük hayatta yeri olmayan, zaman zaman medyada karşılaşılan, eğitim ortamında da sadece kitaplarda yer alan bir dilin ana dili düzeyinde edinimi çok zor bir ihtimâldir. Arap dili neredeyse bütün Arap âleminde bu son cümlede anlatılan durumdadır. Arap dilini bu dezavantajlı durumdan kurtarmak için sadece okullarda zorunlu hale getirmek –ki bu da çok az uygulanan bir zorunluluktur–, ders kitaplarına hapsetmek, dili gramer kurallarını ezberlemekle sınırlı tutmak yeterli değildir. Çünkü dil melekesinin oluşumu belli bir hedef çerçevesinde uygun zaman aralıklarıyla gerçekleştirilen uygulamalara gereksinim duyar. Şüphesiz önemine rağmen ana dili veya yabancı dil öğreniminde amaç sadece konuşma becerisini geliştirmek değildir. Dört temel dil becerisinin bir bütünlük içerisinde kazanılması dil öğreniminin/ediniminin temel hedefleri arasında yer almaktadır.

Bu esas çerçevesinde Arap dilini incelediğimizde karşımıza çıkan en önemli sorunun bu dilin (*Fasîh Arapçanın*), günlük hayatta kullanılan bir dil olmadığı, bunun yerinin “*Ammice*” tarafından doldurulduğudur. Bu, Arap dilinin karşılaştığı en tehlikeli sorun olan *dilde ikiliği* (الازدواج اللغوي) doğurmuştur ki bu her vatandaşın iki dille muhatap olmasını beraberinde getirmektedir. Bu diller-



Bu esas çerçevesinde Arap dilini incelediğimizde karşımıza çıkan en önemli sorunun bu dilin (*Fasîh Arapçanın*), günlük hayatta kullanılan bir dil olmadığı, bunun yerinin “*Ammice*” tarafından doldurulduğudur.



den biri (*Ammice*) günlük hayatta, sokakta kullanılmakta, diğeri ise eğitimde ve bir düzeye kadar medyada kullanılmaktadır. Şerif eş-Şûbâşî¹⁴³ bu ikiliği “*şizofreni*” (الشيزوفرينيا) yani kişiliğin ikiye bölünmesi diye nitelemektedir. Şubaşî Arap dilinin bu ikili durumunu izah etmek için ilginç bir örnek vermektedir: “*Sözgelimi bir Fransız alışveriş merkezinde Le Monde gazetesinin dilini, hatta Sorbonne Üniversitesi’nde kullanılan dili kullanırsa satıcı bunu garip karşılamaz.*

Müşterinin kültür düzeyi ne olursa olsun, satıcı onu anlayacaktır. En fazla fark edeceği, karşısındaki adamın kültür düzeyinin yüksek olduğudur. Ancak Mısır, Yemen veya Mağrib’te bir kişi bir alışveriş yerine girip satıcıya ‘أعطني يا بني رغيفا’ (Evladım, bana bir somun ekmek ver ve bir parça da peynir ilave et) derse, bu sözü duyan herkes gülünç karşılar, hatta belki de satıcı bu sözden bir şey anlayamayacaktır.”

Arap âleminde yaşamın her alanında kullanılmakta olan farklı lehçelerin bu denli yaygınlaşmasının nedenleri arasında Arap dili gramerinin zorluğu ve karmaşıklığının yanı sıra insanların kendilerini ifade etmek için daha kolay ve daha sade bir dile ihtiyaç duymaları gösterilmektedir. Bu görüşe göre insanlar hata yapma olasılığı fazla olan Fasîh Arapça yerine kolay ve hata yapma riski

143 Şerif eş-Şûbâşî, *Li Tehyâ'l-Lugatu'l-Arabiyye: Yesqut Sibeveyhi, el-Hey'etu'l-Misriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire 2004, s.125 vd.*

daha az olan lehçeyi tercih etmektedirler.¹⁴⁴ Her ne kadar eğitimin Fasih Arapça ile yapılması kânunlarla zorunlu hale getirilmişse de pratikte bunun bir karşılığı bulunmamaktadır.¹⁴⁵

Husam el-Hatib'e göre günlük hayatta kullanılmayan bu dille eğitim yapmanın zorluğunu en fazla hissedenenler öğretmenler ve öğrencilerdir. Zaten öğretmenlerin yaptıkları tek şey, sürekli bazı dil hatalarını düzeltmek, zaman zaman –önermiş oldukları– doğruları değiştirmek, yerleşik kavramlar hakkında şüphe uyandırmak ve yerine kullanımı çok zor alternatifler getirmektir.¹⁴⁶ Bunun sonucu olarak öğrenciler, Arap dili dersinden nefret ediyorlar ve başka derslere daha çok önem vermektedirler.¹⁴⁷ Nakkâş, “*Ne zamana kadar çocuklarımıza ve gençlerimize zamani yakalayamamış ve çağın gereklerine uymayan, girift Arap dili grameri işkencesini yaşatacağız*” diyerek Fasih Arapçanın güncel değeri ile gramatik yapısı hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaktadır.¹⁴⁸

Kuşkusuz hiçbir dil sarf ve nahivden (gramerden) ibaret değildir. Dil bunların yanı sıra düşünce ve duygudur. Dolayısıyla dil zorlukları sadece Arapçaya has bir durum değildir. Bernard Shaw (1856-1950) “Pygmalion” isimli tiyatro-sunda İngiliz dili için şöyle diyor: “... İngilizler dillerine saygı göstermiyorlar, çocuklarının nasıl bu dille konuşmaları gerektiğine dair eğitimlerine de önem vermiyorlar. Onların İngiliz dilini telaffuz edişleri çok kötü. Kimse nasıl konuşulacağını kendi kendine öğrenemez. Yabancı birinin Almanca ve İspanyolcayı telaffuzuyla öğrenmesi kolay iken İngilizce için aynı kolaylık söz konusu değildir.”¹⁴⁹

144 en-Nakkâş, a.g.e., s.135.

145 Muhammed Hamâse Abdullatif, resmî anlamda okullarda eğitimin Fasih Arapça ile yapılması gerektiğini, ancak bunun yapılmadığını, sadece gramer öğretildiğini ifade ediyor. Bkz. Tahirhan Aydın, “Min a'lâmi'l-luga: Muhammed Hamâse Abdullatif hayâtuhu ve muellafâtuhu ve ârâuhu fi ş-şî'ri ve ta'lîmi'l-luga li gayri'n-nâtiqine bihâ”, *AÜİFD*, 52/2, 2011, s.285.

146 Husâm el-Hatib, a.g.e., s.5.

147 en-Nakkâş, a.g.e., s.22.

148 en-Nakkâş, a.g.e., s.22.

149 en-Nakkâş, a.g.e., s.24.

8.

Fasîh Arap Dilinin Eğitim Öğretimde Kullanılmaması

Her dil, ifa ettiği görev itibarıyla, ait olduğu toplum tarafından önemsenir. Dil insanlar arası iletişimde en yaygın biçimde kullanılan araçtır. Düşünme ve üretme aracıdır. Aynı şekilde, bir milletin kültürünü, fikrini ve zenginliğini içinde taşıyan hazine gibidir. Bu hazinenin sonraki nesillere aktarımını sağlayan okulların, üstlendikleri görevi ifa edebilmeleri için de dil olmazsa olmaz unsurdur. Çünkü öğretim süreci okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerileri üzerinden gerçekleştirilir. Bu dört temel beceri de dile dayanır. Bilimsel araştırmalar ve sınavlar yazılı dil vasıtasıyla takdim edilir, dilin konuşma ve dinleme özelliği vasıtasıyla tartışılır.

Bilindiği gibi Arap âleminin esas dili Fasîh Arapçadır ve yukarıda bahsi geçen eğitim süreci bu dil üzerinden yapılmalıdır. Ancak dil bu görevini ifa edebiliyor mu? Fasîh Arapçanın eğitim-öğretim sürecindeki konumu nedir? Ammicenin okullarda kullanılmasının sakıncaları ve buna karşın Fasîh Arapçanın faydaları ve avantajları nelerdir?

Fusha ile Ammice arasında var olan ve geçmişe dayanan çatışma bugün eğitim ortamında da karşımıza çıkmaktadır. Aile ortamında, sokakta, hâsılı günlük hayatta kullanılan dil (Ammice) eğitim ortamına kolaylıkla girebilmiştir. Oysa okul, bilgi yuvası, düşünce kaynağı ve yenilik yoludur. Burada eğitim Fusha ile yapılırsa değişik bilim sahalarında nitelikli elemanlar yetişir ve bunlar kendilerini fasih bir dille ifade etme imkânını elde ederler. Neticede öğretmen ve öğrenciler

Fusha ile Ammice arasında var olan ve geçmişe dayanan çatışma bugün eğitim ortamında da karşımıza çıkmaktadır. Aile ortamında, sokakta, hâsılı günlük hayatta kullanılan dil (Ammice) eğitim ortamına kolaylıkla girebilmiştir.

doğru bir dille kendilerini ifade etme imkânını bulurlar. Bu iki grup sosyal bir çevrede ve değişik kültürel gruplarda yer alacaklarından bu dili buralarda en doğru şekilde temsil edeceklerdir. Öte yandan öğretmen toplum nazarında bir fikir hazinesi, nesillerin yetiştiricisi, model şahsiyet, her şeyden önce başarı ve gelişim için gereken bütün vasıfları kendinde toplayan, kültürlü ve birikimli bir bireydir. Branşı ne olursa olsun bir öğretmenin mesleğini icra edişindeki en önemli unsur dilidir. Sahip olduğu bilgi ve birikimi muha-

taplarına/öğrencilerine sağlıklı bir şekilde iletme imkânına sahip olması, ancak diline hâkim olmasıyla mümkün olur. Fakat bir öğretmen yeterli dil birikimine ve kelime hazinesine sahip değilse konuştuğunda yahut yazdığında sık sık söylediklerini tekrar etmek zorunda kalır.

Ebu Muğlı,¹⁵⁰ okulda eğitimin her aşamasının Fusha ile olması gerektiğini ifade eder ve bunun için pek çok gerekçe ileri sürmenin mümkün olduğunu söyler. Ona göre bu gerekçelerin en güçlüsü Fushanın standart birtakım kurallara sahip olması ve buna karşın Ammicenin gramer ve imlâ kurallarından yoksun olmasıdır. Ayrıca ona göre her öğretmenin bu gerekliliğe uyması gerekir.¹⁵¹

150 Ebû Muğlı, a.g.e., s.23.

151 Ebû Muğlı bu gerekliliği daha da öteye taşıyarak, "Fusha ile eğitim yapmak vacip hatta farz-ı ayndır. Öğretmenin alanı ne olursa olsun, hangi yabancı ülkede eğitim görmüşse görsün Fushanın dışında bir dille eğitim yapması katiyen caiz değildir" der ve Fusha'nın eğitimde kullanılmasını "farz-ı ayn, farz-ı kifaye ve caiz" gibi dinî tabirlerle ifade etmektedir. Bkz. Ebû Muğlı, a.g.e., s.23.

Ammice ile eğitim yapmanın birtakım kusurları olduğu gibi, Fasîh Arapça ile öğretim yapmanın da bazı üstünlükleri vardır. Ammice, eğitim dili olmaya yetkin değildir. **Bu dil ile eğitim yapmanın kusurları şöyle sıralanabilir:**¹⁵²

a. Her bir Arap ülkesinde kullanılan Ammiceler birbirinden farklılık arz etmektedir. Bu lehçeler ile yapılacak eğitim bu ülkeler arasında var olan tefrikayı derinleştirecek, aralarındaki bağın kopmasına neden olacaktır.

b. Farklı kelime, anlam, ses ve vurguya sahip Ammiceler, Araplar arasındaki iletişimi imkânsız hale getirmiştir. Sözelimi bir Yemenli bir Tunuslu ile Ammice üzerinden anlamakta çok zorlanır.

c. Ammice sınırlı sayıda kelimeye sahiptir. Herhangi bir ilmi temsil edemez ve onu karşılayamaz. Çünkü bu dil günlük yaşamın sadece sınırlı düzeydeki ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Bilimsel, edebi vb. alanları ifade etmeye elverişli değildir.

d. Bir kelimenin farklı lehçelerin her birinde ayrı anlamlar taşıyor olması çoğu zaman anlaşmazlığa, yanlış anlamaya ve karışıklıklara neden olabilmektedir. Sözelimi زلمة kelimesi pek çok lehçede رجل kelimesinden farklı anlamlara gelmektedir; mesela bu kelime, Mısır lehçesinde أصنام/putlar kelimesinin eş anlamlısı olan أزالام anlamında kullanılır. Yine نسوان kelimesi pek çok lehçede سيدات/bayanlar anlamına gelirken Kahire halkı nazarında “سيدات السمعة من النساء/kötü kadın/adı kötüye çıkmış kadın” anlamında kullanılır. Bu durumda farklı lehçeleri konuşan insanlar arasında bu tür kelimeler yanlış anlaşılmalara mahal verebilmektedir.

e. Ammicenin hızlı bir şekilde değişim geçirmesi, ardışık nesiller arasında dahi kopuş ve anlaşmazlıklara neden olabilmektedir.

f. Ammice ile konuşmak genel kültür ve dil seviyesinin düşüklüğünün tezahürüdür. Oysa başarılı bir öğretmen geniş bir kültüre ve dil hazinesine sahip olmalıdır.

152 Bkz. Ebû Muğli, a.g.e., s.24-27.

g. Ammice ile konuşmak Fasîh Arapçadan uzaklaşmaya neden olmaktadır. Evde, sokakta ve okulda Ammiceyi konuşan öğrenciler mezun olduktan sonra Fasîh Arapçayı konuşmakta zorluk çekmektedirler. Hatta Arap dili ve edebiyatı alanında ihtisas yapmış olanlar dahi Fasîh Arapça konuşmaya başladıklarında bir zorluk yaşamaktadırlar. Bu nedenle öğrencileri Ammicenin boyunduruğundan kurtarmak ve onları Fasîh Arapçaya alıştırmak öğretmenlerin sorumluluğunun bir parçasıdır.

h. Öğretimde Ammiceyi kullanmak, sorumluluk bilincinde eksiklikler olduğuna delalet etmektedir. Kendine ve öğrencilerine güvenmemek demektir. Özgüven eksikliği, kişilik zafiyeti, toplum bilincine sahip olmamayı ifade etmektedir.

i. Özellikle Fasîh Arapçayı bilerek ihmal edenler, Arap halkının birliğini bozmak ve onları birbirlerinden uzaklaştırmak için Ammiceyi takdis ve teşvik edenlerin destekçisi olarak itham edilebilmektedirler.

Fasîh Arapça ile öğretim yapmanın üstünlükleri/avantajları: Fasîh Arapça ile öğretim yapmak, Arapçayı diri tutmanın, onu geliştirmenin ve muhafaza etmenin önemli bir yoludur. Bu dille öğretim yapıldığında insanların eğitimde ve sosyal yaşamda karşı karşıya kaldıkları dil kargaşasına son verilmiş olur. Bu dille yapılan öğretimin pek çok avantaj ve üstünlükleri vardır:¹⁵³

a. Öğretmenin Fasîh Arapçayı kullanması, Ammicenin kullanılmasından doğan sıkıntıları ve düşülen gülünç durumları bertaraf eder.

b. Bu uygulama lehçeler arasındaki farklılıkların giderek azalmasını sağlar. Bu, aynı zamanda öğrenciler arasındaki toplumsal, kültürel ve düşünsel farklılıkları da azaltır. Birliğin oluşmasını sağlar ve farklı bölgelerden gelen öğrenciler arasında bir köprü görevini ifa eder. Bu, öğretmenin kaçırmaması gereken önemli bir hedeftir.

153 Bkz. Ebû Muğli, a.g.e., s.27-28

c. Öğretmenin Fasîh Arapça konuşması, onun kültürel seviyesini ortaya koyar, fikri alanda kendisinden beklenen örnek lider ve rol modeli olma görevini ifa etmesine yardımcı olur. Arapçanın beyan ve fesahat dili olması öğretmene kendisini ifade etmesi hususunda yardımcı olacaktır. Çünkü öğretmenin ihtisas alanı ne olursa olsun Arapçanın sahip olduğu kelime ve ifade hazinesi onun ihtiyacını gidermeye kâfi olacaktır.

d. Fasîh Arapça ile ders anlatımı öğretmenin millî bilincine, kimliğine, vatanına, diline ve halkına karşı duyduğu saygının da ifadesidir.

e. Fusha ile öğretim öğretmene, onu akranlarından ayırt eden vakarı kazandırır. Ayrıca öğrencilere karşı da bir saygınlığa sahip olur.

Öğrencinin Fushayı kavrayamaması ve ondan nefret etmesinin nedenlerinden biri eğitim-öğretim sürecinin doğru ve verimli organize edilmeyişidir. Bedevî “*Arap âleminde öğrenci ilk ve ortaöğretim aşamasında zayıf bir eğitimle üniversiteye geçer. Üniversitede çeşitli bölümlere yerleşen bu öğrenciler alan derslerinin yanı sıra sarf, nahiv, aruz gibi zor konuları da görmekteirler. Yanlış öğretim yöntemlerinin kullanılması ve öğretmenlerin yetersizliğinden ötürü öğrenci bu dilden nefret eder. Bütün bunlarla birlikte öğretmenler derslerin sunumunda çoğunlukla Ammiceye sığınmaktadırlar*” diyor.¹⁵⁴

1978’de Tunus’ta düzenlenen “*Dilbilim ve Arap Dili Sempozyumu*”nda Hâdî Neher şunları diyor: “*Dilimiz toza toprağa gark olmuş durumdadır. Bu dille konuşanlar sıkıntı çekmekte, kaide ve kalıplarından kaçmaktadırlar. Okumuş bazı Araplar dahi hatasız bir cümle kuramamaktalar. Daha da kötüsü bazı üniversitelerin Arap Dili ve Edebiyatı bölümleri dahi bu dile gereken ehemmiyeti vermiyor, bu dili hatasız kullanamıyorlar. Mezun olan öğrencilerin sahip oldukları dil bilgileri aldıkları diplomayı hak etmiyor.*”¹⁵⁵

154 Abduh Muhammed Bedevî, a.g.e., s.17.

155 Abduh Muhammed Bedevî, a.g.e., s.17.

Suriye 1920'li yıllarda Arapçanın hem eğitim dili olması hem de normal hayatta kullanılması kararı almıştı. Suriye bugün Arap âleminde bu konuda örnek gösterilen ülkeler arasında yer almaktadır.¹⁵⁶ Aslında Arapçanın öğrenimini teşvik eden etkenler sayılmayacak kadar çoktur. Sözelimi bu dil bütün Arap ülkelerinin resmî dilidir. Uygulama düzeyi tartışılrsa¹⁵⁷ da bugün bütün Arap ülkelerinde Fasîh Arapçanın eğitim-öğretimde kullanılması kânunen zorunlu hale getirilmiştir.¹⁵⁸ Bazı İslâm ülkelerinin değişik kurumlarında Arap dili zorunlu olarak öğretilmektedir. Birleşmiş Milletler Örgütünün 1947 yılında Arapçayı altı resmî dilden biri olarak kabul etmesi, uluslararası arenada Arap dilinin yeni bir hüviyet kazanmasını sağlamıştır.¹⁵⁹ Bugün bazı yabancı üniversiteler ve şarkiyatçıların doğunun kültürel mirasını gün yüzüne çıkarmada Arap dilini kullanması, bu dile dışarıda da önem verildiği anlamına gelmektedir.¹⁶⁰ Başta Suudi Arabistan olmak üzere Arap âleminde Arap olmayanlar için Arapça öğretimi sahasında yapılan çalışmalar da büyük önem taşımaktadır.¹⁶¹

156 Mahmud Ahmed es-Seyyid, *a.g.e.*, s.92.

157 Tahirhan Aydın, "Min a'lâmi'l-luga", s.285.

158 Sözelimi Mısır Yüksek Öğretim Kurulu, 1994 yılında yükseköğretimde eğitimin Arapça yapılmasını teşvik eden kararlar almıştır. Bkz. 'Abduh Muhammed Bedevî, *a.g.e.*, s.19.

159 'Abduh Muhammed Bedevî, *a.g.e.*, s.19.

160 'Abduh Muhammed Bedevî, *a.g.e.*, s.19.

161 'Abduh Muhammed Bedevî, *a.g.e.*, s.20.

9.

Arap Dilinde Terim Sorunu

Teknolojinin hızla gelişmesi ve pek çok bilim alanının ortaya çıkması, beraberinde terim oluşturma sorununu/ihtiyacını da getirmiştir. Bu gerçek, dil bilimciler tarafından da kabul edilmektedir. Günümüzde sorunu detaylarıyla ele alan pek çok çalışma var. Dünyanın pek çok ülkesinde bu sorunu halletmek için yatırımlar yapılmakta, kurum ve kuruluşlar tarafından bilimsel toplantılar organize edilmektedir. Yeni gelişmelere ayak uydurmak ve başka dillerde ortaya çıkan yeni terimlere karşılık bulmak (Arapça dâhil) neredeyse bütün dillerin yaşadığı bir sorun ve ihtiyaçtır.¹⁶² Zira toplumların dışı yansıyan yüzleri olarak bilinen dil, temsil ettiği kültüre paralel olarak hazinesine kimi zaman yeni sözcükler ilave eder, bazen de sahip olduklarını kaybeder. Dil için bir son nokta söz konusu değildir. İnsani bir olgu olduğundan, insan, toplum ve kültürle birlikte yaşar, genişler, gelişir, daralır veya kendini yeniler. Canlı bir organizma gibidir. Terimlerin oluş(turul)ması da tamamen bu çerçevede, yani insan ile ilgili olan kültürel gelişmelere paralel olarak gerçekleşen bir durumdur.

Yeni gelişmelere ayak uydurmak ve başka dillerde ortaya çıkan yeni terimlere karşılık bulmak (Arapça dâhil) neredeyse bütün dillerin yaşadığı bir sorun ve ihtiyaçtır.

Sözlükte “*bir şeyi/mânâyı sınırlayan*” anlamında kullanılan *terim*, “*özel bir bilgi ya da etkinlik alanına, bir bilim, uygulayım ya da uzmanlık dalına özgü*

162 Hadar Ulyan el-Kureşî, Hamid Sâdık Kuneybî, “el-Mustalahul-’ilmi devruhû ve ehemmiyyetuhu”, *Mecelletu Camiati Ummi’l-Kurâ*, 1993, VIII/141-183.

sözcük”tür.¹⁶³ İngilizcede “*term*” ve Arapçada “*ıstılah*” kelimeleri ile karşılanmaktadır.¹⁶⁴ “Mustalah” kelimesi de Arapçada “*terim*” anlamında kullanılmaktadır.¹⁶⁵ “*Arap filolojisinde genel olarak terim karşılığında kullanılan mustalah kelimesi, daha çok bilimsel ya da teknik kelimeleri ifade etmekle beraber Arapça açısından da terim kavramının net bir sınırının çizilmesi güçtür.*”¹⁶⁶ Terimler bir tek bilimsel kavrama karşılık olan sözlerdir ve ifade ettiği bilim alanının kısa yoldan anlaşılmasını sağlarlar. Aksan’a¹⁶⁷ göre terim türetme dil içinde önemli bir harektir ve terim türetemeyen dillerin bilim, sanat ve kültür dili olmaları tartışmalıdır. Çünkü ancak terim türetimi yapıldığında dil, soyutlama düzeyine ulaşır ve düşünme aracı haline gelir.

Bilim, teknik, sanayi, sanat, spor, zanaat gibi çeşitli uzmanlık alanlarında üretilen somut/soyut şeyleri tanımlama ve isimlendirme sorunu dil sahasına girmektedir. Dil sahasında gerçekleşen bu faaliyet gelişigüzel yapılmamaktadır, aksine bunun birtakım yolları, kural ve kaideleri vardır.¹⁶⁸ Bunlardan biri dilin kendi imkânlarını kullanarak mevcut kelimelere yeni anlamlar yüklemektir. Bir diğeri de dildeki birkaç kelimeyi birleştirmektir. Dilin unutulmuş, kimi zaman yalnız lehçe ve ağızlarda yaşayan öğelerinin yeniden kullanım alanına alınması da bu yollardan biridir. Başka dillerden tercüme edilerek de kavramlar oluşturulabilmektedir. Bütün bunlardan başka en çok müracaat edilen ve en geçerli yol olarak kabul edilen türetme, dilin kendi kök ve eklerinden yeni kelimeler meydana getirme ve yabancı kavramların karşılıklarının bulunması yöntemleridir.

Terim oluştururken dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Bir terimin oluşturulması için ortada bir kavramın/mefhumun olması gerekir. Bu kavramı

163 Berke Vardar, “Terim” maddesi, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü; Türkçe Sözlük*, “Terim” maddesi, TDK Yay. Ankara 2011; Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 2010; Mahmud Fehmi Hicâzi, “Devrül-mustalahâtü'l-muvahhade fi ta'ribi'l-'ulüm ve neş'î'l-ma'rife”, *el-Lisânu'l-'Arabi*, XLVII, Rabat 1999, s.42.

164 Sabry Ibrahim el-Sayed, “Term” maddesi, *York Dictionary of Linguistics English-Arabic*, Egyptian International Publishing Company-Longman, Kahire 2000.

165 Soner Gündüzöz, *Arapçada Kelime Türetimi Kavramlar-Kuramlar-Kurumlar*, DB Kitapları, Samsun 2005, s.219.

166 Gündüzöz, *a.g.e.*, s.221.

167 Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, s.4.

168 Aksan, *Her Yönüyle Dil*, s.4.

karşılıyacak terimin sözcük anlamının bilimsel alanıyla uyumlu olması mühimdir. Öte yandan terimin hem yapı hem de anlam bakımından dilin kurallarına uygun olması gerekir.¹⁶⁹ Türetilen terimlerin tanımlarını iyi yapmak da terim türetmek kadar önemli bir husustur. Bir terim için seçilen lafzın ifade ettiği terimle çelişmemesi ve insanların bu anlamı yadırgamamaları da göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁷⁰ Halkın kullandığı dil de terim türetmeye kaynaklık eden unsurlardandır. Halk bir varlığa isim verirken bütün yönleriyle düşünerek ve uzun süren bir tecrübenin sonunda en uygun ismi verir. Bu süreç onların dilin yapısına uygun kelimeler yapmalarını temin eder. Terim türetirken halkın ürettiği kelimeleri kullanmanın sağlıklı olacağına bir diğer nedeni halktaki zengin dil şuuru ve varlıklarla aralarında bulunan ilişkinin uzun bir zamana ve geniş bir gözleme/tecrübeye dayanıyor olmasıdır. Bir diğer husus da terim olarak kullanılacak kelimelerin özelliklerinin açık bir şekilde ortaya konulması ve sarıh bir tanımının yapılmasıdır.¹⁷¹ Kuşkusuz bütün bunlar ancak ilgili ilim sahasının uzmanları ve tecrübeli dilcilerin birlikte çalışmasıyla sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilir.

Modern dönemde Arap dilinde yeni kelime ve terimlerin türetilmesi iki kuldarda ilerlemiştir. Bunlardan biri şahısların bireysel gayretleri neticesinde ortaya koydukları çalışmalardır. et-Tahtâvî (ö.1873), Ahmed Fâris eş-Şidyâk, Corcî Zeydân, İbrâhîm el-Yazicî ve Anistas Mârî el-Kermelî gibi isimler pek çok kelimenin terimleşmesini sağlamış kimselerdir. Bu çalışmalara resmî kuruluşlar öncesi dönem çalışmaları denilebilir. İkincisi ise 20. yüzyılda resmî kurum ve kuruluşların kelime türetmeye başladıkları dönemdir. Kahire, Suriye, Bağdat, Amman, Rabat, Riyad, Hartum, Cezayir ve Trablus'ta kurulan kurumların türettikleri terimler daha profesyonelce olmuş ve kullanım sahasına daha rahat yerleşmiştir. Öte yandan ilk dönemde şahısların türettikleri kelimelerin birçoğu kabul görmemiştir.¹⁷²

169 Memdûh Hasâra, "İşkâliyyetu'd-diqqa fi'l-mustalahi'l-'Arabi", *Mecelletu't-Ta'rib*, VII, 1994, s.41.

170 Yaşar Daşkıran, *Arapçada Terim Türetme Yolları*, Yayın Evi Yay., Ankara 2012, s.17-18.

171 Hamza Zülfiqar, *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, TDK Yay., Ankara 1991, s.177.

172 Gündüzöz, a.g.e., s.222-231.

Arap dilinde terim sorununu doğuran bazı etmenler:

Genel olarak insani bilimlerde bir olayın birden fazla nedeni olabilmektedir. Arapçada terim sorununun da birbirinden farklı ve çoğunlukla birbirini etkileyen birden fazla nedeni vardır. Bu nedenleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

A. Değişik dönemlerde ihtiyaca binâen dilin farklı konuları ön plana çık-mıştır. Bundan yüzlerce yıl önce Arap dili ile ilgili çalışmalara baktığımızda daha çok gramer konularının bir araya getirilmesi ve delillerinin tespit edilmesi gibi mevzularda yoğunluğun olduğunu görüyoruz. Bir süre sonra kapsamlı gramer kitaplarının öğretimde işlevsel olmadığı anlaşılınca bu eserlerin özetleri ve manzum halleri hazırlanmış ve eğitim sahasına sürülmüştür. Günümüzde hızla gelişen teknoloji ve bilimlerin çeşitlenmesi diller arası alışverişin hızlanmasına ve dillerin birbirlerini etkilemesine neden olmuştur. Bu durum dillerin kendilerini muhafaza etmelerini tetiklemiştir. Bu son gelişme dilde terim türetmeyi de beraberinde getirmiştir. Terim türetme aynı zamanda dilin kendini muhafaza etmesi ve kendini geliştirmesidir. Ancak Arap dilinde terim sorununa zamanında el atılmadığından ve gereken özen gösterilmediğinden terim sahasında ciddi boşluklar doğmuştur.¹⁷³

B. Arap ülkelerinde bir dönem eğitim dili olarak yabancı dillerin kullanılmış olması da terim sorununu doğuran etmenler arasında sayılmaktadır.¹⁷⁴ Aslında bu sorun bir düzeye kadar hâlâ devam etmektedir. Çünkü Arap dünyasında birçok eğitim kurumu hâlâ Batı dillerini (özellikle İngilizce ve Fransızca)ı tıp ve mühendislik gibi alanlarda kullanmaktadır.

C. Geçtiğimiz yüzyıllarda, Avrupa istilasının doğu halkları üzerinde sürdüğü dönemlerde, Arapça eğitim dili ve resmî dil olarak kullanılmadı. Arap uyanışının ilk dönemlerine de tekabül eden bu süreçte, Arapça terimlerle ifade edilmiş ilmi icatlar azalmış ve bu durum terim sahasında bir boşluğun oluşmasına neden olmuştu.

173 Munazzamatul-'Arabîyye li't-Turâs, *el-Lugatu'l-Arabîyye ve Tehaddiyâtul-Karnî'l-Hâdî ve'l-İşrin*, Tunus 1996, s.61.

174 Daşkıran, a.g.e., s.189.

D. Terim sahasında yaşanan sorunların nedenlerinden biri de Arap ülkelerinde terim birliğine atfedilen öneminin yeteri kadar kavranamamış olmasıdır.¹⁷⁵

E. Terim türetme işini ehil olmayan kişi ve kurumların yerine getirmesi terim karmaşasına sebep olan etkenlerden bir diğeridir.¹⁷⁶

F. el-Hatib¹⁷⁷ göre fasih kelimelerin bir döneme kadar sınırlandırılması birçok terimin sözlüklere girmesine engel olmuştur. el-Hatib buna matematik terimi olan *cebiri* teriminin batı dillerinde aynen kullanılmış olmasına rağmen *Lisânu'l-Arab*'da ve *el-Kamus*'ta hatta çok geç dönemlerde telif edilmiş olan *Tâcu'l-Arus*'ta dahi yer almayışını örnek olarak gösteriyor.

G. Arap dünyasında standart dilin yanında günlük hayatta kullanılan birçok lehçe vardır. Her bir Arap ülkesinin kullandığı farklı bir lehçe olduğu gibi aynı ülke içinde birden fazla lehçe de bulunabilmektedir.¹⁷⁸ Bilim ve edebiyat dili olarak umumiyetle standart dil dediğimiz Fasih Arapça kullanıldığından, terimler bu dille oluşturulmuştur. Ancak terim oluşturanlar zaman zaman yabancı bir kelime veya terimin karşılığını bu dille (Fasih Arapçada) bulamadıklarında bölgesel lehçelere müracaat etmektedirler. Bu (bölgesel) lehçe diğer Arap bölgelerinde bilinmediğinden yahut kullanılan kelimeler farklı lehçelerde farklı anlamlar taşıdığından terim anlaşılammakta veya yanlış anlaşılabilir.

H. Bilindiği gibi Arap dili aynı zamanda kutsal bir metnin dilidir ve bu dille ibadet edilmektedir. Bundan ötürü Arapça bin dört yüz yıllık birikiminden tamamen kop(a)mamıştır. Eski sözcükler yenileriyle hep bir arada yaşayarak dev bir kelime hazinesinin oluşmasına neden olmuştur. Bu durum beraberinde bir kelimenin birçok müradifinin (eş anlamlısının) doğmasına neden olmuştur. Edebiyat sahasında bu, ciddi bir avantaj ve zenginlik olarak görülse de bilim

175 *el-Lugatu'l-Arabiyye ve Tehaddiyâtu'l-Karni'l-Hâdi ve'l-İşrin*, s.61.

176 *el-Lugatu'l-Arabiyye ve Tehaddiyâtu'l-Karni'l-Hâdi ve'l-İşrin*, s.61.

177 Ahmed Şefik el-Hatib, "Menhecyyetu binâi'l-mustalahât ve tatbikuhâ", *MMLAD*, Dimaşk 2000, LXXV, sayı:3, s.510.

178 Tahirhan Aydın, "Min a'lâmi'l-luga", s.282.

dilinde zaman zaman bir terim için bu eş anlamlı kelimelerin gelişigüzel kullanılması kargaşaya neden olmuştur.¹⁷⁹

İ. Terimin alındığı dil içerisinde terim birliği yoksa sorun aktarılan dil olan Arapçada da kendisini gösterir. Yani kaynak dilde bir kelime birden fazla müradif terimle karşılanıyorsa Arapçaya aktarılırken de farklı terimlerle ifade etme gibi bir kargaşa yaşanabilmektedir.

K. Her dil, ihtiyacına binâen eski ve yeni kelime hazinesinden istifade eder. Bu daha çok, yeni kelime üretmek yerine, oturmuş ve bilinen kelimelerin kullanıma dâhil edilmesinin daha uygun olacağı fikrinden doğar. Arapçanın da bilim sahasında önde olduğu dönemler olmuştur. Ortaçağ bu dönemlerden biridir. Bu dönemde Müslüman araştırmacılar yaptıkları bilimsel çalışmalara paralel olarak binlerce Arapça terim türettiler. Bu terimler günümüzde de kültür mirası içinde yer almasına rağmen, önemli bir kısmı el yazmaları halinde tozlu raflarda durduğundan ve araştırmacıların yüzlerinin daha çok Batıya dönük olmasından ötürü bilinmemektedir. Eski kelimelerin/terimlerin gün yüzüne çıkarılması hususunda günümüzde birtakım çalışmalar olsa da bu çalışmalar ortak organizasyonlar ve kararlar neticesinde yapılmadığından terim karmaşası yaşanabilmektedir. Sözgelimi bir kurum yeni terim üretirken başka bir kurum aynı kullanım için eski bir terimi kullanmayı tercih ederse yapılanın alana katkısı olmaz. “Pyjamas” için bazı ülkelerin بجامة kelimesini, bazılarının da منامة kelimesini kullanılması gibi.

L. Bazı kelimeler yabancı dillerden aktarılırken gerekli araştırma ve etimolojik incelemeler yapılmadığında yanlışlıklara neden olur.¹⁸⁰

M. Yeni türetilen terimlerin ciddi bir organizasyon ile bütün Arap âleminde tedavüle sokulması gerekir ki, hem birlik sağlanabilsin hem de kullanım kararı alınan kelimeler sayfalar arasındaki yerini bulsun. Oysa bugün dil kurumlarınınca kullanımına karar verilmiş pek çok terim kullanılmayı beklemektedir.¹⁸¹

179 İngilizce “gap” terimine karşılık olarak Arapçada فرجة، فسحة، فجوة kelimelerinin kullanılması buna örnek olarak gösterilebilir.

180 Sözgelimi صفة kelimesinin İngilizceye birtakım değişiklikler yaşayarak “sofa” şeklinde geçtiği, bilâhare tekrar Arapçaya, etimolojik inceleme göz ardı edilerek صوفا şeklinde aktarıldığı iddia edilmektedir.

181 Ali el-Kâsımî, *İlmu'l-Mustalah Ususuhu'n-Nazariyye ve Tatbiqâtuhu'l-İlmiyye*, Mektebetu Lubnan, Beyrut 2008, s.198-200.

N. Arapçada bir terim için birden fazla kullanım olduğu gibi, yabancı dildeki birden fazla terime karşılık da bir tek terim kullanılabilir. Bu da terim sahasının diğer bir eksiğidir. Sözelimi “*eminence, apopheysis, protrusion, projection, process, outgrowth, excrescence, protuberance*” terimlerine karşılık Arapçada *تقو* terimi kullanılmaktadır.

O. Arapçada terim türetme veya aktarma iştikak, naht, terkiib, mecaz ve ta'rib yöntemleri kullanılarak yapılmaktadır.¹⁸² Ancak bazı dil bilgileri geleneksel terim türetme yönteminin, bu faaliyeti yavaşlattığını ve zayıflattığını ileri sürmektedirler. Onlara göre özellikle yabancı dillerden alınan terimlerin birçoğu mürekkep kelimelerden oluşmaktadır ve Arapçada belli kelime kalıplarının dışına çıkmamak terim türetmede bir engel oluşturmaktadır. Hal böyle olunca mürekkep kelimeler Batı dillerinde sıklıkla kullanılmasına rağmen Arapçada bu yöntem az yer verilmiş olur. Bunun temel nedeni Batı dillerindeki ön ve son eklerin çokça kullanılmasına karşın Arapçada bu tür kullanımların fazla olmayışıdır. Ancak yine de son yıllarda yapılan çalışmalarla Batı dillerinde kullanılan ön ve son eklerin Arapça karşılıkları bulunmuş ve bunların önemli bir kısmı başarılı bir şekilde terim türetmede kullanılmıştır.

Yukarıda görüldüğü üzere Arap dilinde terim sahasında yaşanan sorunlar çok yönlüdür. Bu sorunlar ihtiyaca cevap verecek düzeyde terimin yapılmaması, doğru terimin bulunamaması, bu mevzuya gereken önemin verilmemesi, alınan kararların gerekli mercilere ulaştırılamaması ve uygulanmaması, terim oluşturulurken eski birikimlerden gereken düzeyde istifade edilmemesi, lehçelerden kaynaklanan etkenler, müradiflerden doğan sebepler, terim türetmede konulan kurallara uyulmaması, yabancı dillerden kaynaklanan etkenler ve terim türetme işinin ehil olmayan kişi ve kurumlarca yapılması şeklinde özetlenebilir.¹⁸³

182 Bkz. Gündüzöz, *Arapçada Kelime Türetimi*.

183 Muhammed Yusuf Hasan, “Mebhas fi temkini'l-'Arabiyye mine'l-edâi'l-'ilmi ve sıyâgati'l-mustalahâti'l-hadise ve subulu İşâatiha”, *el-Lisânu'l-'Arabi, Mecma'u Luğati'l-'Arabiyye el-Urdunî, XXXIX, Amman 1995, s.25.*

leri arasında yaygınlaştırılıp kullanım alanına sokulabilmesi için konuya sınırlı sayıda bireysel gayretlerden daha organize bir gücün el atması gerekir.¹⁸⁵

Kuşkusuz her dil ve ülke terim birliği sorununu kendi koşulları çerçevesinde yaşamaktadır. Sadece Arap dilinin yaşadığı bir sorun değildir bu. Sorun dilden dile farklılık arz ettiği gibi, bilim sahaları arasında ve kavram alanları arasında da farklılık göstermektedir. Sözelimi bazı bilimsel terimler kolayca yerleşip kabul görürken, bazı alanlara has terimler kabul konusunda ciddi tereddütler yaşayabilmektedir.¹⁸⁶ Sonuç olarak ilim alanında kullanılan terimler Arap dilinin günümüz meselelerinden biri halini almıştır ve bu sorun hâlâ devam etmektedir.

Terim birliğini engelleyen bazı durumlar şunlardır:

A. Bilim sahasına kazandırılan eserlerin başka dillere tercüme edilmesi eskiden beri süregelen bir harekettir. Bu hareket günümüzde çok daha yaygın hale gelmiştir. Özellikle bilim sahasında yapılan tercümelemler birbirinden ve dil kurumlarından bağımsız yapıldığı zaman ortaya çok başlılık çıkmaktadır. Çünkü her mütercim kendi terimini oluşturarak yeni bir terim dünyası meydana getirmektedir. Öte yandan aynı ülke içinde tercüme edilen eserler ile aynı alanda telif edilen eserler arasında da terim farklılıkları doğmakta ve bu durum terim birliğini ciddi şekilde engelleyebilmektedir.¹⁸⁷

B. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere Arap ülkeleri arasındaki sınırlar adeta terimlerin ortak kullanılmasını da engellemiş gibi bir ülkenin kullandığı bir terimden diğer ülke habersiz kalmaktadır. Aynı ülke içerisinde dahi terim birliğini sağlamak çok zor iken aynı dili kullanan 22 ülke arasında birliğin sağlanması ciddi bir gayreti, organizeli bir çalışmayı ve dakik bir takibi gerektirir. Arap ülkeleri arasında bu sorun maalesef vardır.¹⁸⁸

185 Daşkıran, *a.g.e.*, s.195.

186 İbrahim Medkur, *Mecma'u'l-Lugati'l-Arabiyye Selâsin 'Âmen*, Kahire 1964, s.58.

187 Mustafa eş-Şihâbi, "el-Mustalahatu'l-'ilmiyye fi'l-lugati'l-'Arabiyye fi'l-kadim ve'l-hadis", *MMLAD*, Dımaşk 1988, s.128-143.

188 eş-Şihâbi, a.y.

A. 1938 yılında, Mısır Tıp Cemiyetinin aldığı kararlara göre tıp terimlerinde birliği sağlamak için her ülkenin, doktorlardan ve dilcilerden oluşan bir komisyon oluşturması, önerilen terimleri görüşmek için Mısır'da her yıl bir ay süreyle toplanan daimi komisyona üye vermesi ve daimi komisyon tarafından önerilen terimlerin tıp sahasında ve bu alanda yazılan eserlerde kullanılması önerilmektedir.

B. 1945 yılında Kahire'de toplanan Arap Birliği ülkeleri arasında gerçekleştirilen kültür sözleşmesinin metninde “*Dil kurumları, ortak komisyonlar kurulmalı, bu kurumların yayınları vasıtasıyla terim birliği sağlanmalı; modern bilimi Arapçayla ifade etmenin yolları aranmalı, Arap ülkelerinde eğitimin her aşaması Arapça ile yapılmalıdır*” ifadesinin olması, bu ülkelerin Arap diline ve terim birliğine önem verdiklerini göstermektedir. Bu ehemmiyet 1953, 1955, 1957 ve 1966 yıllarında ve sonrasında “*Arap Bilim Kongresi*” (المؤتمر العلمي العربي) adı altında düzenlenen bilimsel toplantılarda varlığını sürdürmüştür.¹⁹²

C. Arap ülkeleri bilimsel terimler türetmek için dil kurumları ve tercüme kuruluşları ihdas etmişlerdir. Kahire, Suriye, Bağdat, Amman, Rabat, Riyad, Hartum, Cezayir ve Trablus'taki dil kurumları, içinde terim sorununun da yer aldığı önemli problemleri halletmek ve dili geliştirmek için kurulmuşlardır.

D. Arap Birliği Ülkeleri Eğitim Kültür ve Bilim Kurulu, farklı Arap ülkelerinde türetilen terimlerin incelemesini periyodik olarak yapan ve terim konusuna bir standart getiren Rabat'taki *Mekteb Tensiki't-Ta'rib* (Office for Arabization Coordination) merkezini kurmuştur.

E. Arap Dil Kurumları, bugün Arap ülkeleri arasında terim birliğini sağlamaya yönelik büyük çabalar sarf eden “*Kurumlar Birliği*”ni de (İttihâdu'l-Mecâmi) kurmuşlardır.

F. Bağımsız çalışmalar terim birliğine zarar verdiği için bu kurumlar birlikte hareket etme noktasında uzlaşmışlardır.

192 Daşkıran, a.g.e., s.197.

G. Bireysel ve kurumsal çalışmalar sonucunda birçok alanda terim sözlükleri hazırlanmıştır.

Netice itibariyle denilebilir ki terim türetme işi, özellikle bilimsel ve teknik alanlarda dili geliştiren en önemli etkenlerden biridir. Bu alandaki çalışmalar, çağdaş Arap uyanışının ilk yıllarında başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir.

10.

Kelime Hazinesi mi Sözcük Yığını mı? Eski Kelimelerin Doğurduğu Sorunlar

Bir anda ortaya çıkan ve kısa zamanda zengin bir kelime hazinesine sahip olan bir dil yoktur. Her dil, içinde geçmişten süregelen bir geleneğin birikimini barındırır. Bu birikimin ne denli yararlı veya gereksiz olduğu, birikmiş kelimelerin dilin bilim dünyası ve sosyal yaşam içindeki işlevselliği ile tespit edilebilir. Kimi zaman bu hazine ihtiyaç duyulduğunda kolaylıkla müracaat edilen ve istifade edilen bir birikimi temsil ederken bazen de dilin gelişimine ve kullanımına ket vurabilmektedir.

Arap dili bugün dünyanın en çok konuşulan dillerinden biri olmakla birlikte köklü bir geçmişe de sahiptir. Bu dilin kutsal metin/Kur'an ile olan bağı onu geçmişinden, özünden, formundan ve pek çok kelimenin ilk mânâsından uzaklaşmasına mani olmuştur. Bu durumun olumlu taraflarıyla birlikte olumsuz yanlarının olduğunu ifade eden bilim insanları da vardır. Dilin bu katı yanını değiştirmeye dönük çabalar da azımsanmayacak kadar fazladır.

Arap dilindeki eski kelimeler pek çok açıdan değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Kimilerine göre dilin/kelimenin işlevselliği önemlidir ve bu görevini yapmadığı durumlarda müdahale etmek gerekir. Bunlara göre *“bu kelimeler umumiyetle sözlüklerde yer alan kelimelerdir ve insanlar artık bunları kullanmamaktadırlar; dil zevki bu kelimelere tahammül etmemektedir...”*¹⁹³ Çünkü dilin, herkes tarafından anlaşılacak düzeyde kolay ve basit, insanları konuşmaya ve yazmaya karşı cesaretlendirecek sadelikte olması gerekir.

193 en-Nakkâş, a.g.e., s.51.

Selâme Musa'ya göre “çevre, toplum, tarih ve coğrafya kullandığımız kelimelerin mânâsını değiştirmektedir. Sözelimi “سلطة الحكومة” kelimesine Hindistan, Amerika, Mısır, Almanya, Rusya ve Yemen’de farklı farklı anlamlar yüklenmektedir. Özellikle geçmişe ait pek çok kavramı bugün anlamak zordur. Sözelimi bin yıl önce kullanılan kelimelere yüklenen mânâ farklıydı. Bu mânâ çağımızda yok. Tarih kitapları da bu kategoriye girer. Çünkü müelliflerin bu kitaplarda



Canlı bir olgu olan dil toplumla birlikte hareket eder; onun değişmesiyle değişir. Ancak kelimelerin toplumla birlikte canlılığını korumasına mani olan bir etken oldu mu, kelimeler canlılığını yitirir, donar.



kastettikleri mânâların tam karşılığı bugün yoktur. Zira canlı bir olgu olan dil toplumla birlikte hareket eder; onun değişmesiyle değişir. Ancak kelimelerin toplumla birlikte canlılığını korumasına mani olan bir etken oldu mu, kelimeler canlılığını yitirir, donar. Aynı mânâyı yüzlerce, hatta binlerce yıl sürdürür. Çünkü dil ile toplum arasında fizyolojik bir bağ da vardır. Vücudun, beraber hareket eden ve birbirini destekleyen uzuvları gibidirler. Dil de toplum da birbirinden isti-

fade eder ve birbirinden etkilenirler. Bu nedenden dolayı bir toplumda yazı ve konuşma (diğer bir tabirle Fusha ve Ammice) şeklindeki ikidilliliğin/diglossi-a'nın olmaması gerekir. Bu ikilik dil ile toplumu fizyolojik anlamda birbirinden koparır, Fushayı sadece mabetlerde kullanılan dil konumuna sokar. Bu nedenle yazı ve konuşma dilini tevhit etmek gerekir. Bu da Ammiceyi yazı dilinde, Fushayı da konuşma dilinde çokça kullanmakla mümkün olabilir.¹⁹⁴

Selâme Musa,¹⁹⁵ geçmişte kelimelerin, toplum için ifade ettikleri mânâların bugüne taşınmalarının doğurduğu sakıncaları şöyle ifade etmektedir: “*Dikkat etmemiz gereken önemli bir husus da şudur: Bin yıl önce Bağdat'ta, Mısır'da ve Dimaşk'ta toplumun ihtiyacını karşılayan kelimelere varis olduk.... Demokratik bir toplum olmamıza rağmen bu toplumun otokratik ve aristokratik kelimelerini*

194 Selâme Musa, *el-Belâgatü'l-'Asriyye ve'l-Lugatu'l-'Arabiyye*, s.37-39

195 Selâme Musa, *a.g.e.*, s.39.

aldık. Bu kelimelerden etkileniyoruz. Bunlardan zarar görüyoruz. Bu bizim 21. yüzyılda yetiştirdiğimiz nesilde olmasını istediğimiz vasıfların oluşmasına mani- dir. Sözelimi Mısır'daki "vezir" kelimesi ile İngiltere veya Amerika'daki "sekreter" kelimelerinin çağrışımlarını ele alalım. Yine صاحب الدولة، صاحب السعادة، صاحب العزة "صاحب الدولة" gibi tabirler toplumsal eşitliği öngören demokratik düşünceyi yıkmaktadır. Mesela eski Arap toplumunun kadın hakkında oluşturmuş olduğu dilden aldıkları- larımıza bakın. ... Sözelimi "أم فلان" (falanın annesi), "حرم فلان" (falanın eşi/ha- remi) diyoruz ve şahsın ismini zikretmiyoruz. Oysa isim şahsiyetin bir parçasıdır ve ihmal edilmesi hakarettir. Nitekim bir şahıs ismi yanlış söylendiğinde kızar. Kadının ismini zikretmememiz, toplumsal bir anlayışı bize taşıyan eski bir dil ge- lenegidir. Bununla mücadele edilmeli ve demokratik bir toplum olmak istiyorsak halk ile dilinin arasını bulmamız lazım."

Mahmud Ahmed es-Seyyid¹⁹⁶ de muhafaza etmek maksadıyla "eskiye dair ne varsa koruma" anlayışına getirdiği eleştirisini şöyle ifade etmektedir: "Bazı kimseler vardır, eski sözlüklerde geçen kelimelerden başkasını kabul etmemekte ve dili bu şekilde muhafaza ettiklerini düşünmektedirler. Onlar için dili geliştirmek de ancak bu şekilde olabilir. Oysa onlar Arap dilinin, sözlüklerden daha büyük olduğunu unutmaktadırlar. Dili korumak, onun aslını muhafaza etmekle birlikte ihtiyaçlara göre onu geliştirmektir."

196 Mahmud Ahmed es-Seyyid, a.g.e., s.78-79; Muhammed Kâmil Huseyn, *el-Lugatu'l-Arabîyyetu'l-Mu'asira*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire 1976, s.4.

11.

Yaygın Dil Hataları

Arap dilinin günlük yaşamda ve medya sahasında yaşadığı en önemli sorunlardan biri yaygın dil hatalarıdır. Bu hatalar, sadece mütehasısların tespit edebildiği düzeyde nadir hatalar değil, üstesinden gelinmesi daha kolay olan, özen gösterildiğinde rahat üstesinden gelinebilecek hatalardır.

Dil hataları günümüze has bir olay değildir. Ez-Zebîdî'ye göre, Arapların yoğun şekilde dil hataları yapmaları, İslâm'ın gelişiyle birlikte başka milletlerden insanların bu dine girmeleriyle başlamıştır.¹⁹⁷ Dil hatalarının hissedilir düzeyde artış gösterdiği tarihle ilgili farklı tartışmalar olsa da umumiyetle Câhiliye dönemi bu zaman dilimine dâhil edilmemektedir.¹⁹⁸ Herhangi bir dilde hatasız bir dönemin olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla ez-Zebîdî'nin bu beyanı Câhiliye döneminde dil hatalarının hiç yapılmadığı anlamına gelmemektedir, belki başka kültürlerle karşılaştıktan sonra Arap dilinde hataların arttığını söylemek daha doğru bir ifade olur.¹⁹⁹ Ancak dilde yapılan bütün hataları başka kültürlerle temas etmeye bağlamak da doğru değildir. Dil hataların büyük bir kısmının “*ihmalden, kolaya kaçmaktan ve dil kültürü yoksunluğundan*”²⁰⁰ kaynaklandığı da bilinen bir gerçektir.

197 Ebû Bekr ez-Zebîdî, Tabakâtu'n-Nahviyyin ve'l-Lugaviyyin, s.11; Yüksel de, “İslâm coğrafyasının genişlemesinden sonra diğer milletlerin dilleriyle tanışan Araplar kendi dillerini başka dillerin etkisinden korumak için dil çalışmalarına özel bir önem vermişlerdir” diyerek Arapların başka kültürlerle karşılaştıktan sonra dillerini muhafaza etmek için daha fazla gayret etmeye başladıkları görüşünü teyit etmektedir. Bkz. Ahmet Yüksel, “İlk dönem Arap dilcilerinde fonetik çalışmalar: el-Halil b. Ahmed el-Ferâhîdi örneği”, *OMÜİFD*, sayı:24-25, 2007, s.135.

198 ez-Zebîdî, *a.g.e.*, s.16.

199 Tahirhan Aydın, “Arapçada yapılan yaygın dil hatalarının tashihinde Kur'ân'a müracaat - Muhammed el-'Adnânî'nin mu'cemu'l-ağlâtî'l-lugaviyyeti'l-mu'âsıra'sı örneğinde konulu bir inceleme-”, *AÜİFD*, 51/2, 2010, s.191.

200 en-Nakkâş *a.g.e.*, s.16.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de bu soruna duyarsız kalınmamış ve bu hususta pek çok eser kaleme alınmıştır.²⁰¹ Bu çalışmalar kimi zaman müstakil kitaplar ve sözlükler, bazen de kitap bölümleri,²⁰² makaleler veya bilimsel toplantılar şeklinde olmuştur. Bu soruna verilen önem bazen dini,²⁰³ bazen kültürel bazen de millî reflekslerden doğmuştur. Arap kültür tarihinde Kur'an'ı hatalardan, telaffuz ve mânâ sapmalarından korumak amacıyla hazırlanan ilk sözlükler ve gramer kitapları hatalara karşı alınan ilk tedbirler arasında sayılabilir.²⁰⁴

Yaygın dil hatalarının hangi alanları kapsadığına ilişkin değişik düşünceler vardır. Kimine göre harf, hareke, kelime, cümle, kalıp ifadeler düzeyinde,²⁰⁵ bazılarına göre ses, yapı, anlam düzeyinde²⁰⁶ gerçekleşir. Bazısına göre ise konuşma, yazma ve okumada gramer ve telaffuzla ilgili dil hatalarını içermektedir.²⁰⁷ İslâm'ın Arap olmayanlarla karşı karşıya geldiği ilk dönemlerde bu hatalar için kullanılan "الحنّ/lahn" kelimesi günümüzde "الأخطاء اللغوية، الأغلط اللغوية، الأخطاء اللغوية" (dil hataları, yaygın dil hataları) şeklinde çeşitli isimlerle anılmaktadır.

Ramadan,²⁰⁸ dil hatalarını üç düzeyde ele alır. Ona göre "ses düzeyinde-

201 Arap dilinde "lahn" konusunda ilk yazarların başında *Mâ Telhanu Fihî'l-Âmme* isimli kitabıyla el-Kisâî (ö. 192 h.) gelir. Akabinde *İslâhu'l-Manlık* isimli eseriyile İbnu's-Sikkî (ö.244 h.) ve halkın düştüğü bazı hataları ele alan *Edebu'l-Kâtib* isimli eseriyile es-Sicistânî (ö.248 h.) gelir. Daha sonra Ebû Bekr ez-Zebidî (ö.379 h.) *Kitabu'l-Lahni*'ni, Ebû Hafs Ömer b. Halef b. es-Saqallî (ö. 501 h.) *Teskifu'l-Lisan ve Telkihu'l-Cenân*'ını, İbn Hişâm (el-Luhamî) (ö. 577 h.) *el-Medhâl İlä Takvîmî'l-Lisân ve Ta'limî'l-Beyân*'ını kaleme aldı. Bkz. Zeyn Kâmil el-Huveyskî, *Fetâvâ Lugaviyye*, Dâru'l-Mârifeti'l-Cami'iyye, İskenderiye 1995, s.8-9; Şevki Dayf, *Tahrîfâtü'l-Âmmiyye li'l-Fushâ fi'l-Kavâid ve'l-Binyât ve'l-Hurûf ve'l-Harekât*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire 1994, s.3-7; Abbâs es-Süvevh, *el-Arabiyyetu'l-Fushâ'l-Mu'âsara ve Usûsuhâ't-Turâsiyye*, Dâru'l-Garib, Kahire 2002; Günümüzde Arap dilinde yapılan hataları bertaraf edip daha doğru bir dilin yaygınlaşmasını sağlamaya çalışan binlerce çalışma kaleme alınmıştır. Bu eserlere dair bir liste için bkz. Zeyn Kâmil el-Huveyskî, *a.g.e.*, s.10-14.

202 Ramadan Abdullah Ramadan, *Min Kadaya'l-Lugaviyye ve'n-Nahviyye* (Mektebetu Bustani'l-Ma'rife, Mısır 2006) isimli kitabında "Mine'l-Ahtâîş-Şai'a" başlığıyla 39-53 sayfaları arasında bu konuyu ele almaktadır. Yine Semih Abdullah Ebû Muğlî, *et-Tedrisu bi'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-Fasîha* isimli kitabında "Ahtâun lugaviyye ve tasvibatuhâ" başlığı altında 69 tane dil hatasını doğru halleriyle birlikte açıklamıştır. Bkz. s.65-73.

203 Fehd Halil Zayed, *el-Arabiyyetu Beyne't-Ta'rîb ve't-Tehvîd*, Dâru Yâfâ ve Dâru Mekin, Ürdün 2006, s.28-30.

204 Receb 'Abdulcevvad İbrahîmî, *el-Medhal ilâ Ta'allumi'l-Arabiyye*, Dâru'l-Âfâki'l-Arabiyye, Kahire 2008, s.251.

205 Ramadan Abdullah Ramadan, *a.g.e.*, s.39.

206 el-Huveyskî, *a.g.e.*, s.15.

207 Mecdi Vehbe, Kamil el-Muhendis, "الحنّ" maddesi, *Mu'cemu'l-Mustalahât'l-Arabiyye fi'l-Luga ve'l-Edeb*, Mektebetu Lubnân, Lubnân 1984; Muhammed Ali el-Hülî, "Solcicism" maddesi, *A Dictionary of Theoretical Linguistics*, Libarairie du Liban 2009.

208 Ramadan Abdullah Ramadan, *a.g.e.*, s.39.

ki hatalar, harflerden birinin yanlış telaffuz edilmesi ile ilgilidir. Her sesin bir mahreci ve onu diğerlerinden ayırt eden özellikleri vardır. Kimi zaman insanlar yaşadıkları çevrenin ve konuştukları lehçenin etkisinde kalarak doğru telaffuz etmezler. Bu alışkanlığından kurtulmaları bazen uzun bir eğitim sürecini gerektirebilmektedir. Arapların çoğu ض sesini ظ olarak telaffuz ederler. Mısırlıların çoğu dış harfleri olan ذ, ظ, ث seslerini ج veya س olarak telaffuz ederler. Telaffuzda bu ve benzeri hatalar çoktur. Özellikle medyanın bu hususa çok dikkat etmesi gerekir ki insanların kulağı aşına olsun ve dilleri alışsın. Aynı şekilde eğitim kurumları da bu mevzuda hassas davranmalı ki öğrenciler bu hatalardan kurtulabilsinler. Bu hataların bir kısmı da kelime yapımında görülmektedir. Buna sarf düzeyi de denilebilir. Bu bazen kelimenin çoğulunu yaparken bir harfin veya hareketin yerinin değiştirilmesi ile yahut birbirine benzeyen kelimelerin karıştırılması ile olur.”

İmla ile ilgili yapılan hataların bazıları şu şekildedir: Özellikle hemzenin yazılışı, harflerin yerlerinin değiştirilmesi, kelimeye yanlış harfin eklenmesi, harfin gereksiz yere tekrar edilmesi, şahıs isimlerinin yanlış yazılması gibi... Nahivle ile ilgili hataların bazıları şöyledir: Failin mansûb veya mecrûr, mef'ûl'ün merfû, mübtedâ ve haberin mansûb okunması. Ancak denilebilir ki gramerin neredeyse bütün alanlarında hatalar yapılabilmektedir. Yaygın dil hatalarının bir kısmı da sarf bilgisi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Ammice lafız ve ifadelerin Fushaya taşınması da yapılan yaygın hatalar arasında yer almaktadır.²⁰⁹ Naci b. Nasr,²¹⁰ “*Arap dili doğuşundan bu güne kadar şu an içine düştüğü duruma düşmemiştir*” diyerek Arapçanın geçmişe nazaran daha kötü durumda olduğuna dikkat çekmek ister. Kuşkusuz bunun en büyük nedenlerden biri bugün her noktaya ulaşabilme imkânına sahip medyanın birleştirici özelliğinin yanı sıra hataların yaygınlaşmasına neden olmasıdır.²¹¹

Arapçanın günümüzde karşılaştığı ve dille ilgilenenlerin gündeminden hiç düşmeyen bu sorunla baş etmek için gösterilen kimi çabalar da eleştirilerden payını almıştır. Sözelimi Nakkaş,²¹² yaygın dil hataları konusunda ince eleyip

209 'Arefe Hilmi 'Abbâs, *Tasvîbât Lugaviyye*, Mektebetu'l-Âdâb, Kahire 2008, s.9-11.

210 Nâci İbn Nasr, *Ahtâunâ'l-Lugaviyyeti'l-Mustefhale -İslâhu 100 Hata' Şâi'*, yy., ty., I/5.

211 Muhyiddin 'Abdulhalim, Hasan Muhammed Ebu'l-'Aneyn el-Faqî, *el-'Arabîyyetu fi'l-İ'lam - el-Usûl ve'l-Kavâ'id ve'l-Ahtâiş-Şâi'a*, Dâruş-Şa'b, yy. ty., s.33-43.

212 en-Nakkâş, a.g.e., s.15.

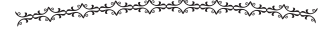
sık dokuyan, hiçbir şekilde müsamaha göstermeyenlerin tutumlarını doğru bulmadığını söylüyor: “Sözgelimi kimilerine göre تقييم *kelimesinin doğrusu* , القهوة *kelimesinin doğrusu* , المقهى²¹³ , متحف *kelimesinin doğrusu* متحف *tır. Bana göre bu tür dayatmalar dili ve insanları sıkıntıya sokmaktır. Zira تقييم kelimesi onlarca yıldır halk arasında ‘bir şeye kıymet biçme, değerlendirme’ anlamında kullanılmaktadır. Hakeza القهوة kelimesi uzun zamandan beri halk arasında ‘kahvehane’ demektir. İnsanlar ‘kahvehanede oturduk’ ‘جلسنا في القهوة’ derler, ‘جلسنا في المقهى’ demezler. Yine ‘müze’ anlamındaki المتحف mim harfinin fethasıyla telaffuz ediliyor. Dilin esasına ilişkin bir soruna sebep olmadığı sürece, bu tür basit ve yaygınlaşmış ifadeleri, olduğu gibi kabul etmemizin dil açısından ne sakıncası var?” Ancak Arap Dil Kurumları son yıllarda halkın alışkın olduğu ve dilde artık yadırganmayan yukarıdaki ifadeleri kabul ettiğini beyan etmiştir.*

Yaygın dil hataları sadece dil kurumlarının ilgilendikleri bir sorun değildir. Bilim insanları, yazarlar ve edebiyatçılar arasında Arap dilini muhafaza etme hassasiyetini gösteren pek çok kimse bu sorunla değişik düzeylerde ilgilenmektedirler. Hata konusunda hassas olanların da hatalardan beri olmadıkları göz önünde bulundurulursa bu mevzu ile ilgili tartışmaların/çabaların hiç bitmeyeceği söylenebilir. Otuzlu ve kırklı yılların Mısır’ında edebiyat dünyasının en ilginç şahsiyetlerden biri olan Vahid el-Eyyûbî’nin ilgilendiği en önemli konu, Tâhâ Huseyn’in Arap dili sahasında yaptığı dil hatalarıdır. Ne zaman ki Huseyn bir kitap telif etse, el-Eyyûbî, el-Ehram gazetesinde “Hatalar yapan doktor” başlığıyla yirmi sayfa civarında bir makale kaleme alırdı. Anlaşılan şu ki çağdaş Arap edebiyatının direği olan Tâhâ Huseyn’in de gözünden kaçan şeyler vardı. Ne var ki bunlar özel bir arayış içine giren mütehassısların bulabilecekleri nadir hatalardır. Ancak bu durum Arap dilinin, Tâhâ Huseyn gibi bir şahsiyet için dahi zor olduğunu göstermektedir. Buna benzeyen diğer bir örnek de Selâme Musa ile ilgilidir. Arap dilinin önemli bazı mütehassısları, Musa’nın yazdığı her makaleyi ve neşrettiği her kitabı mercek altına alırlardı. Çünkü her yazdığında hatalar oluyordu. Musa

213 Mısır Temyiz Mahkemesi eski başkan yardımcısı Hasan Mehran Hasan, Arap Dil Kurumunun kahvehane için “المقهى” yerine yaygın bir kullanım olan “القهوة” kelimesini kabul etmiş olmalarını eleştirmiştir. Bkz. en-Nakkâş, a.g.e., s.85.

bu tenkitçilere "... Otuz yıl kalem oynattıktan sonra ben hâlâ Arap dili grameri sahasında hata yapıyorsam, burada hata, bunca yıllık emekten sonra bana hatasız yazma imkânı sunamayan Arap dilindedir" cevabını veriyordu. Bu da, kesin ve nihâî bir şekilde Arap diliyle hatasız yazmanın çok nadir birtakım mütehasşsında dışında kimsenin yapamayacağı bir durum olduğu kanaatini oluşturmuştur.²¹⁴

Bugün eskiye nazaran dil hatalarının daha fazla yapıldığı kanaati hâkimdir. Elli yıl öncesine gidildiğinde, geçmişlerin bu hususta daha dakik oldukları görülür. Çünkü önceki nesiller dil kültürünün zaruretine inanıyorlardı. Dil sadece edebiyatçı, yazar, spiker vb. şahıslar için değil, avukat, hâkim, doktor, mühendis, fen öğretmeni gibi meslek erbabı için de gereklidir.²¹⁵ Yine geçmişte kitapları, gazeteleri vb. matbu yayınları dolduran fahiş dil hatalarını gözden geçirip tashih eden musahhihler oluyordu. Bu musahhihler yayımlanacak eserleri, yazım hayatına karışan, dil zevkini bozan, okuma zevkini kaçırır irili ufaklı dil hatalarına karşı korumaya çalışıyorlardı.²¹⁶ Denilebilir ki bugün bu görev hem ihmal edilmiş, hem de eskisine göre daha geri bir konumdadır. Eskiden büyük edipler ve âlimler bu görevi ifa ederlerdi. Mahmud Hasan Zennatî ve Dârul-Kutubî'l-Mısriyye'de (*Mısır Milli Kütüphanesi*) musahhih olarak çalışmış olan Ahmed ez-Zeyn bu görevi ifa etmekteydiler. Bugün gerek medyada gerek yayımcılık dünyasında bu tür musahhihlere daha fazla ihtiyaç vardır.²¹⁷



**Bugün eskiye nazaran
dil hatalarının daha fazla
yapıldığı kanaati hâkimdir.
Elli yıl öncesine gidildiğinde,
geçmişlerin bu hususta daha
dakik oldukları görülür.**



214 en-Nakkâş, a.g.e., s.22-23.

215 en-Nakkâş, a.g.e., s.17.

216 en-Nakkâş, a.g.e., s.18.

217 en-Nakkâş, a.g.e., s.17; Musahhihlerle ilgili ilginç bir anekdot da şöyledir: Meşhur Tâhâ Huseyn, 1951 yılında Kültür Bakamıdır. O dönemde yayımlanan eserlerine musahhihlik yapan Abdurrahim Mahmud hastalanıp yatağa düşer. Yorulmasın ve düzenini bozmasın diye hastalığını dostu Tâhâ Huseyn'den gizler. Ancak bir şekilde bu durum Tâhâ Huseyn'e ulaşır. Huseyn'in yaptığı ilk iş hastaneleri ve doktorları ayarlamak olur. Akabinde 8 Nisan 1951 günü sekreteryasından birkaç kişiyi yanına alıp Mahmud'un evine bir baskınla gider, direnmesine rağmen onu alır hastaneye götürür, gecenin geç vaktine kadar başında bekler. Ertesi gün ziyaretine gelir, onu kucaklar öper, ikisi de göz yaşlarına hâkim olamazlar. Tâhâ Huseyn, arkadaşının yatağının yanı başında ahsap bir sandalyeye oturmadan ötesini kabul etmez. Sonra hal hatırını sorar ve şakalaşırlar. Bkz. en-Nakkâş, a.g.e., s.19.

12.

Arap Dilinde Okuma ve Yazmada Karşılaşılan Sorunlar

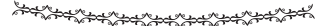
Bugün gerek şahıslar bazında gerekse bazı kurumlar tarafından dilin sorunlarını gidermeye dönük birtakım çalışmalar sürdürülmektedir. Her dilin dünyasında bu tür çabalar ve faaliyetler vardır. Bu çerçevede zaman zaman Arap alfabesiyle yazmanın zorlukları giderilmeye çalışılmış olsa da bugün birtakım sorunlar varlığını

korumaya devam etmektedir. Matbaanın ortaya çıkması, okullaşmanın artması ve Arapların yabancı alfabelerle tanışmaları bu tartışmaları körüklemiştir. Bu süreçte bazı kimseler neye mal olursa olsun hem bu alfabeden hem de okuma sorunundan temelli kurtulmak istemiştir.²¹⁸ Arap alfabesini kolaylaştırmayı teklif edenlerin hedefleri şöyle özetlenebilir: Arapça yazımının, çok çaba ve zaman gerektirmeyecek basitliğe kavuşturulması, her ses için bir şeklin oluşturulması, her harfin okuyucu tarafından karıştırılmayacak kadar birbirinden farklı olması, harfin kelimenin neresinde yazılırsa yazılsın kolay tanınabiliyor olması, her bir harfin başka bir hareke veya işarete ihtiyaç duyulmaksızın yazılabiliyor olması.²¹⁹

Arap harfleriyle yazı yazmanın zorlukları aşağıdaki gibi sıralanabilir.²²⁰



**Zaman zaman Arap
alfabesiyle yazmanın
zorlukları giderilmeye
çalışılmış olsa da bugün
birtakım sorunlar varlığını
korumaya devam etmektedir.**



218 Emil Bedî Ya'qûb, *Fikhu'l-Lugati'l-'Arabiyye ve Hasâisuha, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyin*, Lubnan 1986, s.235-236.

219 Bkz. Enis Fureyha, *el-Hattu'l-Arabi Neşetuhu ve Muşkilatuh*, el-Cami'atu'l-Emrikiyye, Beyrût 1961, s.27-57, akt. Emil Bedî Ya'qûb, *a.g.e.*, s.236'da 20. dipnot.

220 Emil Bedî Ya'qûb, *a.g.e.*, s.235-240.

Arap alfabesinde kısa sesli harfler (الحروف الصائتة القصيرة)in olmayışı

Bu husus Arapça yazım sistemi ile ilgilidir. Arapça yazımında sesliler “*hareke*” diye isimlendirilen ve kendisine has bir sembolü olan üç tane işaret ile gösterilir. Bunlara *kısa sesliler* de denilir.²²¹ Bunlardan *fetha*, harfin üzerine konulan — şeklinde kısa ve eğik bir çizgidir. Bu çizgi Arapça bir harfe, Türkçedeki –A veya –E sesini verir. İkinci hareke *kesra*’dır. Kesra, harfin altına konulan — şeklinde kısa ve eğik bir çizgidir ve harfe –İ veya –I sesini verir. Üçüncü hareke ise *damme*’dir. Damme, küçük vav (و / ؤ) harfidir, fetha gibi harfin üzerine konulur ve harfe -U veya -Ü sesi verir.²²² Bu hareketler yazımın asli öğeleri değildir. Dolayısıyla metinlerin çoğu harekesizdir. Bazı metinler ise durumuna/ önemine binâen tamamen harekelenebilmektedir. Harekelenmemiş bir yazıyı doğru okuyabilmek için gramer konularına vakıf olmak gerekir. Metinlerin çoğunun harekesiz olduğu ve insanların çoğunun gramer konularına tam vakıf olmadıklarını düşünürsek ortada ciddi bir sorunun olduğunu tahmin edebiliriz. Hatta gramer konularına hâkim olanların dahi kimi zaman bir metni doğru okumakta zorlandıkları görülebilmektedir. Çünkü bazen harekelenmemiş bir kelime gramer bilgisine rağmen birden fazla şekilde okunabilmektedir.²²³ Dolayısıyla doğru okuyabilmek için sadece gramer bilmek yeterli olmamaktadır. Kelimenin anlamını, cümle içindeki görev ve bağlamını bilmekle birlikte kelime yapısını bilmek gerekebilmektedir. Mısırlı yazar Kâsım Emîn’in “*Avrupa dillerinde bir metni okuyan, anlamak için okur. Arapça bir metni okuyan biri ise okuyabilmek için anlamak zorundadır*”²²⁴ sözü mânidardır.

221 Geniş bilgi için bkz. Emrullah İşler, “Arapça öğreniminde Türkçeden ses bilgisi düzeyinde yapılan olumsuz aktarım”, *Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Dergisi*, Sayı:49, Kasım 1996; Emrullah İşler, “Türklerin Arapçanın ünlülerinde karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri”, *EKEV Akademi Dergisi*, III/1, Bahar 2001; Emrullah İşler, “Türklerin Arapçanın ünsüzlerinde karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri”, *EKEV Akademi Dergisi*, III/2, Güz 2001.

222 Emil Bedî’ Ya’qûb, *a.g.e.*, s.236; Arapçada harflere ses veren uzun ünlüler de vardır. Bunlar ا، و، ي harfleridir. Kısa sesli diye adlandırılanların aksine bunlar harflere bitişik yazılır. Metin içerisinde daha fazla harf kullanımına neden olsalar da hareketler kadar sorun teşkil etmemektedirler.

223 Ya’qûb, bu sorunu şu örnekle izah etmektedir: ك kelimesi iki harften oluşmaktadır ve harekelenmediği zaman farklı şekillerde okunabilmektedir ve dolayısıyla farklı anlamlar kazanabilmektedir: 1) كُ = insanın boyu/endamı, 2) كَ = kesti, 3) كِ = kesildi. Bkz. Ya’qûb, *a.g.e.*, s.237.

224 Emil Bedî’ Ya’qûb, *a.g.e.*, s.237.

Harekesiz metnin doğurduğu bazı sorunlar şöyle sıralanabilir:

a) Arap harfleriyle yazılmış yabancı şahısların isimleri ile Arapçalaştırılmış terimlerin okunuşunda zorluklar yaşanabilmekte, hatta yanlış okunabilmektedir.²²⁵

b) Harekesiz yazı hatanın yaygınlaşmasını, Fasîh Arapçanın gerilemesini ve lehçelerin yaygınlaşmasını körüklemektedir.

Öte yandan harekelenmiş yazının da bir takım sorunları vardır.

a) Harekeli bir metnin yazımı fazladan gayret sarf etmeyi gerektirir ve çok zaman alır.

b) Harekeli bir metnin harekesiz veya Latin harfleriyle yazılmış bir metne göre basım masrafı ve külfeti daha fazladır.²²⁶

c) Bir metin elle yazıldığında bazen hareke, olması gereken harfe konulamayabilir ve yanlış okumalara ve anlaşılmalara meydan verebilir.

d) Harekeli bir metni okuyan şahıs harflerden başka bir de harekelere göz gezdirmek zorunda kaldığından daha fazla gayret sarf etmek zorunda kalır. Dolayısıyla hem zihin hem de göz daha fazla yorulur.²²⁷

Fiillerin doğru harekelenmesi sorunu

Harekeleme konusu Arapçanın genelini etkileyen bir sorun olmakla birlikte bu durum fiillerin harekelenmesinde daha fazla öne çıkmaktadır. Bilindiği gibi fiiller onlarca baptan meydana gelmektedir. Bu bapların büyük bir kısmı meziddir. Mezid olanların doğru halinin tespiti, okunuşu ve harekelenmesinde pek sorun yaşanmamaktadır. Sözelimi *يُكْرِمُ - أَكْرَمَ* yahut *يَتَفَاعَلُ - تَفَاعَلَ* fiilleri harekeli veya harekesiz pek hatalı okunmaz. Ancak sülasi mücerred denilen üç harfli fiillerin harekesiz halleri hatalı okumaya davetiye çıkarmaktadır. Mesela *فَعَلَ* kökü

225 Emil Bedî' Ya'qûb, *a.g.e.*, s.237; Aslında Arap diline yabancı olanların da yaşadıkları bir sorundur bu. Hem Arapça hem de yabancı kökenli binlerce isim/kelime vardır ki bunların harekesiz halinin doğru okunuşu için ya konunun uzmanı olan şahıslara yahut kaynaklara müracaat etmek gerekir.

226 Emil Bedî' Ya'qûb, *a.g.e.*, s.237.

227 Emil Bedî' Ya'qûb, *a.g.e.*, s.238.

فَعْلٌ - فَعِلٌ، فَعُلٌ، فَعِلٌ، فَعِلٌ، فَعِلٌ²²⁸ şeklinde okunabilmektedir. Bu fiilin muzarisi için de alternatifler söz konusudur. فَعْلٌ fiilini يُفَعِّلُ، يُفَعِّلُ، يُفَعِّلُ، يُفَعِّلُ، يُفَعِّلُ şeklinde okumak mümkündür. Arapçada pek çok gramer konusunda olduğu gibi fiillerin formunda da farklı doğruların olması ayrı bir kargaşa doğurmaktadır. Sözelimi aynı fiilin hem mazi hem de muzari formları farklı olabilmektedir: بَصَرَ - يَبْصُرُ ve بَصِرَ - يَبْصُرُ formları ile بَشَرَ - يَبْشُرُ ve بَشِرَ - يَبْشُرُ formları doğrudur. Yine bazı fiillerin mazi formları için iki (بَعَدَ - بَعَدَ)، bazısının ise üç (أَنَسَ - أَيْسَ - أَيْسَ) doğru olabilmektedir. Bazen tek bir mazi forma sahip fiilin iki doğru muzari formu olabiliyor. Bu tür farklılıkları ancak sürekli tekrar ve çalışmalar neticesinde ya-hut sözlük yardımıyla öğrenmek mümkündür.

Bir harfin kelime içinde yazılırken değişik şekiller alması

Kuşkusuz her bir sese karşılık bir harfin bulunması Arapçanın zengin taraflarından biri olarak addedilir. Zîra 28 işaret/harf 28 sessize tekabül etmektedir. Buna karşın bir harfin kelime içinde yazılırken kendisinden önceki ve sonraki harfle bitişme durumunda değişik şekillerde alması Arap harfleriyle yazmanın zorluklarından/kusurlarından biri olarak görülmüştür. Mesela hâ (هـ) harfi kelime içinde (başında, sonunda ve ortasında) şu şekillerde yazılabilmektedir: هـ، هـ، هـ، هـ.

Arapça harflerin bu özelliğinin doğurduğu bazı sorunlar şöyle sıralanabilir:

a) Öğrenimi zordur.

b) Bir harf için farklı şekillerin olması matbaacıları fazladan bir külfete sokar.²²⁹

c) Kitaplarda daha fazla hatanın ortaya çıkmasına neden olur.

²²⁸ Arapçada hareke olgusunun tespit edilmediği ilk dönemlerde durum daha da karmaşık idi. Mesela فعل kelimesi (ف harfi, fetha, kesra ve damme; ع harfi fetha, kesra, damme ve sükun; يne ل harfi fetha, kesra ve damme hareketleri ile sükun işaretini alabildiği için) 48 farklı biçimde okunabilmektedir. Kısa hareketler dediğimiz fetha, kesra ve damme ile birlikte sessizlik işareti olan cezim işaretleri icat edildikten sonra yukarıdaki sorun bir nebeze çözülmüş oldu. Bunlarla birlikte uzun hareketler/sesliler ya da illet harfleri diye bilinen ا، ي، و، ي harfleri de bazı karşılıkları gidermede yardımcı olmuştur. Bkz. Ramadan Abdullah Ramadan, *a.g.e.*, s.4-7.

²²⁹ Kanaatimce bu tartışma geçmişte kalmıştır. Çünkü günümüzde matbaanın geldiği nokta bu sorunu minimize etmiş görünmektedir.

Harflerin benzerliği ve noktalar

Arapçada pek çok harfin yazılışı birbirinin aynıdır. Onları ayırt etmemizi sağlayan sadece noktalardır. Mesela ط/ظ، ص/ض، ر/ز، س/ش، ج/ح/خ، د/ذ، ب/ت/ث/ان، ف/ق gibi harf grupları yazılış itibarıyla birbirinin aynı veya benzeridirler. Bu noktalar kaldırıldığında ayırt etmeyi sağlayacak bir unsur da yoktur. Bu benzerlik öteden beri sorun olmuştur. Öyle ki eski âlimler zaman zaman bu karışıklığı önlemek için harfi, tarif etme gereği duymuşlardır. Mesela Huneyn b. İshak'ın²³⁰ ilaç isimlerini sayarken صعتر dedikten sonra وهي بالصاد (ص harfi ile) açıklamasını ilave etmesinin akabinde de “الشعير *olarak tahrif edilip ilacın hastalığa çevrilmesinden korkuyorum*” demesi sorununun boyutunu ortaya koymaktadır.

Harflerin birbirine benzemesi ve noktaların fazlalığı, daha dikkatli bakmayı gerektirir ve zihni gereğinden fazla yorar. Bazen kelime öyle bir hal alır ki okuyucu noktalardan başka bir şey görmez. Bazı harflerin yazılışının birbirine benziyor olması ve sadece işaret veya noktalarla birbirinden ayırt edilebiliyor olması birtakım sorunları doğurabilmektedir: Bunlar şöyle ifade edilebilir:

a) Arap alfabesiyle bir metni yazarken noktalarla uğraşmak ayrı bir gayret gerektirmektedir.

b) Bu noktalar zaman zaman unutulabilmekte, bazen fazla nokta konulabilmekte bazen de nokta, harfin üzerine tam konulamamakta ve bu durum hata sayısını arttırmaktadır. Birbirine benzeyen harfleri ayırt etmek için konulmuş noktalar bir yandan da başka sorunlara sebebiyet vermektedir. بتبتنا kelimesinde bütün harflerin yazılışı aynıdır ve onları birbirinden ayıran tek şey noktalardır.

Okumayı zorlaştıran bazı unsurlar

Arapça bir metni okumayı zorlaştıran iki önemli unsur daha var. Bunlardan biri yazıldığı hâlde okunmayan harfler, diğeri ise kelimedeki yer almamasına rağmen okunan, dolayısıyla öğrenenler için karışıklığa neden olan durumlardır.

²³⁰ Ahmed b. Muhammed b. Abdullah ed-Dubyân, *Huneyn b. İshak –Dirase Tarihiyye ve Lugaviyye-*, Mektebetu'l-Melik Fehd el-Vataniyye, I-II, Riyad 1993; Akt. Şükran Fazlıoğlu, a.g.m., s.56.

13.

Arap Dilinde İmla Sorunları

Arap dilinin eleştirilere maruz kaldığı hususlardan biri de imlâ mevzuudur. Aslında her dilde istisnalar ve ihtilaflı konular vardır. Ancak Arapçada bu konuların fazla olduğuna dair eleştiriler yapılmaktadır.

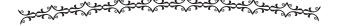
İmla kuralları, kelimeyi doğru yazmayı sağlayan kaideler manzumesidir. Ebû Muğlî²³³ göre Arap dilinde az sayıda istisnanın dışında kelime okunduğu gibi yazılır, yazıldığı gibi de okunur. Arapçada, yazıldığı hâlde telaffuz edilmeyen (هو لا ء،) gibi yahut telaffuz edildiği hâlde yazılmayan (ك نوا، ذهيو) kelimelerindeki ا gibi harflerin sayısı azdır.

Fransızca ve İngilizcede bazı harflerin yazıldığı hâlde okunmaması yahut okunduğu hâlde yazılmaması gibi. Umumiyetle bunun bir kuralı olmamasına rağmen Fransızca ve İngilizce öğrenenler bu kelimeleri ezberleyerek öğrenirler.

Arapçada imlâ konusunda sorunun en çok yaşandığı mesele “hemze”nin yazılışı meselesidir. Hemzenin bulunduğu kelimelerin (mehmuz kelimelerin) yazım kurallarının dışında pek karmaşık bir durum söz konusu değildir.

Arapçada imlâ hatalarının en çok yapıldığı mevzular şunlardır:

A) Vasl ve vakf (durma ve geçme) halinde değişen harflerle ilgili hatalar:



Her dilde istisnalar ve ihtilaflı konular vardır. Ancak Arapçada bu konuların fazla olduğuna dair eleştiriler yapılmaktadır.



233 Ebû Muğlî, a.g.e., s.38-39.

Bunun en bâriz örneği Arapçadaki dişilik/müenneslik tâ'sı (تاء التأنيث)dir.²³⁴ Bilindiği gibi bu tâ, kelimenin sonunda yazılır. Okuma esnasında üzerinde durulduğunda ◦ (hâ) olarak telaffuz edilir. Ancak son dönemlerde bu ◦ harfinin ◦ şeklinde yazılışı yaygın bir hata haline gelmiştir. Ancak durulurken ◦ şeklinde telaffuz edilmesi, üzerine iki nokta konulmayacağı anlamına gelmiyor. جامعة kelimesinin جامعه şeklinde yazılması gibi.²³⁵

B) İmla ile ilgili yapılan hatalardan biri de açık tâ (ت) harfi ile kapalı tâ (ة) harflerini birbirinin yerine yazılması.²³⁶

C) İş ve ظ harflerini birbirinden ayırt edememe de yaygın bir imlâ hatasıdır. Bu hataya düşülmesinin temel sebebi halkın ض harfini ظ diye telaffuz etmesidir. Sözelimi بضاعة'yi يتضمن بضاعة kelimesini ve يضم الضمة kelimesini de الضمة şeklinde ifade ederler. Hal böyle olunca bu kelimeleri telaffuz ettikleri gibi yazmaktadırlar. Bunun bir diğer nedeni de kimi öğretmenlerin bu telaffuz hatasını alışkanlık haline getirmesidir. Öyle ki kimi âlimler Fatıha suresindeki ض harfini ظ diye telaffuz edenlerin ardından namaz kılınmayacağı fetvasını dahi vermişlerdir.²³⁷

D) Fiillere bitişen vâvu'l-cema'a (çoğul vâv'ı: و)dan sonra yazılan, ancak okunmayan ا harfinin ihmal edilmesi de yaygın imlâ hatalarından biridir. كتبوا و يكتوبوا gibi fiillerdeki elif harfleri gibi. Ancak يعلو يشكو، يسمو gibi fillerde و harfi fiilin kökünden olduğu için sonuna ا ilave etmeye gerek yoktur.²³⁸

E) Yaygın imlâ hatalarından bir diğeri de şemsî ve kamerî lâm (ل) harflerinin karıştırılmasıdır. Belirtilik harfleri (lâm-ı ta'rîf) olan ل ile başlayan kelimelerde bu hata çokça yapılmaktadır. الرسالة gibi kelimelerin okunduğu gibi yani رسالة şeklinde yazılması buna örnektir. Şemsî ل (الشمس) gibi yazıldığı ancak okunmadığı, buna karşın kamerî ل (القمر) gibi hem yazılıp hem de telaffuz edildiği kimi zaman unutulmaktadır. Bu hususta yapılan bir diğer hata da kamerî ل'in telaffuz edilmemesidir. Mesela الجامعة kelimesinin أجامعة

234 Ramadan Abdullah Ramadan, *a.g.e.*, s.3.

235 Ebû Muğli, *a.g.e.*, s.39.

236 Ebû Muğli, *a.g.e.*, s.39.

237 Ebû Muğli, *a.g.e.*, s.39.

238 Ebû Muğli, *a.g.e.*, s.40.

şeklinde okunması gibi.²³⁹

F) Bazı imlâ hataları **sarf ve nahiv bilgisi eksiğinden** kaynaklanmaktadır. Mesela *برى ندعو، تأتي، تنهى* gibi illetli fiiller cezim edatından sonra geldiklerinde *لم يرى لاتدعو، لم تأتي، لاتنهى* değil, *لم ير لاتدع، لم تأت، لاتنه* şeklinde sondaki illet harflerinin düşürülmesiyle yazılmalıdır.²⁴⁰

G) Arapça imlada hataya neden olan konulardan biri de **elif-i maksûra'nın yazılışıdır**. Konu kelime sonundaki elif'in *ا* (elif) mi yoksa *ى* (i) mi olduğuyula alakalıdır.

H) Yazımında hatanın en fazla yapıldığı harf hemzedir. Hemzenin yazımı ile ilgili kuralları bilmek yeterli değildir. Sık sık yazılmadığında unutulabilmekte, dolayısıyla hata oranı artmaktadır. Bu nedenle dikkat edilmesi ve zaman zaman kaynaklara müracaat edilmesi gereken bir mevzudur.²⁴¹ Koçak,²⁴² “*Arapça Sarf ve Nahivde Hemze*” isimli çalışmasında hemze ile ilgili “*Arapçayı bilenlerin bile yazılışında – zaman zaman- hataya düşme korkusu taşıdıkları hemze*” diye söze başlıyor ve öteden beri dil âlimlerinin kitaplarında “hemze” üzerinde çok durduklarını; sözgelimi Sî-beveyhî'nin (ö.180/796) *el-Kitab*'ında “*Bâbu'l - hemze*”, İbn Dureyd'in (ö.321/933) *el-Cemher*e'sinde “*Bâbu'n-nevâdir fi'l-hemze*” ve el- Cevherî (ö.393/1003) *Sihâh*'ında “*Bâbu'l-elifi'l - mehmûz*” adlarıyla birer bölüm ayırdıklarını söyler.

Nahiv ve imlâ kitaplarında Arap alfabesinin bir harfi olan hemzenin yazılışı için birçok kuralla karşılaşırız. Bu durum bu harfin yazımının karmaşık olduğunu gösterir. Bu harf ile ilgili müstakil kitapların da telif edildiği²⁴³ hesaba katılırsa durumun ne kadar önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkar. Zira Arapça yazımda en sorunlu, en zor ve en çok hatanın yapıldığı harftir. Kuşku-

239 Ebû Muğli, a.g.e., s.41.

240 Ebû Muğli, a.g.e., s.41-42.

241 Ebû Muğli, a.g.e., s.41; Ramadan Abdullah Ramadan, a.g.e., s.3.

242 A.Yaşar Koçak, *Arapça Sarf ve Nahivde Hemze*, İstanbul 2004.

243 Hemze ile ilgili pek çok eser yazılmıştır. Bu önemli eserlerden biri de Ramazan Abduttevvab'in kaleme aldığı *Muşkiletu'l-Hemzeti'l-Arabiyye* isimli çalışmadır. Ramazan bu eserinde hemzenin tarihi, geçirdiği evreler, öğretiminin kolaylaştırılması, eski âlimlerin eserlerinde hemzenin yazım kuralları, modern çalışmalarda hemzenin kaideleri Kahire Arap Dil Kurumunun hemze ile ilgili kararları gibi hemze ile ilgili çeşitli konuları ele almıştır. Bkz. Ramadan Abduttevvab, *Muşkiletu'l-Hemzeti'l-Arabiyye*, Mektebetu'l-Hancı, Kahire 1996.

suz burası hemzenin yazılış kurallarını serdetme yeri değildir ama konunun karmaşıklığı ve zorluğunu ifade etmek için bazı kural ve yazılışlarla ilgili örnek vermekte fayda mülahaza edilmektedir. Öncelikle kat'i hemzeyi vasıl hemzesinden ayırt etmek gerekir. Kat'i hemze geçiş hemzesinden, yani vasıl hemzesinden farklı olarak her zaman okunan ve kelime içinde kaybolmayan hemzedir. Bu hemzeye harekeli elif (ل) de denir. Umumiyetle “ء” şeklinde bir yazılışı vardır. Duruma göre müstakil (ء), elif (ل) harfinin üstüne (أ) veya altına, (و ve ى ل) harflerinin üzerine (ئ، و) yahut dış üzerine (ئ) yazılabiliyor. Bu yazılış şekilleri başta, ortada ve sonda yazılışına göre üç başlık altında ele alınır.

Şu örnekler bir harfin/hemzenin hangi şekillerde yazıldığını gözler önüne sermektedir.

أَخَذَ، إِرْسَالٌ، فَإِنَّ، بَأَنَّ، لَإِنَّ، لِأَلَا، إِذَا، لَنْ، لَنْلَا، أَنْذَا، سَأَلْ، مُؤْمِنٌ، مَائِدَةٌ، فَأَسْ، بِنْرٌ، بِجُرُؤٌ، يَبْدَأُ، يَسْتَهْزِئُ، جَزَاءٌ، هُدُوءٌ، جَزَاءٌ، شَيْءٌ، بَطْنًا، شَيْئًا، عَيْبًا، بِنَاءٌ، دُعَاءٌ، هَبَاءٌ، جُزْءًا، بَدْءًا.

Yukarıda örneklerde görülen hemzeyi doğru yazmak için yaklaşık on beş tane kaideyi bilmek lazım. Arapçanın, günlük hayatta hatta neredeyse eğitim ortamlarında dahi kullanılmadığını göz önünde bulundurduğumuzda bu kaidelerin öğrenilmesi, akılda tutulması ve uygulanmasının ne kadar zor olduğunu anlamak çok zor değildir.

İ. Bazı harflerin birbirine karışması: Bu da yazım zorluklarından biridir. Elif ile hemze, dişilik tâsî ile “ha” harfi, illet harfleri, ittisal ve infisal (ayrı ve bitişirme) harflerinin birbirine karıştırılması gibi.²⁴⁴

K. Arapçada bazı kelimeler bitişik yazılabirse de çoğunlukla kelimeler ayrı yazılır. Mesela harf-i cer olan ب, başına geldiği kelime ile bitişik yazılır (بالبيت، بالله gibi). Ancak başka bir harf-i cer olan م kelimeye bitişmez (من البيت، بالله gibi). Mesela sözlü dilde çokça kullanılan “inşallah” ifadesinin başındaki إ zaman zaman öğrenciler tarafından إ شاء الله şeklinde yazılır. Oysa إ شاء الله yazımı doğrudur. Bu tür durumlar yazımda hatalara neden olabilmektedir.²⁴⁵

244 Ramadan Abdullah Ramadan, a.g.e., s.4.

245 Ramadan Abdullah Ramadan, a.g.e., s.3.

14.

Arapçanın Grameri Zor Mudur?

Arapçanın gramerinin zorluğuna ilişkin tartışmalar eskiden beri varlığını sürdürdüğü konulardan olmuştur.²⁴⁶ Bugün neredeyse bu zorluk hakkında ittifaka yakın bir sözbirliği vardır. Bu zorluğun, insanların bu dille konuşup yazmalarına engel olduğu iddia edilmektedir.²⁴⁷ Arapça bir metni kurallarına göre okumanın yorucu oluşu, hatasız okumayı başarabilen bir edebiyatçıyı dahi bulmanın zor olması, bazen bir kelimenin okunuşunda birden fazla i'rab seçeneğinin olması ve pek çok Arap siyasetçinin, konuşmasını şifahi yaptığında Ammiceyi tercih etmesi gibi durumların sebebi olarak gramerin zorluğu gösterilmektedir.²⁴⁸

Arapçanın gramerinin zorluğuna ilişkin tartışmalar eskiden beri varlığını sürdürdüğü konulardan olmuştur. Bugün neredeyse bu zorluk hakkında ittifaka yakın bir sözbirliği vardır.

246 en-Nakkâş, *a.g.e.*, s.133.

247 en-Nakkâş, (bkz. *a.g.e.*, s.21) ayırım yapmadan nahvin zorluğu hususunda ittifak olduğunu söylese de 'İyd, "Arapça gramerinin zorluğu düşüncesi özellikle Arap Dili mütehasısı olmayanlar, (edebiyat, kânun/hukuk, tarih, iktisat, sosyoloji gibi beşeri ilimlerle meşgul olanlar; hatta tıp, ilaçbilimi/farmakoloji, kimya, fizik ve mühendislik gibi çoğu uygulamalı ilimlerle uğraşanlar) arasında yaygın bir kanaattir" diyor. Bkz. Muhammed 'İyd, *Kadâyâ Mu'asıra*, 'Âlemu'l-Kutub, Kahire 1989, s.37.

248 en-Nakkâş, *a.g.e.*, s.133; Arapçanın zor olduğuna ilişkin tartışmalar sadece Araplar tarafından yapılmamakta, Arap diline yabancı olanlarda da bu tür bir algı var. Ancak bu iki tarafta oluşan kanaat bilimsel bir veriye mi yoksa bir varsayıma dayanmaktadır? Yabancıların tartıştıkları sadece dilin gramer boyutu değil, genel olarak dilin öğrenilememesi yahut zor öğrenilmesi ile ilgilidir. Tabi esas üzerinde durulması gereken konu, zorluğun dilin kendisinden mi, yoksa öğretim yöntemlerinden mi kaynaklandığıdır. Bu tartışmalar bilimsel verilere dayandırılmadığında herhangi bir dilin zorluğu yahut kolaylığı hakkındaki hükmün bir değeri kalmamaktadır.

‘İyd,²⁴⁹ nahvin halkın nazarında zorluk ve anlaşılmazlık gibi sıfatlarla tanınıyor olmasının nedeninin bilinmez olduğunu söylüyor. O, nahvin sadece bazı alanların mütehasısları tarafından zor görüldüğünü iddia etse de “nahvin zorluğu çeşitli kültür düzeylerine sahip insanlar arasında şayia bulmuş bir kabuldür. Katıksız bir Fushayı telifte, konferanslarda, hutbelerde, önemli müzakere ve tartışmalarda kullanan nahiv mütehasıslarından tutun da, Ammicceyi normal hayatlarında, alışverişte, her an yenilenen günlük ihtiyaçlarını gidermede, sevinç ve hüüzünlerini ifade etmede kullanan halka kadar hemen herkesin nazarında da bu böyledir”²⁵⁰ diyerek neredeyse her kesimin bu durumdan muzdarip olduğunu kabul etmektedir. Ancak yine de tartışmasını “kanaatimce Arapça gramerinin zorluğuna ilişkin neşvünema bulan bu kanaat, mutlak doğruluk düzeyine sahip değildir. Konuya göre doğru ve yanlış olan yönleri var bu fikrin. Kültürümüzde dile, okuma, yazma ve konuşma düzeylerinde katkıda bulunan bir nahiv kategorisi vardır. Bu kategori saygıyı, anlaşılmayı, geliştirilmeyi ve aydınlatılmayı hak eden bir aşamadır. Bununla birlikte, daha çok zihinsel aktivitenin emrinde çalıştırılmak üzere, zamanla Aristo mantığı ve Yunan felsefesi gibi dış etkenlerin etkisiyle birlikte fıkıh, kelim, cedel ve münazarat gibi İslâmî ilimlerin katkısıyla dev bir birikime dönüşmüş ‘yapay nahiv/الصنعة’²⁵¹ de vardır” diyerek sürdürmektedir.²⁵²

Kimilerine göre Câhiliye dönemi ve İslâm’ın ilk döneminde nahiv ilminin kayıtlarına alınmamış olması Arapların, dillerini kolaylıkla konuşmalarını sağlıyordu. O dönemde insanlar kaidelere ihtiyaç duymadan doğru bir ifade ile konuşuyorlardı.²⁵³ Halifeler dönemine geçildiğinde Hz. Ali, Ku’ran’ın doğru okunmasını sağlamak, hataların yaygınlaşmasını engelleyerek Arap dilini korumak ve fethe edilen yerlerin halklarına Arapçayı öğretmek amacıyla, Ebu’l-Esved ed-Du’elî’yi harekelenin kurallarını yazmakla görevlendirdi. Nahiv ilminin geliştirilmesi

249 ‘İyd, *Kadâyâ Mu’âsıra*, s.37.

250 ‘İyd, *a.g.e.*, s.37.

251 “Yapay nahiv/الصنعة”, örnekleri ve delilleri Kur’an, şiir, nesir ve bedevi Arapların sözleri değil de uydurulmuş yapay delillerle desteklenmiş nahiv kurallarını ifade eder. Karşılığı “doğal nahiv/الطبع”dir ki bu da adı geçen kaynaklardan örnek ve deliller ile desteklenen nahvi temsil eder.

252 ‘İyd, *a.g.e.*, s.37-38.

253 en-Nakkâş, *a.g.e.*, s.135-136.

bu süreçten sonraya rastlar. Bu gelişme beraberinde nahivle ilgili farklı yorumları/tartışmaları (Basra ve Küfe gibi ekolleri) doğurdu. Farklı yorumlar bilâhare birikerek ve kalıplaşarak günümüze kadar gelen çetin tartışmalara dönüşmüştür.

Geride bıraktığımız yüzyılın otuzlu yıllarında Arap nahvinin kadim yapısına karşı bir hamle başlatıldı. Bu hamlenin amacı nahvi, insanların kolayca kavrayıp kullanabilecekleri bir forma sokmaktı. Çünkü nahvin giriftliği, insanların Fasîh Arap dilinden nefret etmelerine neden oluyor ve onun öğrenilemeyeceğine dair bir kanaat oluşturuyordu. Bu hamle sıradan insanlar değil, nahiv içerisindeki giriftliklerden haberdar büyük edipler tarafından başlatılmıştı. Bunların önde gelenlerinden biri “*er-Risale*” isimli gazetenin sahibi, Arap edebiyatçı Ahmed Hasan ez-Zeyyât (1885 -1968)²⁵⁴ idi. O, “أفة اللغة هذا النحو” isimli sert makalesinde²⁵⁵ şunları söylüyordu: “*Bu karmaşık nahiv, okullarda yetişmekte olanları yakaladı, onları edebiyata karşı kör etti ve tartışmalı bir dil deryasına attı. Artık onlara göre her hata doğru, her doğru hata olabilir. Her ifadenin –doğru da olsa yanlış da olsa– bir tevili, bir izahı vardı. Kural dışı konuş, bilinen doğrunun aksini söyle, gramerciler sana mutlaka bir çıkar yol bulurlar.*”

Nahvin zorluğunun nedenlerden biri okutulmakta olan kitapların düzeye göre ayarlanmamış olması ve lüzumsuz detaylar içermesidir. Sözelimi Arap âleminde üniversitelerde okutulan nahiv kitaplarından bazıları geniş bir içeriğe ve detaylandırılmış bir malumata sahiptir. Bunlardan bazıları, iyi bir sunum, doğru bir tanım, uygun örnek ve metinlerle desteklenirse kullanılmaya değer kaynaklar haline getirilebilir. Buna “*dil grameri/اللغة نحو*” denir. Bu saydıklarımızın yanı sıra –evvel-

254 Ahmed Hasan ez-Zeyyât modern Arap edebiyatında önemli bir konuma sahiptir. Başta Mısır olmak üzere Arap âleminde çağdaş fikri uyanışın ileri gelenleri arasında sayılır. Çocukken Kur’an’ı ezberledi. el-Ezher Üniversitesinde okudu. Daha çok edebiyatla ilgilendi. Zamanın büyük edipleriyle görüştü. 1933’te “*Mecelletu’r-Risâle*”yi, bir süre sonra da sadece hikâyelerin yayımlandığı “*er-Rivâye*” isimli bir dergi kurdu. Ekonomik nedenlerden dolayı gazete kapandıktan sonra “*Mecelletu’l-Ezher*”in başına geçti. Kahire Dimaşq ve Bağdat Arap Dil Kurumları üyeliğine seçildi. 1962’de Mısır’da Edebiyat alanında Devlet Takdir Ödülünü kazandı. Bir edebiyatçı olarak adı Mustafa Sâdık er-Rafî’î, Tâhâ Huseyn ve Abbâs Mahmud el-Akkâd ile anıldı. Üslup bakımından üçünden de iyi olduğu yazıldı. Arap dilini muhafaza etmek için çok gayret sarf etti. “*Tarihu’l-Edebi’l-Arabi*”, “*Fi Usûli’l-Edeb*”, “*Difa’un ani’l-Belağa*”, “*Fi Dav’ir-Risâle*” ve “*Vahyu’r-Risale*” (*Mecelletu’r-Risâle*’de çıkmış makale ve araştırmalarını burada toplamıştır) bilinen eserleri arasında yer alır. el-Ezher Üniversitesinde bir ıslahatın yapılması gerektiğini savundu. Toplumsal sorunları ele alan yazılar yazdı.

255 “*Âfetu’l-lugati haze’n-nahv*” (*Dilin afeti bu nahivdir*), *Mecelletu’r-Risâle*, sayı:23, 15 Temmuz 1933. Akt. en-Nakkâş, a.g.e., s.137.

ce de bahsi geçmiş olan– daha detaylı ve girift bir birikim var ki buna da “*yapay gramer/نحو الصنعة*” denir. İbn Madâ (ö. 592 h.) nahvin girift hale gelişini şöyle izah eder: “*Nahivciler, nahiv ilmini, Arap kelimelerini hataya karşı korumak, değişimlere karşı muhafaza etmek için ortaya koydular. Gayelerine de ulaştılar. Lakin onlar zorunlu olmayı da yaptılar ve ihtiyaç duyulanın ötesine geçtiler. Şayet lüzumsuz malumatı almaktan kaçınınsalardı, gereksiz münakaşa ve nizalardan uzak dursalardı nahiv delil açısından anlaşılır ve en çok tercih edilen ilimlerden biri olurdu.*”²⁵⁶

Arap dili ve edebiyatının günümüz ileri gelenlerinin de nahvin karmaşıklığından müşteki olduklarından evvelce bahsedildi. Bunlardan biri, yukarıda bahsi geçen ve Arap edebiyatında önemli bir yere sahip olduğu hususunda pek çok kimsenin sözbirliği ettiği büyük edebiyatçı Ahmed Hasan ez-Zeyyât, makalesinde²⁵⁷ el-Ezher Üniversitesinde öğrencilerinin ders gördükleri bir nahiv kitabında geçen şu ibareyi aktarıyor: “...*Kitabın birinci başlığı، باب الإعرابdır. Şarih bu konuda şunları söylüyor: Bu ibareyi باب الإعراب diyerek merfu veya باب الإعراب diyerek mansub yahut باب الإعراب diyerek mecrur okuyabilirsin. a) Merfu olması باب kelimesinin mahzup olan bir mübtedanın haberi olmasından ötürüdür ki o da باب هذا باب الإعراب takdiridir. b) Mansub olması ihtimâli, onun mahzup bir fiilin mefulü olmasındandır ki o da باب الإعراب اقرأ cümlesidir. c) Cerr olması, mahzup bir harf-i cerr ile mecrur olması ihtimâliyledir ki o da باب الإعراب في نظر في باب الإعراب şeklinde takdir edilebilir.*” ez-Zeyyât bunun üzerine şu yorumu yapıyor: “*Bu kaotik nahiv kaideleri, gençleri devasa bir lafız kargaşası ve dil münakaşasının içine itti ve onların edebi yönlerini tahrip etti. Onların zihinlerine her doğrunun aynı zamanda hata ve her hatanın da doğru olabileceğini zerketti.*” Bu, dil ve edebiyatın önde gelenlerinden birinin nahiv ile ilgili serzenişidir. Bu şikâyet, zımında yenilik ve kolaylaştırma talebini de barındırıyor. Ta ki Arapça konuşan kimse, kelimeleri sihirbaz gibi renkten renge dönüştürmesin ve nihâyetinde “Arap dilinin intiharı veya kendi halkı tarafından idâmi” anlamına gelen “*Arapçadan lehçelere veya yabancı dillere toplu göç*” yaşanmasın. Bu durumda bir handikaptan daha derin bir handikaba düşmeye mahal

256 İyd, a.g.e., s.38.

257 “Āfetu'l-lugati haze'n-nahv”.

vermeden son derece dikkatli bir şekilde bir çözüm bulmak gerekir.²⁵⁸ ez-Zeyyât, makalesinde saçmalıkları savunma imkânı veren bu tür sorunlarla ilgili –biraz uç olsa da– birtakım örnekler sıralamaktadır. Örneğin bir öğretmen öğrencisinin yazılı kâğıdı üzerine “اراسب / لا يصلح” yazar. Kâğıt kontrol edildiğinde öğrencinin geçmesi gerektiği anlaşılır. Bu durumda öğretmen “الكولي لا يصلح” deyişimin doğrusu “الصلح/geçti”dir, çünkü buradaki “لا” zaıttır/fazladır, der. Diğer bir örnek de hadis-i nebeviyi yanlış okuyan öğretmenle ilgilidir. Hadis “المسلم كيس” şeklinde “من الكياسة - ، - وفطن - من الفطانة” şeklindedir. Oysa öğretmen, “المسلم كيس قطن” şeklinde okur. Öğretmene “كيف يكون المسلم كيسا من القطن” (*Müslüman nasıl pamuktan bir torba olur?*) diye sorulduğunda, hatasını itiraf etmek yerine “إن المسلم أبيض القلب” (*Müslümanın kalbi pamuk gibi beyaz olur*), der. Kuşkusuz bu tür numuneler, mantığın ve dil zevkinin kabul etmediği her çelişkiye bir tevیل getirerek makkulleştirme (örtbas etme) çabası için verilmiş uç örneklerdir.

Kimilerine göre Arap dilinin zorluğu, müellifin kullanmayı tercih ettiği dil ile ilgilidir.²⁵⁹ Sözelimi Mustafa Sadık er-Rafî’î, çok güçlü bir kaleme ve yüksek düzeyde bir dil müktesebatına sahip bir ediptir ve çoğunlukla eski dili ve zor lafızları tercih ettiği için anlaşılması gayret gerektiren bir yazıya sahiptir. Öte yandan son yüzyılda ortaya çıkmış bazı edebiyatçılar mümkün olduğu kadar anlaşılır, çağdaş bir dil kullandıkları için kolay anlaşılabilir bir dil oluşturmuşlardır. Bunlar arasında, Tefvîk el-Hakîm, Ahmed Emin, Selâme Musa, Şerif eş-Şûbâşî sayılabilir. Yazarların yazdıkları hem zor hem de kolay olabiliyorsa o hâlde bu zorluk dilin bizzat kendisinden çok, kalem sahiplerinin kullanmayı tercih ettikleri dil düzeyinden kaynaklanıyor.

İbrahim Mazinî (1889-1949) “*Dil bir devlete bağlı olur ve onun gölgesinde yürür. Mağlup bir halkın dili yayılmaz. Mesele dilin kolaylığı veya zorluğuyla alakalı değil, aksine dil sahiplerinin gücü ve kuvvetidir. Bugün İngilizce, evveliminde dünyanın dört bir yanına yayılmış Fransızcanın tahtını sarsmış durumdadır. Çünkü İngilizce doğudan batıya kadar her noktada saltanatını kurmuş durum-*

258 en-Nakkâş, a.g.e., s.30.

259 en-Nakkâş, a.g.e., s.10-13.

dadır. Ancak unutmamak gerekir ki İngilizce, Fransızcadan ve Arapçadan daha kolay bir dil değildir, İngilizcenin sahipleri daha güçlü ve çalışkandır²⁶⁰ diyerek nahvin zorluğuna ilişkin tartışmaları farklı bir mecraya taşıyor.

Ez-Zeyyât'a²⁶¹ göre nahvin zorluğunun nedeni telif edilmeye başladığı ilk gün takip edilen yöntemden kaynaklanıyor: “Arap dili gramerinde gördüğümüz çelişkiler, şaz kullanımlar, çok alternatiflik ve mezhepler arasındaki farkların temel nedeni Arap lehçeleri arasında bulunan farklılıklardır. Dil ravileri çöle gidip bedevilerle görüşüyor, oradan buradan kelimeler alıyorlardı. Bu şekilde müteradifleri, ezdadı, bir kelime için çok sayıda çoğulunu ve bir kelimenin birden fazla telaffuzunu bir araya getirmiş oldular. Nahivciler de bütün bu farklılıkları kapsayacak şekilde bir nahiv oluşturmak zorunda hissettiler kendilerini. Bu şekilde kaideleri şazlara boğdular. Kuralları istisnalarla ifsat ettiler. Öyle ki tek başına müstakil ve şazı olmayan bir kural nadir hale geldi. Pek çok gayrı Arap nahivci de bunlara olur olmaz şerhler dizdi. Nahvi bir zihin egzersizi, bir cedel ilmi haline dönüştürdüler. Ta ki bu gramerle ne bir ilim ne de edebiyat yapılabilirdi.” Bu notlarından sonra ez-Zeyyât, insanların bu dili anlamaları, onu kabullenmeleri ve ondan istifade etmeleri için gramerinin bu karmaşıklıktan, şazlardan, istisnalardan kurtarılması gerektiğini ifade ediyor. Aksi takdirde bu nahvi okuyan, onun zorluklarını ve karmaşıklığını görenler ondan nefret edeceklerdir.

Ali et-Tantâvî, ez-Zeyyât'ın bu cesur çıkışlarından güç alarak nahiv ve nahivcilere karşı çetin bir mücadeleye girişmiştir. Arapça gramerinin giriftliği-ne dair yeni ve farklı örnekler ileri sürmüş ve nahiv ilmine karşı bir devrim hareketi başlatmıştır. Bu ilmin yenilenmesi ve kolaylaştırılmasını talep eden et-Tantâvî, bu mücadeleyi ciddi düzeyde sürdüren edebiyatçılardan biri olarak bilinir. et-Tantâvî, *er-Risale*²⁶² gazetesindeki yazısında şunları söylüyor: “Nahiv, derin, çetin bir ilim haline geldi. İnsanlar, yıllarca meşgul oluyorlar ve dillerini istenen düzeyde bir zemine oturtamıyorlar. Pek çok âlim bilirim, on yılı aşkın

260 İbrahim el-Mazini, “el-Luga ve'l-elfâz”, *Mecelletu'r-Risâle*, sayı:114, 9 Eylül 1935; Akt. En-Nakkâş, a.g.e., s.48-49.

261 Ahmed Hasan ez-Zeyyât, a.g.m., Akt. en-Nakkâş, a.g.e., s.137.

262 *Mecelletu'r-Risâle*, 79. Sayı, 7 Ocak 1935.

süre nahiv okuyor, nahvin ekollerini öğreniyor ve inceliklerine vakıf oluyor, açık gizli her yönünü titizlikle inceliyor, her aşamasını rahatlıkla tartışabilir düzeye geliyor ancak Arap'ın kelimelerinden bir şey anlamıyor, dili bir sayfa Arapça yazıyı okumaya, bir hutbe irat etmeye ve bir hikâye anlatmaya dönmüyor... Sorun bu çağımızla sınırlı değildir. Sözelimi eskiler nahvin zorluğuna ilişkin düşüncelerini şöyle ifade ediyorlardı: “es-Suyûtî, “بغية الوعاة/Buğyetu'l-Vu'ât” isimi eserinde şunları söylüyor: Halil b. Ahmed *nidâ* konusuna vakıf değildi; Sibeveyhi *ta'accub*'un tanımını bilmiyordu. Adamın biri büyük nahiv âlimi İbn Hâleveyh'e “*Bana lisanımı düzeltbileceğim kadar nahiv ve Arapça öğret*” der ve İbn Hâleveyh ona “*Ben elli yıldır nahiv öğreniyorum ve lisanımı düzelterek kadarını öğrenemedim*” diye cevap verir.” et-Tantâvî bundan sonra şu yorumu yapar: “*Elli yıl uğraştıktan sonra dili düzeltmeyen nahvin faydası ne ola ki? Bu amacı gerçekleştiremedikten sonra nahvi bu hal üzere bırakan şey nedir? Nahiv, dili kolaylaştırmak amacıyla yazılmış bir bilim iken ilimlerin en zoru haline mi geldi?*” et-Tantâvî, nahiv ilminin büyüklerinden biri hakkında ilginç bir hikâye daha anlatır: “Adı el-Hasan b. Sâfî (1096-1173/489-568)²⁶³ idi. “Nahvin Sultanı” diye isimlendirmişti kendisini. Başka bir isim ile çağırılara kızardı. Sâfî, bütün ömrünü nahvi öğrenmek ve öğretmek ile geçirmiş olmasına rağmen hâlâ daha üstesinden gelemediği on mevzu vardı. Bu on meseleye karşı öyle bir raddeye gelmişti ki bunlara “المسائل العشر، المتعبات إلى يوم الحشر” (*Diriliş gününe kadar adamı yoracak on mesele*) ismini vermişti. Bu on meselenin üstesinden gelmek için bunların kendisiyle birlikte mezara konulmasını emretmişti. Hal böyle iken biz nasıl üstesinden gelebilirim. Ki biz sadece bir düzeye kadar nahvi biliyoruz, ondan faydalanıyoruz, konuşma ve anlamada onun sayesinde hatadan kaçınmaya çalışıyoruz.”²⁶⁴ et-Tantâvî nahvin zorluğunun nedeni hususunda başka bir noktaya daha temas ediyor: “*Nahvin zorluğunun nedenlerinden biri de bana göre, nahiv âlimlerinin bu ilmi para kazanma ve zengin*

263 Tam adı el-Hasan b. Abdullah el-Bağdadi eş-Şafî en-Nahvî ve lakabı “*Nahivcilerin Efendisi/Kralı*” olan Sâfî (1096-1173/489-568) Bağdat'ta doğdu. Hadis, kelimeler, fıkıh ve nahiv okudu. Nahivde zamanının en iyisi olduğu söylenir. “*Nahivcilerin Efendisi*” lakabı kendisi tarafından konulmuştur. Bundan başka isimle çağırılara kızardı. Fıkıh, nahiv ve şiir sahalarında yazdı. Bkz. Hannâ Cemil Haddad, *Meliku'n-Nuhât: Hayâtuhu ve Şîruhu ve Mesâiluhu Ma'a Reddi Ebi Muhammed Abdullâh b. Berrî Aleyhâ – Tahâqiq ve Dirâse-*, Cami'atu Yermük, Urdun 1982.

264 Akt. en-Nakkâş, *a.g.e.*, s.138-139.

olma vesilesi olarak kullanmış olmalarıdır. Bu nedenle öyle zorlaştırdılar ki kendilerinin dışındakiler onu anlamakta zorluk çeksinler. Dolayısıyla anlamak için onlara müracaat etsinler ve onlar da bundan para kazansınlar."²⁶⁵ et-Tantâvî bu iddiasını birtakım delillerle desteklemektedir: "Nahiv ilminin büyüklerinden biri olan el-Cahîz, *'Kitabu'l-Hayevân'* isimli kitabında el-Ahfeş'le aralarında şöyle bir diyalogun geçtiğini anlatır. el-Ahfeşe, *'Neden bir kitabı yazarken basit ve anlaşılır bir tarzda başlıyorsun da sonradan bunu zor ve anlaşılmaz/karmaşık bir hâlde sürdürüyorsun?'* diye sordum. O da cevaben, *'İnsanlar kolay olanı anlayıp sevinirler, zor olanı da gelip bana sorsunlar da onlardan para alayım diye yapıyorum,*' dedi." et-Tantâvî başka bir rivayet daha anlatır: "es-Suyûtî şöyle anlatır: Bir akşam Seyfuddevle, büyük nahiv âlimi İbn Hâleveyh'in de hazır olduğu bir ortamda bir grup âlime *'Kendisi memdûd, çoğulu maksûr olan bir isim biliyor musunuz?'* diye sormuştu da onlara cevaben *'Hayır'* demişlerdi. O esnada İbn Hâleveyh'e *'Sen ne dersin?'* diye sormuştu. İbn Hâleveyh de, *'Ben iki tane biliyorum'* demişti. *'Nedir onlar?'* diye sorduğunda ise İbn Hâleveyh, Seyfuddevle'ye *'Bin dirhem vermeden söylemem'* demişti. et-Tantâvî şöyle devam eder. "Bu şekilde nahiv asıl amacının dışına çıkmış, Arapların konuşmada kullandıkları bir vasıta olamamıştır. Büyük nahiv âlimi es-Sirâfî, oğlu tarafından kendisinden sonra tamamlanmış olan الإقناع/*el-İqnâ'* isimli kitabında nahvi güzel bir şekilde düzenleyip basit ve anlaşılır şekilde anlatarak neredeyse herkesin kolayca anlayabileceği bir eser ortaya koymuştu. Dönemin nahiv bilginlerinin mukavemetiyle karşılaşmış, bilâhare bu eser ortadan kaybolmuş, kimse izine rastlamamıştı. Buna ek olarak Kûfe ve Basra nahiv ekolleri de nahvin daha da girift bir hal almasına neden olmuşlardır. et-Tantâvî bu iki ekolün önde gelenleri arasında geçen ve Arap edebiyatı tarihinde *el-mes'ëletu'z-zenbûriyye* olarak da bilinen bir münazarayı şu şekilde anlatır: "Hârûn er-Reşid'in emriyle, Yahyâ b. Hâlid'in huzurunda el-Kisâî ve Sibeveyhi arasında şöyle bir tartışma geçer: el-Kisâî, Sibeveyhi'ye "كُنْتُ أَظُنُّ أَنَّ الْعُقْرَبَ أَشَدُّ لَسْعَةً مِنَ الرَّئِبُورِ" sözünden sonra "فَإِذَا هُوَ يَؤُوكَا هُوَ هِي" şeklinde ifadenin mi doğru olduğunu sorar. Sibeveyhi, "فَإِذَا هُوَ هِي" şeklinde olmalı" diyerek bu durumda nasbın caiz olmayacağını

265 Akt. en-Nakkâş, a.g.e., s.139.

ifade eder. Bunun üzerine el-Kisâî, Sibeveyhi'ye hata ettiğini söyleyerek şöyle bir soru daha sorar: “*خَرَجْتُ وَإِذَا عَبْدُ اللَّهِ الْقَائِمُ أَوْ الْقَائِمُ*” cümlesi hakkında ne dersin? Sibeveyhi şöyle der: “*Bu ifadenin tümü mansûb değil merfû okunur.*” Bu cevap üzerine el-Kisâî şöyle dedi: “*Bu, Arapların kullanım tarzı değildir. Araplar bu tür cümlelerin tümünde merfû ve mansûb okur.*” Sibeveyhi, el-Kisâî'ye karşı kendi görüşünü savununca Yahyâ b. Hâlid şöyle der: “*Kendi memleketinizin reisleri olarak ihtilafa düştünüz. Aramızda kim hakem olsun?*” el-Kisâî şöyle der: “*Şu, kapınızda duran ve her bölgeden yanınıza gelen, insanların en Fasihi, Kûfe ve Basra'nın itimat ettiği ve onlardan nakilde bulunduğu şu Araplar gelsin ve onlara sorulsun.*” Bunun üzerine Yahyâ b. Hâlid, el-Kisâî'ye, “*Adil davrandın*” diyerek onların çağrılmasını emreder. Onlar içeri girdiklerinde aralarında Ebû Ziyâd, Ebu'l-Cirâh ve Ebû Servân gibi kimseler de vardı. el-Kisâî ve Sibeveyhi arasında geçen tartışmalar onlara sorulduğunda Kisâî'yi haklı çıkararak onun söylediğini doğru kabul ederler. Bunun üzerine Yahyâ, Sibeveyhi'ye dönerek şöyle der: “*Ey adam! Duydun.*” Sibeveyhi susar ve bu arada el-Kisâî, Yahyâ'ya dönerek şöyle der: “*Allah emirin işlerini rast getirsin! O, memleketinden bir arzuyla geldi. Dilersen onu boş çevirme.*” Bunun üzerine Yahyâ b. Hâlid, Sibeveyhi'ye on bin dirhem verilmesini emreder. Sibeveyhi oradan çıkıp İran'a yönelir, Basra'ya bir daha hiç dönmez ve vefat edene kadar orada kalır.²⁶⁶ Ali et-Tantâvî bu olayı şöyle değerlendirir: “*Sibeveyhi haklıydı. el-Kisâî ise nahvi ifsat etmişti. Çünkü o ancak zaruri durumda kullanılması doğru olan şazz'ı asıl konumuna taşımıştı.*”

Nahiv ilminde meydana gelen bozulmalar ve bu bozulmaların neden olduğu karmaşıklığa başka pek çok örnek de verilebilir. Zîra nahvin pek çok konusunun birden fazla doğruları vardır. Nahiv kitapları kuraldışı şaz meselelerle doludur. Bu şazların nahiv kitaplarına geçmesinin ve kabul görmesinin nedeni ise bazı Arapların bu şekilde konuşuyor olması ve kabile Araplarının konuştuklarının – şaz bile olsa– doğru kabul edilmesidir. Ancak onca Arap kabilesi arasında bir tek kabilenin kullanışı da kaide olarak kabul edilmiştir. Netice itibarıyla nahvin kar-

266 Ebu'l-Kâsim Abdurrahmân b. İshâk ez-Zeccâci, *Mecâlisu'l-'Ulemâ*, Thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Matba'atu Hukûmeti Kuveyt, Kuveyt 1984, s.10; İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-Lebib an Kutubi'l-E'ârib*, Thk. H. Fâhûri, Dâru'l-Cil, Beyrût 1991, I/154-155; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-Ayân*, Dâru Sâdir, Beyrût 1999, III/464.

maşıklıktan, şazlardan ve mezhepler arasındaki ihtilaflardan kurtarılması; sabit, değişmez ve sağlam kaidelerin dışındakilerin çıkarılması ve Arap dilini konuşma ve anlamada zaruri olan kuralların bırakılması doğal olarak talep edilmektedir.

Kuşkusuz yukarıda da geçtiği gibi nahiv ilmi sadece geçmişte değil bugün de mütehasısı olan ve olmayan herkesin nezdinde zor ilimlerden biri konumdadır. Bu zorluk beraberinde hatalarla dolu bir konuşma dili ve bu hataları tartışan pek çok kitap getirdi. Ne var ki bu gayretler bugüne kadar ne doğru konuşmayı ne de hatasız yazmayı sağlayacak bir Arapça ortaya koymayı sağlayabildi. Çare nahvi faydasız ve ihtilaflı detaylardan, tartışma ve şaz kaidelerden kurtaracak bir yöntemin bulunması olarak görülmektedir.

Şüphesiz et-Tantâvî ve ez-Zeyyât gibi şahısların Arap dili grameri ile ilgili talepleri birçok kimse tarafından yerinde görülmüştür. Bu taleplerin nahvin iki önemli mütehasısı ve âliminden gelmesi mânîdardır. Bu iki şahıs nahiv ilmini detaylarıyla araştırmış, bu ilmin kusurlarını bilen, avantaj ve dezavantajlarını yaşamış kimselerdir. Yine bunlar, yirminci yüzyıl Arap edebiyatının ileri gelenleri arasında yer almış ve bu dili çeşitli yönleriyle doğru şekilde kullanmayı başarmış kimselerdir. Bu nedenle nahve karşı başlatılan kolaylaştırma ve sadeleştirme hareketi destek görmüştür.

Arapçanın zorluğunu savunanların yanında kolaylığını savunanlar da vardır. Ebu Muğlı,²⁶⁷ Arap dili gramerinin kolay olduğunu şu şekilde savunmaktadır: “İ‘rab meselesi bazılarının zannettiği kadar zor değildir. Çünkü Arapça kelimelerin çoğu mebnidir ve cümlelerin neresinde olursa olsun son harekesi değişmez. Mazi ve emir fiillerinin tamamı, tekid ve nisve nûnuyla bitişen muzari fiil; bütün harfler; ismi işaretler, şart isimleri, ism-i mevsuller, isim fiiller, zamirler gibi pek çok isim grubu mebnidir. O hâlde i‘rab, birkaç muzari fiil ve bir grup ismin son harekesinin değişmesinden ibarettir. Buna rağmen i‘rab zordur denilebilir mi? Sonra gramerde pek çok mesele var ki metin içerisinde kullanımları çok nadirdir. Bir kimse bir kitap, dergi veya gazetenin tam bir sayfasına baktığında münada, nudbe, tahzir veya iğrâ’ kurallarından kaç tanesiyle

267 Ebu Muğlı, a.g.e., s.33-38.

karşılaşır ki? Bir tane ya vardır ya da hiç yoktur. Ancak aynı sayfada fail, meful, mübteda, haber ve muzafun-ileyhten pek çok numune bulabilir. Bu durumda öğretmenlerin yapması gereken şey, çok kullanılan ve daha işlevsel olan gramer konularına ağırlık verip nadir kaideleri ertelemeleridir. Hatanın çokça yapıldığı **nahiv kaideleri** şunlardır: Cem'-i müzekker sâlim (düzenli eril çoğul), müsen-nâ (ikil), esmâ-i hamse (beş isim), cem'-i müennes sâlim (düzenli dişil çoğul), ef'âl-i hamse (beş fiil), sonu illet harfi olan fiil, gayr-ı munsarîf olan isim ve sıfatlar, tevâbi'ler (i'rabda tabi olanlar), menkûs isimler ve sayılar. **Sarf**, tek başına bir kelimenin yapısı, hareketleri, tesniye ve cem' (ikil ve çoğul) alametleri, fiilin meçhul formu, müenneslik alametleri, yeni kelime türetme, harflerden elde edilen mânâlar vb. konularla ilgilidir. Hatanın çokça yapıldığı konuların başında şunlar gelir: Müennes bir sıfatın mevsufuna müenneslik tâ'sı ilave etmemek, muzafa belirlilik takısını (ال) eklemek, sonu (رضي، نسي، ي) ile biten fiillerin çoğulluk vâv'ı (و) ile hatalı bitiştirilmesi (رَضُوا değil نَسُوا) değil (رَضُوا değil رَضُوا)، bunun aksine (اهدتى، رمى، اهدت) elif ile biten fiillerin çoğulluk vâv'ı (و) ile yanlış birleştirilmesi (اهدتوا değil رَمَوْا) değil (اهدتوا) olacak.”

Sonuç olarak denilebilir ki Arap dili nahvine dair, herkes tarafından anlaşılabilir kolaylık ve sadelikte eserlerin az oluşu insanları, okuma, yazma ve konuşma sahalarında göstermeleri gereken hassasiyetten alıkoymuştur ve alıkoymaya devam edecektir. Zamanla insanlardaki doğru-yanlış zevki ve melekesi de körelmiş, insanlar yaptıkları hataların normal olduğunu düşünmeye başlamış ve böylece çağdaş Arap dili adım adım doğru formundan uzaklaşmıştır. Pek çok dünya dilinin başına gelen de budur. Sözgelimi eski Yunan ve İngiliz dilleri ile bu dillerin çağdaş halleri birbirlerinden farklıdır. Bu iki dilin sahipleri, bu ihtilafın mesajı insanlara iletmede sorunlar doğuracağını farkındalar. Arap dili bu dillere göre kutsal bir metin olan Kur'an'ın dili olma gibi farklı bir duruma sahiptir. Dolayısıyla Arapçada ve gramerinde yaşanan sorunlar bu kutsal metnin anlaşılmasını zorlaştıracaktır. Öte yandan Arap dili bin beş yüz yıllık bir edebiyat ve düşünce mirasının da dilidir. Bu dilde oluşacak bir zayıflık bu dev mirasa ulaştırın bağı koparacaktır.

15.

Nahiv Öğretiminin Sorunları

Gramer öğretimi dil öğretiminin önemli sacayaklarından biridir. Her dil bir gramer örgüsü etrafında gelişir. Dolayısıyla gramersiz bir dilden bahsetmek mümkün değildir. Dilin ayrılmaz bir parçası olan gramer dille birlikte öğretilmesi gereken önemli bir unsurdur. Bütün bunlar bir dil olan Arapça ve öğretimi için de geçerlidir. Gerek Arap ülkelerinde gerekse Arap olmayan ülkelerde Arapça öğretimi ile ilgili tartışmalara/sorunlara bakıldığında iç açıcı bir durumun olmadığı görülecektir. Zira değişik etkenlerden dolayı genelde Arapça öğretimi, özelden de nahiv öğretimi bugün giriftir bir hal almıştır. Arapçanın öğretimi ve kullanımı ile ilgili çeşitli alanlarda yaşanan başarısızlıklar bizi bu sonuca götürmektedir.

Nahvin öğretimi ile ilgili eserler kronolojik olarak incelendiğinde bu sorunun bugüne ait olmadığı, yapı ve içerik açısından incelendiğinde ise bugüne dek yaşanan sorunların çözümüne ilişkin gayretlerin süregeldiği göze çarpar. Gramer kitapları meselesini ve bu kitaplarda bulunan sorunları, gereksiz ayrıntıları, monotonluk ve karışıklıkları izale etmeyi hedefleyen kadim eserler arsında şunlar sayılabilir: Halef el-Ahmer'in (ö. 180 h.) "*Mukaddime fi'n-Nahv*", el-Kisâî'nin (ö. 198 h.) "*Muhtasar fi'n-Nahv*", Ebû Câfer en-Nahhâs'ın (ö. 338 h.) "*et-Tuffaha*"sı. Yine bu neviden olmak üzere modern döneme ait şu eserler sayılabilir: Ali Mu bârek'in "*et-Temrîn*", Rifâ'a et-Tahtâvî'nin 1868'de telif ettiği "*et-Tuhfetu'l-Mektebiyye li Takribi'l-'Arabîyye*"sı, Ali el-Cârim ve Mustafa Emin'in yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinin başlarında telif ettikleri "*en-Nahvu'l-Vâdih*" adlı eser. Bunların yanı sıra, 1958 yılında aralarında İbrahim Mustafa ve Muhammed Berânik'in de

bulunduğu Arapça öğretiminin ileri gelenlerinden meydana gelen sekiz kişilik bir grubun hazırlamış olduğu “*Tahrîru’n-Nahv*” denemesi zikredilebilir. Kahire Dil Kurumunun ilk etapta kabul ettiği bu çalışma gramerin öğretilmesinde doğru bir sürecin başlangıcına namzet, gayet ciddi ve dikkat çeken bir çaba olarak değerlendirilmişti. Ne var ki çok geçmeden Kahire’den sonra Şam’da gerçekleştirilen Arap Dil Kurumları kongresinde bazı nedenlerden dolayı reddedilmişti. Yine aynı şekilde Muhammed ‘İyd’in 1971 yılında kaleme almış olduğu “*en-Nahvu’l-Musaffâ*” isimli eseri de bu örneklerdendir.

Nahvin konularını, tanzimini ve yöntemini ıslah etmeyi hedefleyen bazı çalışmalar da yapılmıştır. Bu alanda yazılmış klasik eserlerin en gözdelelerinden biri İbn Madâ’ el-Kurtubî’nin (ö. 592 h.) “*er-Redd ‘ale’n-Nuhât*”ıdır. Günümüzde ise kaleme alınmış en gözde çalışmalardan biri İbrahim Mustafâ’nın 1937’de kaleme almış olduğu “*İhyâu’n-Nahv*” isimli eseridir. Yine bu baptan olmak üzere, 1938’de kurulan ve aralarında Tâhâ Huseyn’in de bulunduğu Mısır Millî Eğitim Bakanlığı Komisyonunun gayretleri, Şevki Dayf’in 1947’de İbn Madâ’nın (ö. 592 h.) “*er-Redd ‘ale’n-Nuhât*”ına yaptığı tahkikin mukaddimesindeki gayretleri ve bunu takip eden “*Tecdîdu’n-Nahv*” isimli kitabındaki çabaları bu çerçevede değerlendirilebilir. Yine Abdurrahman Eyyûb’un “*Dirasât Nakdiyye fi’n-Nahvi’l-‘Arabî*” isimli çalışması bu minvaldendir. Öte yandan Temmâm Hassân’ın 1973²⁶⁸ yılında kaleme aldığı, hem klasik dönem sabitelerini hem de çağdaş dilbilim prensiplerini temel alan “*el-Lugatu’l-Arabiyye Ma’nâha ve Mebnâha*” isimli çalışmasında yer alan kapsamlı teccid/yenilik çabaları ve bunun hemen ardından kaleme almış olduğu, “*el-Hulâsatu’n-Nahviyye*” isimli çalışmasında yaptığı özetleme ve kolaylaştırma da böyledir. Eğitimcilerin yapmış oldukları ve hâlâ devam etmekte olan alan araştırma ve uygulamaları da bunlara eklenebilir.²⁶⁹

268 Bkz. Abdülvaris Mebrûk Sa’id, *Fi İslâhi’n-Nahvi’l-Arabî*, Dâru’l-Kalem, Kuveyt 1985; Ayrıca bkz. Muhammed Hasan Abdulaziz, “Muhavelâtu teysiri’n-nahv li’n-nâşie”, *Mu’temer Ta’limi’l-Lugati’l-Arabiyye fi’l-Mustevâ’l-Cami’i*, Matbuâtü Vahdeti’l-Lugati’l-Arabiyye bi Merkezi’t-Ta’limi’l-Cami’iyyi’l-Esâsi – Cami’atu’l-İmârât, 1992, s.251 vd.

269 Ahmed Ali Medkûr, *Funûnu Tedrîsi’l-Lugati’l-Arabiyye*, Dâru’ş-Şavak, Riyad 1991, s.226-227; Fethî Yûnus, Muhmûd en-Nâka, *Esasiyâtu Ta’limi’l-Lugati’l-Arabiyye*, Dâru’s-Sekâfe li’t-Tibâ’a ve’n-Neşr, Kahire 1977, s.301.

Hâsılı günümüzde nahvin problemlerini ve öğretim yöntemlerini değişik açılardan çözmeye çalışan sayısız kitap ve araştırma göze çarpmaktadır.²⁷⁰ Bu çalışmaların pek çoğunda nahiv, yazarının bakış açısına, amacına ve tasavvuruna göre “الواضح/ açık”, “الحديث/çağdaş”, “المصور/resimli”, “الوافي/kapsamlı”, “المصفى/sade”, “الجديد/yeni”, “المعقول/anlaşılır”,²⁷¹ ve “العصري/modern”²⁷² gibi vasıflarla tavsif edilmiştir..

Bu çalışmalarda Arapça gramerinin öğretimi ve değişik yönleri hakkında kimi zaman birbiriyile örtüşen bazen de farklılık arz eden pek çok değerlendirme yer almaktadır. Bu değerlendirmelere göre nahiv zordur ve öğrenciler bu dersten nefret etmektedirler. Dolayısıyla kolaylaştırılması, sadeleştirilmesi ve öğrencilere sevdirmesi gerekir. Öte yandan nahiv öğreticileri de hem konuya hâkimiyet açısından hem de pedagojik açıdan yetersizdirler ve bu kusurun giderilmesi gerekmektedir. Bu eleştiri sürecinin “*grameri öğrenmek dili öğrenmektir*”, “*grameri öğrenen öğrenci, dile tamamen hâkim olur*” şeklindeki anlayışın yanlış olduğuna dair vurguları kayda değer değerlendirmeler arasında yer almaktadır.

Kuşkusuz yukarıda da bahsi geçtiği üzere bu sorunla ilgilenenlerin her biri farklı bakış açıları, farklı çözüm yolları önermiştir. Bu, normal bir durumdur. Çünkü Arapça grameri öğretiminde sorun yalın ve basit değil, karmaşık ve çok yönlüdür. Konuyu sadece gramer öğretimi çerçevesinde ele almak ayrı bir hatadır. Çünkü burada mesele sadece gramer öğretimi değil, bütün yönleriyle dil öğretimi sorunudur. Dolayısıyla bu konuya yönelen yaygın bakış açısı başka, gerçek ise başka bir şeydir. İşte bu başka olan şey, “*dil öğretiminde gramerin yeri*” ve “*dil öğretiminin metot, planlama, öğretmen, öğrenci ve materyal gibi unsurlarla olan ilişkisi*” konularıdır.

270 Muhammed Hamâse Abdullatif, *el-Luga ve Binâu-Ş-Şiir*, Kahire 1992, s.266.

271 Bkz. Abdulvaris Mebrûk Said, *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabî*.

272 Süleyman Feyyâd, *en-Nahvu'l-'Asri, Delîl Mubst li Kavâidi'l-'Arabîyye*, Merkezu'l-Ehram li't-Terceme ve'n-Neşr, Kahire 1995.

Gramerin dil öğretiminde inkâr edilemeyecek kadar önemli bir yeri ve özel bir etki alanı vardır. Bununla birlikte nahiv, dil öğretiminde her şey olmadığı gibi pek çok kimsenin iddia ettiği gibi “*Arap dili öğretiminde sorunun kaynağı*” da değildir. Dil öğretiminde sunulması gereken doğru gramer, eğitim amaçlı (pedagojik) ve uygulamalı olan gramerdir; akademik veya bilimsel gramer değildir. Buna rağmen bugün dil öğretiminde bilimsel ve teorik gramerin sunulması, bizzat gramerden kaynaklanan kusur ve hata değil, yöntem ve planlamaya ilişkin kusur ve hatadır. Dolayısıyla gramer, kendisine bu minvalde yöneltilmiş suçlamalardan beridir. Gramer dilin dinleme, okuma, konuşma ve yazma gibi becerileriyle bir arada verilmediği sürece bir değer taşımaz. Bu şekildeki dil öğretimi gerçek dil öğretimi değildir. Çünkü gramer, dilin kurallarına aşına olmayı, prensiplerini bilmeyi sağlayarak dili kolaylaştırır. Oysaki dil, sürekli pratik ve alıştırmaya yapılarak ve öykünülerek kazanılan bir melekedir. İbn Haldûn²⁷³ bir melekeye sahip olmak ile o melekeyi işlevsel hale getirmek arasında fark olduğunu söyler. Melekeyi bilmek, herhangi bir yeteneği bilgisel düzeyde bilmektir ve onu uygulamak demek değildir. Buna şöyle bir örnek verilebilir: Satranç öğrenmek kuralları ezberleyip saymak ile değil bizzat oyuna katılma ile olur.²⁷⁴ Yine bir kimse, araba sürme hakkında on kitap okusa, ezberlese ve içindakilere vakıf olsa da, bu işi bizzat uygulamadığından yine araba süremez.²⁷⁵

Gramer araçtır, amaç değildir.²⁷⁶ Rolü, dil öğretimini kolaylaştırmak, öğrenciye doğru ifade etme yollarını göstermek ve eksiksiz anlamasına yardımcı olmakla sınırlıdır. Bu yönüyle gramer, çok unsurlu bir eylem olan dil öğretiminin/öğreniminin bir parçasıdır. Bu öğretim salt düşünce ve yargılardan ibaret değildir. Aksine hâlihazırda, ilkeleri, kuralları ve yöntemi olan bir bilimdir. Bu bilim, en önemli konuları arasında dil öğretiminin de bulunduğu uygulamalı dilbilimin alt dalıdır. Bu bilim kuramsal, psikolojik, sosyolojik ve pedagojik

273 İbn Haldûn, *el-Muqaddime*, Thk. ‘Ali Abdulvahid Vâfi, Dâru Nehdati Mısır, III/1286; Ayrıca bkz. Ez-Zec-câci, *el-İdah fi ‘İlel’in-Nahv*, Thk. Mazin el-Mubârek, Dâru’n-Nefâis, Beyrut 1979, s.92.

274 Temmâm Hassân, *Makâlât fi’l-Luga ve’l-Edeb*, Matbû‘ât Cami‘ati Ummi’l-Qurâ, Mekke 1985, s.86.

275 Muhammed Hamâse Abdullatif, *el-Luga ve Binâu’-Şiir*, s.280.

276 Muhammed ‘Atiyye el-İbrâşi, Ebu’l-Futûh et-Tevanisi, *el-Mûcezz fi’t-Turuqi’t-Terbeviiyye li Tedrisi’l-Luga-ti’l-‘Arabiye*, Dâru Nehdati Mısır, Kahire 1980, s.173.

birtakım altyapılara aşına olmayı gerektirmektedir.²⁷⁷ Dolayısıyla Arapça öğretimindeki başarısızlığın sebebini sadece gramerde aramak doğru görünmemektedir. Bu başarısızlığının nedenini öğretme ve uygulamaya dönük bütünselci bir bakış açısının olmayışında aramak daha doğru olabilir.

Dil öğretiminin, pek çok kimsenin gözünden kaçan birçok ayağı vardır. Bunlardan bazıları materyal, ortam/çevre, planlama, öğrenci, öğretmen ve öğretim yöntemidir.

Yöntem ve planlama hedefe göre belirlenir. Planlamayı, dil öğretimine katkıda bulunacak materyal geliştirme takip etmelidir. Öğretilmesi hedeflenen bilgi, kolaydan zora doğru sıralanır. Bilgi öğretim aşamalarına uyarlanır. Bundan sonraki aşama, sınıfta uygulama safhasıdır. Aslında her şeyin sınıfta başlayıp burada bittiğini iddia etmek yanlıştır. Çünkü sınıfta öğretim süreci başlamadan önce yukarıda zikredilenlerin tamamının evvelden yapılmış olması gerekir.²⁷⁸

Planlama yapılırken gramer müfredatının hazırlanması ve tanzim edilmesinde hassas davranılmalıdır. Çünkü içerik düzenlemesi, dil öğretiminin üzerine bina edildiği ve kendisinden sonraki tüm aşamalara etkisi olan en önemli aşama addedilir. Bu düzenlemede ilk adım, konunun hedefinin belirlenmesidir. Bu noktada, gramer öğretiminin genel öğretim içindeki amacının, öğrencinin dinleme, konuşma, okuma, yazma, anlama ve yorumlayabilme becerilerini doğru bir şekilde gerçekleştirebilmesini sağlamak olduğu bilinmelidir. Binâ-naleyh, gramer öğretimini planlarken, hedefi i'rab (mu'rab), bina (mebnî), harekeleme ve birtakım konuşma hatalarını düzeltme ile sınırlandırmak yanlıştır. Çünkü bu, hem gramere hem de öğrencisine aynı anda haksızlık etmektir ve grameri öğrencinin nazarında seilmeyen bir ders durumuna düşürür. Burada esas amaç -gerçek hayatla ilgisi olmayan ve asla fayda vermeyecek konularla meşgul etmeden- dili iyi kullanabilen, öğretebilen, dilin kültürüne aşına öğretmen ve öğrenciler yetiştirmek olmalıdır.

277 'Abduh er-Râcihi, 'İlmü'l-Lugati't-Tatbiki ve Ta'limü'l-'Arabiyye, Matbû'ât Câmî'ati'l-İmâm, es-Su'ûdiyye 1990, s.33.

278 Bkz. 'Abduh er-Râcihi, a.g.e., s.89-91.

Hedefi belirleme kapsamında ele alınan içerik düzenlemesi için önemli hususlardan biri ilmî/bilimsel gramer ve öğretim amaçlı (pedagojik) gramer (*pedagogical grammar*) farkını göz önünde bulundurmalıdır.²⁷⁹ Bu ayrımın konulmasına *uygulamalı dilbilim ve üretici dönüştürsel dilbilim* ekolleri katkıda bulunmuşlardır. Bu önemli ayrım, dil araştırmaları ve sonuçlarının doğrudan dil öğretimi alanına aktarılmasının fahiş bir hata olduğu düşüncesinden hareket etmektedir. Bunun nedeni, iki sahanın doğasının ve gereksinimlerinin farklı oluşudur. Zira *bilimsel gramer*, detaylandırıcı, kuralcı, genellemeci diye adlandırılan betimlemeli dilbilim teorisini takdim etme ile ilgilenen linguistik/dilbilim alanıdır. Bu gramer kategorisi, konuyu bağlamından koparıp yalınlamaya, dakik bir şekilde inceleyip araştırmaya dayanır. *Pedagojik gramer* ise *bilimsel gramer* yönteminin elde ettiği bulgulardan, duruma ve öğrencinin ihtiyacına uygun olanı alır, bunları psikolojik ve pedagojik gereksinimlere göre düzenler, sadece öğrenci için anlamlı bulunduğunu ve seviyesine uygun gördüğünü kullanır. Sözelimi *bilimsel gramer*, cümle çeşitlerini belirlemeye ve ona uygun tanım ve açıklamalar yapmaya çalıştığından *“betimlemeli”* diye tavsif edilir. Ayrıca dilbilimin iç dinamiklerini temel alır. Burada dayandığı esaslar, genel kabul görmüş kistaslardır. *Pedagojik gramer* ise, dili konuşan veya öğrenen kimsenin cümleyi anlama ve hatasız bir şekilde kurma yeteneğini geliştirir ve dayandığı temel ise muktezayı hale uygunluktur. Bu da *normatif* diye adlandırılır ve pedagojik kurallara dayanır.²⁸⁰

Bilimsel gramer ile *pedagojik gramer* arasında bir ayrımın yapılmaması, grameri ıslah etme ve kolaylaştırma çabalarının büyük ölçüde hezimete uğramasına yol açan önemli bir etkidir. Zira bu çabalar, gramer ilmi ile öğretimini birbirinden ayırmamakla en başta hataya düşmüştür. Ayrıca grameri –bilimsel düzeyini korumakla birlikte– kolaylaştırmanın öğretimini de kolaylaştıracağıni düşünmek doğru değildir. Bundan dolayı bu tür gayretler –çokluğuna rağmen–

279 “*Bilimsel gramer*/النحو العلمي” ile “*öğretim amaçlı gramer*/النحو التعليمي” kavramları için bkz. Ahmed Derviş, *İnqâzu'l-Luga min Eydi'n-Nuhât*, Dâru'l-Fikir, Beyrût 1999, s.14-16.

280 Mahmud Fehmî Hicâzi, “en-Nazariyyetu'l-lugaviyye fi 'ilmi'l-luga ve tatbikatûha fi ta'limi'l-'Arabiyye 'ala'l-musteva'l-cami'i”, *Mu'temeru Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye fi'l-Musteva'l-Cami'i*”, Matbû'atu Vahdeti'l-Lugati'l-'Arabiyye bi Merkezi't-Ta'limi'l-Cami'iyyi'l-Esâsiy Cami'atu'l-İmârât, 1992, s.67-69; 'Abdud er-Râcihi, *a.g.e.*, s.31-32.

men– herhangi bir hedefe ulaşamamıştır.²⁸¹ Bilimsel gramer ile öğretim amaçlı gramer arasındaki bu zorunlu ayırım, öğretim amaçlı gramer müfredatının hazırlanmasında bazı hususların göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir. Bunlar:

Birincisi: Her aşamaya uygun *görevsel dilbilgisi* (القواعد الوظيفية/*functional grammar*) öğretimi: Bundan kasıt, normal yaşamda yapılan konuşmada kullanılan kurallardır. Çokça kullanılan yapı ve kalıp ifadeleri tespite odaklanmış özel araştırmalar yapmak gerekir. Bu ilkeye göre ilkokul öğrencileri için hazırlanmış bir gramer “*ef’al-i mukarebe/yakınlık fiilleri*” veya “*ef’al-i şuru/başlama fiilleri*”ne yer yoktur. *Görevsel dilbilgisi* de, öğrencilerin düşükleri yaygın dil hataları üzerine yapılan tahliller neticesinde tespit edilir.²⁸² Sözelimi görevsel dilbilgisi kaidelerinin yaygınlık oranını tespit etmeyi amaçlayan bazı istatistiksel verilere göre, okuma öğretiminde daha sık kullanıldığı ve öğretimi daha kolay olduğu gerekçesiyle özellikle “*mecrûrat*”la başlanması daha uygundur.²⁸³

İkincisi: Dil öğretiminde uydurma metinleri terk edip kültürün hazinesinden alınmış gerçek metinlerin kullanılması. Çünkü bu uydurma metinler inandırıcı ve öğretici olmaktan uzaktır. Öğrenci bu metinleri güvenilir/gerçekçi bulmuyor, bunlarda bir canlılık, dil sıcaklığı ve zindeliğini hissedemiyor. Arapça bu iş için kullanılabilecek yeterli düzeyde modern ve klasik metinlere sahiptir. Böylece hem kaideler gerçek metinlerle beslenmiş olur, hem de öğrencinin kendine has kültürüyle tanışması sağlanmış olur.

Üçüncüsü: Mânâ ve şekil göz önünde bulundurularak konuların tasnif ve taksimi tekrar gözden geçirilmelidir.²⁸⁴ Mevcut tasnif bu hususu çok ihmal etmekte, ekseriyetle ‘âmil ile ma’mûl (العامل والمعمول) ve kelimenin çeşitleri gibi konulara odaklanmaktadır. İşte bu durum, zihinlere nahvin faydalarının sadece şekilde kal-

281 Abduh er-Râcîhî, *a.g.e.*, s.101-102; Muhammed ‘İyd, *Fi’l-Luga ve Dirâsetihâ*, Âlemu’l-Kutub, Kahire 1974, s.216.

282 Mahmud Fehmî Hicâzî, *a.g.m.*, s.72-73; Mahmud Hatir ve diğ., *Turuku Tedrisi’l-Lugati’l-Arabiyye fi Dav’i’l-İtticâhâti’l-Terbeviyyeti’l-Hadise*, Dâru’l-Ma’rife, Kahire 1981, s.207-208.

283 Ahmed Tahir Haseneyn, *Nazariyyetu İktimâli’l-Lugavî*, Dâru’l-Hicr, Kahire 1987, s.322-323.

284 Nahiv konularının tekrar gözden geçirilmesi ve tanzim edilmesi hakkında geniş bilgi için bkz. Muhammed İbrahim ‘Abbâde, *en-Nahvu’t-Ta’lîmî fi’t-Turâsi’l-Arabi*, Muşæetu’l-Ma’ârif, İskenderiyye 1987, s.79; Huseyn Kûre, *Ta’limu’l-Lugati’l-Arabiyye Dirâsât Tahliiliyye ve Tatbikiyye*, Dâru’l-Ma’ârif, Mısır 1969, s.265, 271-272; Mahmud es-Seyyid, *Fi Kadâyâ’l-Lugati’l-Arabiyye*, Vikâletu’l-Matbûât, Kuveyt ty., s.44-45.

diği; îraba göre harekeleme ve hatalardan uzak tutma ile sınırlı olduğu kanaatini kazımıştır. Bununla birlikte mânâ eksenli bakış açısı, gramere gereken değeri tekrar iade edebilir, ona büyük ehemmiyet atfetmeyi sağlayabilir. Ayrıca bu yolla gramer, öğrencinin dil vasıtasıyla anlama ve yorumlama, yeni fikir ve düşünceleri dile getirme kabiliyetini artırma görevini de ifa etmiş olur. Çünkü dil öğretimine artık farklı anlamlar yüklenmektedir. Buna göre dil öğretmek, aynı zamanda anlamsal bir örgü öğretmek anlamına gelmektedir.²⁸⁵ Dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da anlam merkezli tasnif ve tanzim yapılırken alışlagelmiş ve kabul görmüş nahiv istilahlarının olduğu gibi bırakılması ve herhangi bir değişikliğe gidilmemesidir.²⁸⁶ Çünkü bu tür bir müdahale işi içinden çıkılmaz hale getirir.

Dördüncüsü: Her öğretim aşamasına uygun müfredat hazırlama. Müfredat öğretim aşamaları için belirlenmiş hedefler çerçevesinde öğrencilerin seviyeleri ve hazır bulunuşlukları göz önünde bulundurularak hazırlanmalıdır. Bunun yanı sıra nahvi, seviyeye uygun olmayan, gereksiz ve düzensiz bilgilerden kurtarmak gerekir. Çünkü pek çok ders kitabı dakik bir yöneme dayanmadan düzensiz bir şekilde hazırlanmış ve içinde eski ve yeni ne varsa rastgele bir araya getirilmiş kaidelerle doldurulmuştur. Ancak bilimsel nahiv yöntemiyle hazırlanmış, ikinci ve üçüncü derecede illetlerle dolu, mantıksal tartışmalara ve mezhep farklılıklarına yer veren, şaz kaidelerin de bulunduğu nahiv kitaplarını terk etmek gerekir. “*Şerhu İbn Akil*”, “*Evdahu'l-Mesâlik*” ve “*Katru'n-Nedâ*” gibi klasik kaynaklardan yapılan nahiv öğretiminin sonuçları ortadadır. Çünkü bu kitaplar normal bir öğrencinin kolay anlayabileceği bir dil ve üslupla telif edilmemiştir.²⁸⁷

Beşincisi: Kitapların harekelenmesine özen gösterme: Doğru telaffuz edilmesini ve kolay anlaşılmasını sağlamak, yanlış seslendirmeyi engellemek için dilbilgisi öğretimi kitaplarındaki metinlerin harekelenmesi gerekir. Test etmek için bırakılanlar ile kolay olanlar hariç metinleri harekesiz bırakmamak gerekir. Ayrıca kelimenin gövdesine gösterilen özen, sonuna gösterilenden az olmayacak şekilde harekelenmelidir. Çünkü gövdesi harekelenmemiş kelime-

285 'Abduh er-Râcîhî, *a.g.e.*, s.65-66.

286 Bkz. Muhammed 'İyd, *Kadâyâ Mu'asıra*, s.14.

287 Bkz. Muhammed 'İyd, *Kadâyâ Mu'asıra*, s.39-46.

lerde de hataya düşülebilmektedir. Zira bazı kelimelerin harekelenmesi belli bir kurala bağlı değildir ve sadece işitmekle yapılabilir.²⁸⁸

Yukarıda da geçtiği üzere dili öğretirken veya dil öğretim materyalini hazırlarken öğrencinin psikolojik ve bedensel olarak hazır bulunuşluğunun mutlaka göz önünde bulundurulması gerekir. Bu, planlama ile başlayıp sınıf ortamında öğretmeyle nihâyet buluncaya dek bütün aşamalarda riayet edilmesi gereken bir husustur. Bu, aynı zamanda pek çok kimsenin farkında olmadığı, ihmâli durumunda da bir takım olumsuz sonuçlar doğuran bir sorundur. Unutulmamalıdır ki karşıdaki birey öğrenmek istemediği sürece ona hiçbir şey öğretilemez.

Nahiv dersinin başarılı olması için konuların öğrenciye adım adım seviye seviye sunulması gerekir. Özellikle ilköğretim yılları uygulamalı gramer öğretimine uygun olduğu yıllardır. Konular kolay ve anlaşılabilir bir düzeyle başlar, gittikçe zorlaşır. Bilhassa ilk aşamalarda gramer dersini muhtelif öğretim oyunları²⁸⁹ ve modern eğitim yöntemleri ile desteklemek faydalı olur. Ödüllendirme, şiir ve hikâye gibi edebi metinlerle desteklemek de dil öğretimini cazip hale getiren unsurlar arasında yer alır.

Öğretmen, öğrenciyi gramer ve dili öğrenmeye hem teşvik edebilen hem de öğrencinin bu ikisinden nefret etmesini sağlayıp bunlardan uzaklaşmasına neden olabilen kimsedir. Dolayısıyla, öğrencilere dil sevgisini aşılama ve dilin önem ve fonksiyonunu fark ettirme, öğretirken dil ile büyüleyen bir sihirbaz misali bitimsiz bir gayret ve istek sergileyerek, öğrenci üzerinde etkili olan unsurlardan yukarıda sıraladığımızı uygulaması gereken yine öğretmendir.

Öğretmenin –normal öğretim aşamasında– derin bilgiye sahip olması şart değildir. Kendisinden beklenen, öğrencinin ihtiyacı olan bilgi düzeyine sahip olması ve bu bilgiyi doğru ve uygun bir yolla onlara sunmasıdır. Gramer öğretmesi için elinde sadece gramer bilgisinin/malzemesinin olması yeterli değildir. Aksine gramer ve dile hâkim olmasının yanı sıra, genel anlamda dil teorisine, uygulamalı dilbilime, genel kültür bilgisine ve dili doğru bir şekilde kullana-

288 Bkz. Ramadan Abduettevab, *Dirâsât ve Ta'liqât fi'l-Luga*, s.235.

289 Nihâd el-Musa ve diğ., *el-Lugatu'l-Arabiyye ve Tarâiqu Tadrîsîhâ*, Menşurât Câmî'ati Qudsî'l-Meftûha, Amman 1993, s.485 vd.

bilme yetisine sahip olması, ayrıca bu hususta öğrenciye örneklik teşkil edebilmesi gerekir. Öğretmenin teorik anlatımlarla yetinmemesi, aksine yöntem ve konular üzerinde bol miktarda pratik uygulamalar yapması oldukça yararlıdır.

Batıda dil teorileri ve gelişimi ile dil öğretim teorileri ve gelişimi arasında paralellik vardır. Bu noktada bizi ilgilendiren husus, evvelce işaret ettiğimiz üzere dil öğretiminde yöntem, planlama, öğretmen ve öğrenci meselesine atfedilmesi gereken ehemmiyettir. Kuşkusuz öğretimin yapıldığı yöntem, bu sayılanların hiçbirinden daha az bir ehemmiyete sahip değildir. Aksine ele aldığımız bu mevzuların bir kısmından da daha önemli bir yere sahiptir. Sınıfta yapılacak öğretim faaliyetinde pratik uygulama ve alıştırmaya önem vermeli; konunun kavratılmasına uygun yöntem seçilmeli ve öğrenmede yardımcı unsurlar kullanılmalıdır.

Dil öğretiminde sadece gramer esas alındığında başarılı olunması mümkün değildir. Çünkü dil bir melekedir ve meleke dinleme, egzersiz ve tekrar olmaksızın edinilemez. Bundan ötürü, dil öğretiminde sadece gramerin esas alınması başarısızlığa neden olur.

İbn Haldûn, dil melekesi ediniminde tekrarın önemi hakkında şunları söyler: *“Melekeler, eylemlerin tekrarlanması olmaksızın kazanılamazlar; Çünkü öncelikle fiil vuku bulur, akabinde de şahısta bir sıfata/niteliğe dönüşür. Sonra tekrar edile edile, tavrı boyutuna geçer. Buradaki “tavr”ın anlamı, henüz kökleşmemiş bir niteliklidir. Bundan sonraki süreçte artık tekrar edilerek meleke yani kökleşmiş bir nitelik halini alır.”*²⁹⁰ Arap dili de diğer diller gibi tekrar edilerek ve bizzat kullanılarak yahut sürekli pratize edilerek gelişip meleke haline gelir. Buradaki pratik, hali hazırda yapılmakta olan dil eylemi ve evvelce yapılmış dinleme ve konuşmalardan ibarettir. Dil edinimi, İbn Haldûn’un sıfat/nitelik dediği bu ilk yapılar hakkında edinilen ilk intiba/etki ile başlar. Akabinde bu sıfat/nitelik tekrarlama sonucu tavra yani henüz tamamen yerleşmemiş sıfata/niteliğe, tam olmayan ancak gelişebilen bir yetiye dönüşür. Nihâyet bu hâl/tavır kazanılmış sağlam bir melekeye dönüşüncüye kadar dil uygulamaları tekrar edilir.

İbn Haldûn, bir yandan tekrarlamanın ehemmiyetini vurgularken, diğer

290 İbn Haldûn, a.g.e., III/1279.

yandan dinlemenin etkisine işaret ederek şöyle söyler: “.. Bir Arap çevresiyle konuşma faaliyetini icra ederken insanların konuşmalarını, tarzlarını ve mefkûrelerini ifade edişlerini dinler. Bu şuna benzer: Çocuk önce kelimelerin kendi mânâları içinde kullanımlarını dinleyip kavrar, akabinde de kalıp ve ifadeleri dinleyip aynı şekilde özümser. Her bir konuşanın konuşmasını dinlediğinde bu durum hep devam eder. Sonra bu öğrendiklerini, onda meleke ve sağlam bir vasfı haline alıncaya kadar, dahası onlar gibi biri oluncaya kadar tekrar tekrar kullanır. Dillerin nesilden nesile aktarımı, yabancı ve çocuklara öğretimi bu şekilde olur.”²⁹¹ İbn Haldûn’a göre dil ediniminin/öğreniminin en önemli yolu sürekli dinleme, uygulama ve alıştırmalar yapmadır. O hâlde Arapçanın öğretimine de bunu uygulamak gerekir.

Arapça Araplar için ana dilidir. Herhangi bir ilmin öğretilmesi için ve eğitim-öğretimin sağlıklı yapılabilmesi için gereken en önemli unsur eğitimin yapıldığı dili/ana dilini iyi öğrenmektir/öğretmektir. Yukarıda da geçtiği üzere Arap âleminde Arapçanın öğretimine ilişkin ciddi şikâyetler var ve bununla ilgili her gün kitaplar yazılmakta, araştırmalar ve akademik toplantılar yapılmaktadır. Çünkü pek çok bilim adamına göre (a) Arapça öğreticilerinin düzeyi yeterli değildir, (b) dil, bilimsel veriler muvacehesinde hazırlanmış doğru yöntemlerle öğretilmemektedir, (c) başlangıç düzeyinde olanlar yazım zorlukları yaşamaktadırlar, (d) öğretimin her aşamasında uzak ve yakın hedefler açık bir şekilde belirtilmemiştir, (e) ölçme ve değerlendirme yöntemlerinde eksiklikler vardır.²⁹² Öte yandan Arapça öğreticileri Fushayı kullanmada özensiz davranmakta ve Ammice ile ders anlatma kolaylığına gitmektedirler. Dil öğretiminin her aşamasına uygun modern sözlüklerin yetersiz oluşu ve modern araç-geçerlerin dil öğretiminde kullanılmaması günümüz sorunları arasında yer almaktadır. Ayrıca eskiden beri tartışıl gelen ve bugün hâlâ tartışılmaya devam eden nahvin girift konularının bir süzgeçten geçirilmeden öğrenciye sunulması Arapçadan uzaklaştıran en önemli nedenler arasında sayılmaktadır.

291 İbn Haldûn, *a.g.e.*, III/1279.

292 Mahmud es-Seyyid, *Tarâiqu Tedrisi'l-Lugati'l-'Arabiyye*, Dimaşk 1988, s.647-654.

16.

Nahvi Kolaylaştırma

Hemen her dilde zorluk tartışmaları vardır. Yine her dil zaman içerisinde değişimler yaşar. Bazen dilin gramerinde, bazen kalıplarında bazen de kullanımında olur bu değişim. Arapça da bu hususta en çok tartışmaların yapıldığı dillerden biridir. Arapça ile ilgili bu tartışmalar iki kulvarda yürümektedir. Bunlardan biri gramer, diğeri ise kullanılan dilin kendisidir. Gerek gramer ve gerekse dil ile ilgili tartışmalar bugüne has değildir. Telifin başladığı günden beri bu tartışmaların varlığı kaynaklarda açıkça görülebilmektedir.

Sibeveyhi'nin *el-Kitab*'ı derli toplu ilk nahiv kitabı sayılır. Nahiv ile ilgili neredeyse dışarıda bir şey bırakmamıştır. Sa'îd b. Ahmed bu eseri alanıyla ilgili her şeyi kapsamıyla eşsiz olarak değerlendirir.²⁹³ *el-Kitab*'ı, Sibeveyhi'nin öğrencisi el-Ahfeş el-Evsat okutur, tanıtır ve yayılmasını sağlar. Bilâhare bu kitap üzerine ciltlerce şerhler yazılır. Bunlardan biri es-Sırafî'nin (ö.368 h.) kaleme aldığı altı ciltlik şerhtir. Bundan sonra da günümüze kadar pek çok nahiv kitabı kaleme alındı. Bunlar arasında hicri üçüncü asırda yaşamış el-Muberrred'in *el-Muktadab*'ı, öğrencisi İbnü's-Sirâc'ın *el-Usûlu'l-Kebîr*'i, Ebu Ali el-Fârîsî'nin çalışmaları, ez-Zemahşerî'nin *el-Mufassal*'ı ve İbn Ya'îş'in buna yaptığı on ciltlik dev şerhini sayabiliriz. Bunlardan sonra yani hicri üçüncü asırdan sonra ez-Zeccâcî'nin *el-İtel fi'n-Nahv*'i günümüze ulaşan eserlerdendir. İbn Cinnî'nin *el-Hasâis*'i de önemli bir yere sahiptir. Nahvi uzun uzadıya ele alma çalışmaları hicri yedinci asırda ivme kazanmıştır.

293 Yâkût el-Hamevî er-Rûmî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, Thk. İhsân 'Abbâs, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1993, V/2122 vd.

Ciltler dolusu gramer bilgisinin öğrenme çağındaki öğrencilere kısa zamanda öğretilmesi ve bunlardan istifade edilmesi bugün olduğu gibi geçmişte de mümkün görülmemiştir. Dolayısıyla yukarıda bahsedilen gramer çalışmalarının öğretim kriterlerine göre düzenlenmesi ilk günden itibaren bir ihtiyaç olarak görülmüştür. el-Ahfeş'in "el-Evsat fi'n-Nahv"ı hocasından öğrendiklerini öğrencilerine aktarma çabasının bir ürünüdür. Bugün de yeni nesle, Arap dilinde muhtasar denilen, detaylardan ve gereksiz tartışmalardan arındırılmış gramer kitaplarının okutulması tercih edilmektedir. Bunun gerekliliğini hissedendenlerden biri çağdaş Mısır düşüncesinin ileri gelenlerinden Rifâ'a et-Tahtâvî (1801-1873)'dir.

Şevki Dayf, "Teysîru'n-Nahvi't-Ta'limî Kadîmen ve Hadîsen" isimli kitabının mukaddimesine şu cümlelerle başlar: "Bütün Arap ülkelerinin temel şikâyetleri, yeni neslin nahvi bilmemesidir. Diğer bir tabirle Arapçayı doğru konuşamamalarıdır. Sanki dillerine bir hâle gelmiş de Arapçayı doğru düzgün konuşamıyorlar. Ancak bu neslin Arapçayı doğru bir üslupla kullanamamasını, **diline** musallat olmuş bir nedene bağlarsak hata etmiş oluruz. Çünkü bu acizliğin veya kusurun temel nedeni kendilerine takdim edilen **nahivden** başkası değildir.

**Nahvi öğrenilemez hale
getiren ise konularının
çokluğu, dallı budaklı oluşu ve
hiçbir şekilde kullanılmayan
farazî sigarlarıdır.**

Nahvi öğrenilemez hale getiren ise konularının çokluğu, dallı budaklı oluşu ve hiçbir şekilde kullanılmayan farazî sigarlarıdır. Bu karmaşık yapı okullarda gramer öğretiminde kullanılmaktadır. On iki asır önce el-Câhız, çocuklarımıza öğretilen nahvin kolaylaştırılması gerektiğini söylemiştir. Ona göre çocukları sadece hatadan koruyacak kadar temel gramer öğretilmelidir. Bundan fazlasını vermek, gerekli olanın önünü tıkamaktan başka bir şey değildir. Bu dilin ve halkının en şaşaalı dönemlerinde el-Câhız bunu söylemişse, içinde bulunduğumuz dönemde bizim böylesi bir uygulamaya daha fazla ihtiyacımız var demektir. Kendi döneminde onun bu önerisine itiraz-

lar yükselmediği gibi günümüze kadar makul ve makbul karşılanmıştır. Söze-gelimi nahvin mütehasısları için ciltler dolusu detayı ve tartışmayı içeren nahiv kitapları telif edilirken, öğrenciler için sadece onları hatalardan koruyacak kadar nahiv öğrenmelerini sağlayacak muhtasar, özlü ve kısa metinler telif edilmiştir. Öğrenme aşamasındaki gençler için asırlar boyunca çeşitli bölgelerde kolaylaştırılmış birçok nahiv metninin telif edildiğini görüyoruz. Bu çaba, eski âlimlerin bu hususu ne derece gerekli gördüklerini açıkça ortaya koymaktadır. Bu ihtiyaç geçmişte varlığını sürdürdü, bugün devam etmektedir²⁹⁴ ve gelecekte de devam edecektir. Ayrıca günümüzde öğrencilerin farklı dilleri ve çeşitli ilimleri de öğrenmek zorunda kaldıklarını da göz önünde bulundurduğumuzda bu kolaylaştırmanın ne denli mühim olduğu daha da ortaya çıkacaktır.²⁹⁵

Dil ve gramer alanında yapılacak değişimin dozu hakkında çeşitli tartışmalar var. Bu tartışmalar dil gramerinin büyük bir kısmını lağvetmekten tutun bazı gereksiz kaidelerin çıkarılmasına kadar değişebilmektedir. Değişim talepleri bugün konuşulan dilin kolaylaştırılmasını esas alırken, direnç gösterenler özellikle dînî metinler olmak üzere kültürel mirasın anlaşılmasını engelleyecek değişikliklerin olması ihtimâline karşı kararlı bir duruş sergilemektedirler. Bu tartışmaların ortasını bulmaya çalışan en-Nakkâş²⁹⁶ düşüncelerini şöyle ifade ediyor: “Gerçek şu ki, Arap dili kurallarının geliştirilmesi, imkânlar ölçüsünde kolaylaştırılması, çok alternatiflikten (التعدد) ve karmaşıklıktan (التعقيد) kurtarılması makbul ve zaruri bir taleptir. Dilin ıslahı (الإصلاح اللغوي) mümkündür ve gereklidir. Ancak temel kaidelerinde yapılacak köklü bir dil devrimi (الانقلاب اللغوي) imkânsız yahut imkânsıza yakın bir durumdur. Buna benzer bir durum geçmişte

294 Doğan, aynı sorunun bugün de sürdüğünü şu cümlelerle ifade ediyor: “Arapça öğretiminde çoğu zaman farkında olunmadan dilbilgisi konuları gereğinden çok fazla ayrıntıya boğulur. Arapçayı iletişim dili olarak öğrenecek bir öğrenciye iletişimde belki hiç ihtiyaç duymayacağı, sarf, nahiv ve belagat kurallarıyla ilgili felsefi yorum veya tartışmalar öğretilen bir hâl alabilir. Günümüze kadar Türkçe gramerin Arapça dilbilgisi terimleriyle ve gramer sistemi gibi işlenmesi ve Arapça öğretimi adına daha çok gramer kurallarıyla ilgili felsefi tartışmaların öğretilmesi öğrenimi zorlaştıran nedenlerin başında gelir. Doğru iletişimi sağlayacak düzeydeki dilbilgisi öğretimi kuşkusuz Arapça öğrenimini kolaylaştırıcaktır.” Bkz. Candemir Doğan, “Arapça öğretiminde yöntem orijinli problemler ve çözüm önerileri”, NÜSHA Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, yıl:6, sayı:21, Bahar 2006, s.79.

295 “Reddu’l-ustaz el-‘Akkâd ‘âlâ muktarahi ittihazi’l-hurufi’l-latiniyye bedele’l-‘Arabiyye”, (Mısır Millet Meclisi 19.02.1944 tarihli on beşinci oturumundan alınmıştır) Bkz. ‘Abduh Muhammed Bedevî, a.g.e., s.68-70.

296 en-Nakkâş, a.g.e., s.65.

hiç olmadı. Gelecekte bunun olacağına/olabileceğine dair ortada bir tek gösterge dahi yoktur. Bu husustaki temel neden aşikârdır: O da, Arap dilinin bilinen temel kaideleriyle birlikte Kur'an'ın dili oluşudur. Kur'an kimsenin herhangi bir değişiklik için yeltenemeyeceği kutsal bir metindir. Kur'an, apaçık, Fasîh Arapçadır ve Fasîh Arap dilinin kaidelerine dayanmaktadır. Buna ilaveten, ortada Arap dili ile yazılmış yaklaşık on beş asırlık edebi ve fikri bir miras vardır. Bu miras Fasîh Arap diliyle yazılmıştır. Hiç kimsenin bu mirasın göz ardı edilmesini yahut Ammiceye tercüme edilmesini teklif etmeye hakkı yoktur. Böylesi bir teklif daha başından başarısızlığını ilân etmiştir. Sözcügelimi el-Mütenebbî'nin kasideleri –ki çok önemli kasidelerdir– Ammiceye tercüme edilemez. Hepsisi bir yana, i'rab, müsenna veya nun-u nisvenin ilgası gibi ıslah çağrılarının başarı sağlaması için hiçbir yol gözükmemektedir. Şayet böyle bir şey gerçekleşirse, –özellikle Kur'an ve Arap kültür mirasının değişik alanlarından eserlerin okunması ve anlaşılmasında– önü alınmaz bir dil karmaşası husule gelir. Ancak bununla birlikte, dilin ıslahına yapılan davet makul ve makbuldür. Bu davet dile zarar vermediği gibi yarar da sağlar..." Ancak yine en-Nakkâş,²⁹⁷ Şerif eş-Şübâşî'nin dişilik nûn'unun (نون النسوة) kaldırılması²⁹⁸ gibi kolaylaştırmaya dönük getirdiği önerilerin bir tehlike arz etmediğini, aksine en azından bir kısmının bu dilin kolaylaşmasına katkı sağlayacağını ifade etmektedir. eş-Şübâşî'nin²⁹⁹ kitabından Arap dilinin daha anlaşılır, kolay ve basit olmasının mümkün olduğunu da öğrendiğini ve onun tespit ettiği zorlukların bir benzerinin, dünya dillerinin hiç birinde olmadığını söyler en-Nakkâş. Bu cümleleriyle en-Nakkâş, yukarıda bahsedilen ve nahve getirilen kolaylaştırmaların başta kutsal metinler olmak üzere geçmiş kültürün anlaşılmasında sorunlara neden olacağına dair kendi kanaatiyle çelişmektedir.

Öte yandan nahvin kolaylaştırılması taleplerini Arap dilini yok etmeye dönük bir çaba olarak değerlendirenlerin sayısı da az değildir. Arapçanın gra-

297 en-Nakkâş, a.g.e., s.13.

298 Şerif eş-Şübâşî dişilik nûn'unun (نون النسوة) kaldırılmasını önermektedir. Zira ona göre İngilizce ve Fransızca gibi yaşayan dillerin pek çoğunda bu harf yok ve bu dillerde eril-çoğul ile dişil-çoğul aynıdır. Örneğin "Erkekler çıktılar." ifadesi için الرجال خرجوا denilebileceği gibi "Kadınlar çıktılar." ifadesi için de النساء خرجوا denilebilir. Bu yolla جرحن demekten kurtulmuş olur, dolayısıyla dil fazla bir ifadeden kurtarılmış olur. Bkz. en-Nakkâş, a.g.e., s.13.

299 Li Tehyâ'l-Lugatu'l-Arabiyye: Yesqut Sibeveyhi.

merinin zorluğu, karmaşıklığı ve gereksiz detaylarla dolu oluşu hakkındaki tartışmalar ilk günlere kadar geri götürülebilirken özellikle son yüz elli yılda sömürgeci ve şarkiyatçı sesler tarafından bu sorunların ayyuka çıkarılmaya çalışılması akla ister istemez soru işaretleri getirmiştir. Dolayısıyla *Tecdidu'n-Nahv* (Şevki Dayf), *İhyau'n-Nahv* (İbrahim Mustafa), *Nahvu't-Teysir* (Ahmed Abdusettar el-Cevârî), *Nahve 'Arabiyye Muyessera* (Enis Fureyha), *el-Lugatu'l-'Arabiyye Ma'nâha ve Mebnâha* (Temmâm Hassân), *Hâze'n-Nahv* (Emîn el-Hûlî) gibi çalışmalara kuşkuyla bakılmış, pek çoğu iyi niyetle ve çoğunlukla mutedil bir yol takip etmiş olmalarına rağmen ciddi eleştirilere de maruz kalmışlardır. Sömürgecilerin, girdikleri bölgelerde Arapçaya karşı giriştikleri mücadele ve Ammiceleri Fushanın yerine ikâme etme çabaları Arap dili hakkında girişilen olumlu olumsuz her girişimin şüphe ile karşılanmasına neden olmuştur.

17.

Medyada Dil Tahrifatı

Çağımızda kitle iletişim araçlarının etki alanı eskiye göre kat kat artmıştır. Çok uzak mesafeleri yakınlaştıran, anlık iletişim imkânı tanıyan, çeşitliliği ve gelişim hızıyla baş döndüren iletişim araçlarının kullandıkları en etkili araç kuşkusuz dildir.³⁰⁰ Gücü oranında etki alanı da geniştir. Bu etki kimi zaman olumlu olduğu gibi, olumsuz da olabilmektedir. Arap dilinin bu sahada yaşadığı en büyük dezavantaj, medyanın yanlış dil kullanımlarının hızla yayılmasına neden olmasıdır.

Medyada Arapçanın lehçelerinin hâkimiyeti, Arap dilinin yaşadığı önemli sorunlardan bir diğeridir.³⁰¹ Arap âleminin birliğinin önündeki büyük engellerden biri olarak görülen lehçeler/ammiceler bölgeden bölgeye, hatta daha dar bölgelere kadar farklılık arz edebilmektedir. Sözelimi Suriye’de sadece Dimaşk Lehçesi demek kâfi gelmemektedir. Çünkü bunun yanı sıra Halep, Horan ve es-Suveyda’ yörelerinin de lehçeleri vardır. Hakeza Lübnan’da lehçeler arasındaki telaffuz yöreden yöreye farklılık arz etmektedir. Mesela Kuzey bölgesi tadhîm (التضخيم), Güney bölgesi imâle (الإمالة)ye, bazı bölgeler itâle (الإطالة)ye ve dağlık bölgeler ise fahhâme (الفخامة)ye meyiletmektedir. Kimi zaman aynı bölgede birden fazla lehçe dahi görmek mümkündür. Yine Beyrut’ta Beyrut Lehçesi baskın olmakla birlikte diğer bölgelerin lehçelerinin de bir temsiliyeti söz konusudur.³⁰²

300 Saliha Hallûfi, *el-Ahtâu’l-Lugaviyyeti’ş-Şâi’a fî Vesâil’l-İ’lâm’l-Cezairiyye*, Menşûratu Muhteberi’l-Mumâresâti’l-Lugaviyye, Cezair 2011, s.83 vd.

301 Reşâd Muhammed Salim, “el-Lugatu’l-Arabiyye ve’l-İ’lâm”, *Mu’temeru’l-Lugati’l-Arabiyye Emâme Tehad-diyâti’l-Avleme*, Beyrût 2002, s.547.

302 Nâdir Sirâc, “Simatu’l-infitahi ve’t-tetavvur fi’l-mahkiyyeti’l-Arabiyyeti’l-mediniyye: enmûzece Beyrût”, *Mu’temeru’l-Lugati’l-Arabiyye fî Lubnân*, Menşûratu Cami’ati’l-Belemend, Beyrût 1998, s.315-325.

Ahmed Muhtar Ömer,³⁰³ Mısır medyasının Arapçayı tahrifini şu şekilde ifade eder: (a) Ammice ile yapılan programlar Fusha ile yapılanlardan daha baskındır/fazladır. (b) Görsel ve işitsel Medyada haberler, yorumlar, gazete yazıları, gece programları ve düzenli olarak verilen dinî programlardaki dil tahrifleri nispeten az olsa da kayda değerdir. (c) Hava durumu, ekonomi, spor, konuklarla yapılan röportajlar ve temsilci raporları gibi Fusha ile sunulması mümkün olan programlara dille ilgili yapılan tahrifat hâkimdir. (d) Konuşmacıların/sunucuların konuşma düzeyleri arasındaki farklılıklar ve bazısının dil düzeyinin aşırı düşüklüğü kabul edilebilir bir durum değildir. Buna devletin üst kademelerinde görev alanların çoğunun hitapları, konuşmaları, yorumları ve bazı din adamlarının camilerde, kutlamalarda ve törenlerde kullandıkları dilin seviyesinin düşüklüğü de ilave edilmeli.

Ömer,³⁰⁴ bizzat kendisinin Mısır medyasında karşılaştığı bazı telaffuz hatalarını şu şekilde serdetmektedir:

Sesle ilgili kusurlar: İşitsel ve görsel medyada pek çok konuşmacı/spiker/sunucu vurgu, tonlama vb. hususlarda hatalar yapmaktadırlar ki bu husus mesajın iletilmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Yargı, soru, ünlem ve pekiştirme cümleleri farklı vurgu ve tonlamalar gerektirmektedir.

Telaffuz hataları: (a) “يغفر” yerine “يخفر”, “تعتقد” yerine “تحتقد”, “أخبار” yerine “أخبار”, “ضغط” yerine “أخبار” şeklindeki hatalar yaygın olarak yapılan telaffuz hatalarındandır. (b) Kendi hareketlerinin ve yakın harflerin hareketlerine veya yakınlardaki harfin cinsine göre kalın veya ince okunabilen lam (ل) ve râ (ر) seslerinin kalın yerine ince veya ince yerine kalın okunması sık sık meydana gelen hatalardandır. Sözelimi “رامية” ile “السنوات الأخيرة” kelimelerindeki râ (ر) seslerinin ince okunması; “التيار” kelimesinin “الطيّار” şeklinde okunması bu tür hatalardandır. (c) Lehçelerde telaffuzu değişen bazı harflerin Fusha konuşmada da aynı şekilde telaffuz edilmesi de medyada yapılan yaygın telaffuz hatalarındandır. Sözelimi “الغردقة/الغرداة”, “ذلك/ذلك”, “الثقافة/الثقافة”, “الأثاث/الأساس” şeklindeki yanlış telaffuzlar gibi. (d) Kamerî ve şemsi “ال”ının yanlış telaffuzuna da medyada sık sık karşıla-

303 Ahmed Muhtar Ömer, *Ene ve'l-Luga ve'l-Mecma'*, 'Alemlu'l-Kutub, Kahire 2002, s.192.

304 Ahmed Muhtar Ömer, *a.g.e.*, s.195-196.

gazetesindeki “وجهة نظر” (*bakış açısı*) isimli köşesinde medyada, özellikle insanlar üzerinde çok tesiri bulunan televizyonda dil hatalarının çok yapıldığını ve bu yolla bu hataların yaygınlaştığını dile getirmiştir. Yine Ahmed Bahâuddin on seneyi aşkın süre boyunca yazmayı sürdürdüğü “يوميات” isimli köşesinde medyada yapılan dil hatalarına değinmiş, mesleği gereği Arapça konuşmak zorunda olanların bu dili doğru konuşmak için ders almaları yahut okuyacakları metinlerin dakik bir şekilde hareketlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Medyada dile karşı takınılan özensizliğe karşı en sert tepkiyi gösterenlerden biri de Kemal Bişr idi. O, “الأخبار” gazetesinde bu konuda hukuk yolunun da işletilmesi gerektiğini ifade etmişti.³⁰⁸

Arap medyasının dil konusundaki başıboşluğunu ve dile verilen zararı bertaraf etmek için öteden beri birtakım öneriler sunulmuştur.³⁰⁹ Buna göre bu hususta yapılması gereken ilk iş halkta dil bilincinin/şuurunun oluşturulmasıdır. Bu

çerçevede dile sadece bir iletişim aracı gözüyle bakılmamaktadır. Aksine dil bir kimlik ve kültürün hâmi ve geçmişi bugüne ve geleceğe bağlayan temel unsurdur. Yakın geçmişte Fransız hükümeti tarafından medyada, okullarda, kurum ve kuruluşlarda kullanımı yasaklanan kelime listesinin yayınlanmış olması bu konuda örnek alınması gereken bir tutum olarak gösterilmektedir. Yine İbranice'nin dilliliği ve bir halkın dili ve kimliği konumuna hızla tırmanışı görülmesi gereken önemli

Arapça öğreticilerinin iyi yetiştirilmesi ve Arapça öğretmenin medyada, toplumda ve sanat alanında alay konusu olmaktan kurtarılması gerektiği, alınması gereken tedbirler arasında sayılmaktadır.

bir numune olduğu ifade edilmektedir. Arapça öğreticilerinin iyi yetiştirilmesi ve Arapça öğretmenin medyada, toplumda ve sanat alanında alay konusu olmaktan kurtarılması gerektiği, alınması gereken tedbirler arasında sayılmaktadır.

Ömer, Arap dilinin düştüğü konumda büyük payı olan medyayı kullanarak sonucu aksine çevirme, yani aynı aracı dilin lehinde kullanmak için yapılması ge-

308 Ahmed Muhtar Ömer, *a.g.e.*, s.203-204.

309 Bazı önerileri için bkz. Ahmed Muhtar Ömer, *a.g.e.*, s.204-205.

reken bazı faaliyetleri sıralamaktadır.³¹⁰ Ona göre medyada Ammice takdim edilen programlar sıfırlanmaya kadar kademe kademe azaltılmaya gidilmelidir. Bunun yerine Fusha ile yapılan programlara gittikçe daha çok yer verilmelidir. Bu yapılırken, gerek programlara katılanlar gerekse bağlananların Fusha konuşmaları teşvik edilmelidir. İnsanlara hatalı bir Fusha konuşmanın hatasız Ammice konuşmaktan evlâ olduğunu kabul ettirmek lazım. Medyada istihdam edilenlerin Fasîh Arapçaya okuma, konuşma ve yazma düzeylerinde hâkim olanlardan ve özellikle dil bölümü mezunlarından seçilmesine önem verilmeli. Spikerlere/sunuculara okuyacakları/takdim edecekleri metnin önceden verilmesi ve evvelden okuyup üzerinde çalışmaları için imkân ve süre tanınması gerekmektedir. Çünkü bu şahısların yaptıkları hataların büyük bir kısmı cümleyi anlamamaları ve kelimelerin cümle içindeki görevlerini bilmemelerinden kaynaklanmaktadır. Metin içindeki tarih ve sayıların rakamla değil, yazı ile ifade edilmesi önem taşımaktadır. Medya sahasında çalışacakların ciddi eğitim süreçlerine ve seçici sınavlara tabi tutulmaları gerekmektedir. Okunacak metinlerin önceden dil mütehasısları tarafından kontrol edilmesi ve gerekli müdahalenin yapılması elzem hususlardan biridir. Dolayısıyla özellikle okunacak metinleri hazırlamak ve kontrol etmek üzere mutlaka mütehasısların istihdam edilmesi gerekmektedir. Fusha ile hazırlanmış drama türü sunumlar artırılmalı, özellikle çocuklara hitap eden çizgi film ve benzeri programlara yer verilmelidir. Yayına çıkan herkesin Fusha konuşmasına dikkat edilmelidir. Dille ilgili programların ehilleri tarafından takdim edilmesi hususunda dakik olunmalıdır.

Görsel, işitsel ve yazılı medyaya dil sahasında daha fazla katkı sağlaması beklenen Arap Dil Kurumlarına da sorumluluklar düşmektedir. Öncelikle bu kurumlar “*herkes için Arapça*” (العربية للجميع) diye yeni bir politika benimsemelidir. Bu adımdan sonra bünyesindeki mevcut kurullarının yanına, amacına hizmet edecek “*لجنة اللغة والإعلام*” “*لجنة معجم العربي الحديث*” gibi isimlerle yeni kurullar kurulmalıdır. Bunlardan “*لجنة اللغة والإعلام*”, görsel, işitsel ve yazılı medyada dil alanında yapılan tahrifatları takip etmeli ve öneriler sunmalıdır. Sadece bununla kalmamalı, medya bünyesinde bu alanda yapılanlarla işbirliği yapmalı ve uyum hususunda katkılar sağlamalıdır.³¹¹

310 Bu öneriler için bkz. Ahmed Muhtar Ömer, *a.g.e.*, s.205-211.

311 Bkz. Ahmed Muhtar Ömer, *a.g.e.*, s.209-211.

SONUÇ

Arapça, yeryüzünün en eski ve en geniş coğrafya parçasında konuşulan dillerinden biridir. 22 Arap ülkesinin ana dili olmakla birlikte İslâm âleminde en çok önemsenen yabancı dil olan Arapça zengin bir bilim, sanat ve edebiyat dilidir. Yaklaşık on dört asırdır değişik dünya dillerinde yazılmış olan her türlü eser, Arapçaya tercüme edilmekte, Arapça yazılan eserler dünyanın değişik dillerine tercüme edilebilmekte, yeni terimler türetilmekte ve eğitim öğretimin her aşaması bu dille yapılabilmektedir. Bütün bunlar Arapçanın gelişmişliğini, geliştirilebilirliğini, özgüvenini, potansiyelini ve zenginliğini ifade etmektedir.

Ancak dikkat edilmesi gereken önemli bir husus vardır ki o da dilin canlı bir iletişim aracı olduğu, değişebildiği, gelişebildiği, gerileyebildiği ve zenginleşip fakirleşebildiğidir. Kısacası hayatın değişme ve gelişme seyrine paralellik arz ettiğidir. Yani dil dinamik bir sistem olduğundan yapısı gereği kendi içindeki ve dışındaki hareketlilik ve etkileşimlere açıktır. Bu nedenle bütün dünya dillerinde olduğu gibi Arap dilinde de birtakım hareketlilikler ve bazı sorunlar görülebilmektedir.

Bugün Türkiye’de mütehassısları tarafından Türkçe ile ilgili dile getirilen sorunlar Arapça veya başka bir dilin yaşadıklarıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Sözelimi Türkçenin yaşadığı sorunları incelediğimizde karşımıza “*yabancı dilde eğitim, ana dili bilinci eksikliği, özensizlik ve yanlış kullanım, yabancı sözcük tutkusu, yabancı dil düşkünlüğü, Türkçenin bilim dili olmadığı görüşü, Türkçe öğretimindeki yetersizlik, sözcük ve terim üretimindeki yetersizlik, öğretmenlerin yetersizliği, dil öğretiminde yanlış programlama, basın-yayın ile ilgili sorunlar,*

televizyon ve radyolardaki telaffuz, gazete ve dergilerdeki imlâ ve dil yanlışları, vurgu ve tonlama yanlışları, gramer sorunları, sözlüklerle ilgili sorunlar, imlâ ile ilgili sorunlar, toplumun dili bir iletişim aracı olarak kullanma başarısı”³¹² gibi başlıklar çıkar. Bununla birlikte her dilin kendine has konumundan doğan birtakım özgün sorunları da vardır.

Bu araştırmada ele alınan sorunlar umumiyetle diğer dünya dillerinin de yaşadığı sorunlar olmakla birlikte bazıları Arapçaya has sorunları teşkil etmektedir. Kültürlerarası alışverişin hızlandığı küreselleşme çağında, Arap dili de kendi içerisinde birtakım sorunlar yaşamaktadır. Özellikle bilim alanında ve iletişimde hızlı süreçlerin yaşandığı bu çağda insanların zihinlerinde bu dilin yetersiz olduğuna ve gelişmelere ayak uyduramadığına dair düşünceler geliş(-tiril)miştir. Buna göre Arapça çağa ayak uyduramamakta, bilimi ifade etmekte yetersiz kalmakta ve hızla başka dillerin etkisine girmektedir.

Arap dili Arap ülkelerinde ve diğer İslâm ülkelerinde son iki asırda varlık mücadelesi vermiştir. Sömürgecilik hareketi, güç savaşları, asimilasyon çabaları, kültürlerarası mücadele ve medeniyetler çatışması Arap dilini varlık savaşı vermeye kadar götürmüştür. Çünkü (dilin) insan için ifade ettiği öneme binâen bu çatışmaların büyük bir kısmı dil üzerinden yürütülmüştür. Fransa'nın Ceza-yir, Fas ve Tunus'ta Arapçaya karşı uyguladığı yasaklama hareketi, Hollanda'nın Endonezya'da bu dilin okullarda okutulmasını engellemesi, Libya, Mısır ve Filistin'de yaşananlar buna örnektir. Batı sömürgeciliği Arap ülkesi olsun veya olmasın, Arapçanın konuşulduğu veya öğretildiği ülkelere girdiğinde bir şekilde ya

312 Bu konuları ele alan binlerce çalışma/araştırma yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Necmettin Hacıeminoğlu, *Türkçenin Karanlık Günleri*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1972; Ömer Demircan, “İkdidillilik açısından yabancı dille öğretim”, *Çağdaş Türk Dili*, Ekim 1989; Zeynep Korkmaz, “Batı kaynaklı yabancı kelimeler ve dilimiz üzerindeki etkileri”, *Türk Dili*, sayı:524, 1995; Zeynep Korkmaz, “Türk Dilinin yabancı dillere karşı korunması için alınması gereken önlemler”, *Türk Dili*, sayı:528, 1995; Mehmet Hengirmen, “Anadili bilincinin geliştirilmesi”, *Ana Dili Dergisi*, AÜ TÖMER İzmir, sayı:1, 1996; Zühal Akünal Okan, “Yabancı dilde eğitim mi? Yabancı dil eğitimi mi?”, *Cumhuriyet, Bilim Teknik Dergisi*, sayı:519, 1997; Ethem Alaydın, “Öğrenim Türkçe olmalı”, *Cumhuriyet Bilim Teknik Dergisi*, sayı:509, 1997; Cahit Kavcar, “Türkçe eğitimi ve sorunlar”, *AÜ TÖMER Dil Dergisi*, sayı:65, 1998; Ayşe Kilimci, *Anadilinde Çocuk Olmak - Yabancı Dilde Eğitim*, İstanbul 1998; Cahit Kavcar, “Türkçenin güncel sorunları”, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, MEB, yıl:3, no:27, Mayıs 2001; Nadir İlhan, “Türk dilinin sesleri ve alfabe sorunu”, *Türk Kültürü*, sayı:454, yıl:39, 2001; Emre Erkut, “Küreselleşen Dil”, *Görüş*, Mayıs-Haziran 2002; Aydın Köksal, *Yabancı Dille Öğretim - Türkiye'nin Büyük Yanılgısı*, Ankara 2000; Faruk Gürbüz, “Türk dilini koruma ve geliştirmede mutabakat noktaları”, *Turkish Studies*, Volume 3/2 Spring 2008.

kendi dilini dayatmıştır, ya Fasîh Arapçanın yerine Ammiceleri ikâme etmeye çalışmıştır yahut da Fasîh Arapçayı yasaklayıp ülkenin kendi dilini ön plana çıkarmıştır. Kuşkusuz bu sorun bütün ülkelerde aynı düzeyde ve dozda olmamıştır ancak tarih boyunca sömürgeciliğin girdiği her ülkede dile müdahalenin olduğu görülmüştür. Arap diline karşı başlatılan savaşın önemli nedenleri arasında işgali kolaylaştırmak ve bu dilin Müslüman halk için ifade ettiği değer sayılabilir.

Arap dilinin yaşadığı büyük sorunlardan biri de lehçeler/ammiceler meselesidir. Fikir ve edebiyatı temsil eden bir dille birlikte halk arasında konuşulan mahalli lehçelerin varlığı neredeyse her dilde var olagelmiş bir olgu olarak kabul edilmektedir. Arap dilinde Ammicce/Avamca diye ifade edilen bu dil halkın iletişimde kullandığı, birbirlerine ve Fushaya olan uzaklıkları farklılık arz eden lehçeleri ifade etmektedir. Bu olgunun başta Araplar arasındaki iletişimi aksatmak olmak üzere Fasîh Arapçaya karşı bir alternatif olarak gösterilmesi ve Fushaya verdiği zarar gibi pek çok sakıncaları olmuştur. Çünkü Arap dilini (Fushayı) ortadan kaldırmak isteyenlerin kullandıkları en güçlü malzemelerinden biri Ammicelerdir. Müsteşrikler ve sömürgeciler Fushanın halkın ihtiyaçlarına cevap vermediğini ve zor olduğunu ileri sürerek Ammiceyi bu dilin yerine ikâme etmeye çalışmışlardır. Alman müsteşrik Wilhelm Spitta, İngiliz mühendis William Willcocks, Lord Cromer, İngiliz diplomat ve devlet adamı Kitchener, yine İngiliz asker Charles George Gordon Fushaya karşı sürdürdükleri savaşta Arapçanın çocuklarından da destekçi bulmuşlardır. Ayrıca sömürgeciler Arapçaya karşı sürdürdükleri mücadele çerçevesinde Arapçanın yerine yerli halkın dillerini de ikâme etmeye çalışmışlardır. Fransızların Marakeş'te Berbericeyi teşvik etmeleri, Somali'de Savahilceyi resmî dil olarak deklare etmeleri bunun açık örnekleri arasında yer almaktadır.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarında başlayıp günümüze kadar varlığını sürdüren tartışmalardan biri de Arap harfleriyle yazmanın zorluğu ve mevcut alfabenin değiştirilmesi/ıslah edilmesi meselesidir. Sorun olarak ortaya konulan bu meselenin çözümü için iki alternatif sunulmuştur. Bunlardan biri Latin harflerini Arap harflerinin yerine kullanma diğeri ise mevcut alfabeyi kolaylaş-

tırma ve/veya kullanışlı hale getirme şeklinde olmuştur. Ancak bu talep İslâm/ Arap âleminde çok sert tepkilerle karşılaşmıştır. Çünkü bu önerinin kabul edilmesi Fasîh Arapça ile yazılagelen zengin kültürden ve Kur'an'dan uzaklaşmak demektir. Ancak bu mevzu etrafında yapılan tartışmalar düşük dozda da olsa devam etmektedir.

Arap âleminde dille ilgili yakınmalardan biri de Arap sokaklarının gayr-ı Arap bir görünüme sahip olacak kadar yabancı dil unsurlarıyla bezenmiş olusudur. Dükkân, kahvehane, otel ve benzeri ticarethaneler için yabancı isimlerin kullanılması, dili muhafaza etme hususunda asgari düzeyde bir hassasiyete sahip kimseler tarafından tepkilere neden olmuştur/olmaktadır. Bu sorun sadece tabelalarla sınırlı değildir. Arap sokaklarında Fasîh Arapçanın konuşulmaması, sorunun diğer yüzünü temsil etmektedir. Evde, sokakta ve okulda Fusha konuşulmayınca bu dil, günlük hayatta yeri olmayan, zaman zaman medyada karşılaşılan, eğitim ortamında da sadece kitaplarda yer alan bir dil konumunda düşmektedir. Bunun yerine her Arap ülkesinde farklı bir minvalde gelişmiş olan Ammiceler yer almaktadır.

Fusha ile Ammice arasındaki çatışmanın soruna sebep olduğu ortamlardan biri de eğitim-öğretim sürecidir. Aile ortamında, sokakta, hâsılı günlük hayatta kullanılan dil (Ammice) eğitim ortamında da kullanılmaktadır. Ancak bilgi yuvası, düşünce kaynağı ve yenilik yolu olarak görülen okulda eğitim ancak Fusha ile yapılırsa değişik bilim sahalarında nitelikli elemanlar yetişir ve bunlar kendilerini fasîh bir dille ifade etme imkânını elde ederler.

Arap dilinin günümüzde üstesinden gelmeye çalıştığı zorluklardan biri de terim oluşturma ve bu terimi uygun zaman ve yerde kullanmayı sağlama hususudur. Bu sorun sadece Arapçaya has değildir. Bilim, teknik, sanayi, sanat, spor ve zanaat gibi çeşitli uzmanlık alanlarındaki buluşlar için yapılan tanımlama ve isimlendirme sorunu bütün dillerin yaşadığı bir sorun ve ihtiyaç olarak görülmektedir. Bir dilde terim türetme aynı zamanda kendini geliştirme ve muhafaza etmedir. Arap âleminde yabancı dille eğitim verme ve geçmişte uzun

süre varlığını sürdürmüş olan sömürge hareketleri Arapçanın bu konuda bir miktar geç kalmasına neden olmuştur. Terim türetme işine gereken önemin verilmeyişi, bu işin ehil olmayan kişi ve kurumlar tarafından sürdürülmesi, zaman zaman standart dil (Fusha) yerine Ammicelerden bazı kelimelerin terim olarak kullanılması, kelime hazinesinde birikmiş birden fazla müradiften her birinin farkı zaman ve ortamlarda terim olarak kullanılması gibi durumlar terim sahasında yaşanan sorunların artmasına neden olmuştur. Öte yandan terimin aktarıldığı kaynak dilde birliğin olmaması, üretilen terimlerin ciddi bir organizasyon ile yaygınlaştırılmaması ve kullanımının kontrol edilmemesi, ihtiyaca cevap verebilecek düzeyde terimin zamanında türetilmemesi de bu sahada yaşanan sorunlar arasında sayılabilir.

Arapçanın kutsal bir metnin dili olması onu geçmişinden kopmasını engellemiştir. Bunun hem olumlu hem de olumsuz etkileri olmuştur. Sözelimi bu özelliği onu geçmişinden, özünden ve pek çok kelimenin ilk mânâsından uzaklaşmasına mani olmuştur. Ancak bazı kimselere göre bu kelimeler umumiyetle sözlüklerde yer alan kelimelerdir ve insanlar artık bunları kullanmamaktadırlar. Bu durum dilin herkes tarafından anlaşılacak düzeyde kolay ve basit olmasını engellemektedir. Yine pek çok kelime geçmişte kullanıldığı kültürel ortamı temsil ettiğinden bugünün insanını ve yaşam tarzını ifade etmekten uzaktır. Oysaki canlı bir olgu olan dil, insanla/toplumla birlikte hareket etmek zorundadır.

Tarih boyunca var olagelmüş olan dil hatalarının bugün alelade bir hal almış olması ve medya aracılığıyla da gittikçe yaygınlaşıyor olması Arap dilinin yaşamakta olduğu önemli sorunlardan biri olmuş durumdadır. Bu hataların birçoğu, umumiyetle biraz dikkat edildiğinde üstesinden gelinmesi kolay olan ama mutlaka kaçınılması gereken hatalardır. Yani söz konusu hatalar sadece mütehasısların tespit edebildiği nadir hatalar değildir. Bu hususta yüzyıllardır pek çok eser telif edilmiş ve hâlâ devam eden birçok toplantı yapılmıştır. Yaygın dil hataları, harf, hareke, kelime, cümle, kalıp ifadeler, ses, yapı, anlam, î'rab, imla, hareke, yabancı kelimelerin kullanımı ve Ammice lafızlar gibi dilin he-

men her alanında/düzeyinde görülebilmektedir. Bu hataların bertaraf edilmesi için çeşitli çalışmalar yapılmış ve öneriler sunulmuştur. Özellikle dil eğitimi hususuna önem verilmesi, dil kurumlarının üzerlerine düşen vazifeyi ifa etmeleri ve vatandaşın dil konusunda bilinçlendirilmesi gibi çözüm önerileri bu tedbirlerin başında yer almaktadır.

Arap alfabesi ile yazmada ve bu alfabe ile yazılmış metinleri okumada karşılaşılan zorluklar yüzyıllar önce başlamış ve günümüzde devam eden hatta yüksek sesle seslendirilen sorunlar arasında yer almaktadır. Yabancı bir dili dinleme-konuşma-yazma-okuma düzeylerinde öğrenmenin çok kolaylaştığı ve hızlandığı günümüzde insanlar bir dilin yazımı ve okunmasına çok zaman ayırmak istememektedirler. Bu nedenle son iki asırdır bu zaftan faydalanmak isteyen bazı şarkiyatçılar/sömürgeciler Arapçanın alfabesini değiştirmeyi önerecek kadar ileri gitmiş, Ammiceleri Fasîh Arapçanın yerine ikâme etmeyi önermişlerdir. Anlamını bilmeden ve gramer konularına vakıf olmadan harekelenmemiş Arapça bir metni okumak oldukça zordur. Bu gerçek, dilin sahipleri tarafından da kabul edilmektedir. Arap alfabesinde kısa sesli harflerin olmaması, fiillerin değişik şekillerde harekelenebiliyor olması, bir harfin çeşitli şekillerde yazılabiliyor olması harflerin birbirlerine benziyor olması, yazıldığı hâlde okunmayan bazı harflerin olması, yazılmamasına rağmen okunan bazı harflerin varlığı gibi pek çok unsur Arapçada okuma ve yazmayı zorlaştırmaktadır.

Kelimeyi doğru yazmayı sağlayan kaideleri temsil eden imlâ kuralları konusunda yaşanan zorluklar, Arap dili hakkında yazarların vurguladıkları meseleler arasında yer almaktadır. Kuşkusuz bu sorunların başında hemze harfinin yazımı gelir. İngilizce ve Fransızca gibi dillerde yazıldığı hâlde okunmayan veya yazılmamasına rağmen okumada ortaya çıkan harflerin yer aldığı kelimeler örnek gösterilerek Arapça imlanın aslında sanıldığı kadar zor olmadığını savunanlar da vardır. Ancak pek çok kitap/çalışma vasl ve vakf halinde değişen harfler, açık ve kapalı -tâ harfleri, birbirine karıştırılan ظ ve ض harfleri, fiillere

bitişen vâvu'l-cema'a, şemsî ve kamerî harfler, fiillerin çekimi, elif-i maksûra ve hemze'nin yazılışları, ayrı ve bitişik yazılan kelimeler gibi pek çok konuda yaşanan zorlukları ele almış ve bu sorunun üstesinden gelmek için yapılması gerekenleri kaleme almıştır.

Günümüzde Arapça ile ilgili yapılan ciddi tartışmalardan biri de bu dilin gramerinin zorluğu hakkındadır. Eskiden beri süregelen bu tartışmalarda üç cephe öne çıkmaktadır. Bunlardan biri, Arapçada dilbilgisi kurallarında istisnaların az olduğu ve zor addedilen konuların kullanımının nadir olduğu, dolayısıyla aslında Arapçanın gramerinin zorluğuna ilişkin yargı ve tartışmaların doğru olmadığı ve kasıtlı olduğunu savunanlardır. İkinci gruba göre ise Arapçanın grameri insanların Fasîh Arap dilinden nefret etmelerine neden olacak kadar zordur. Aralarında Muhammed 'İy'd'in de bulunduğu üçüncü bir grup da Arapça gramerinin zorluğuna ilişkin kanaatin mutlak doğruluk düzeyine sahip olmadığını, konuya göre kolay ve zor olan yönlerinin olduğunu kabul etmektedirler. Ancak bütün bu tartışmalar arasında geçen yüzyılın otuzlu yıllarında Arap dilinin kadim yapısına karşı bir kolaylaştırma hamlesi başlatılmıştı. Nahiv kitaplarında gereksiz detayların olduğu, müfredatın öğrencilerin düzeylerine göre ayarlanmadığı, dilin sadece nahiv öğretmekten ibaret olduğu anlayışı ve gramer kuralları içerisinde birden fazla doğru alternatifin olması, şaz kaidelerin varlığı gibi meseleler bu çerçevede tartışılmaktadır.

Nahivle ilgili sürdürülen ve hakkında sık sık toplantıların yapıldığı diğer önemli husus da nahvin öğretimi sorunudur. Çünkü dil öğretiminin önemli sacayaklarından biri gramerdir. Bilindiği üzere bu sorun tarih boyunca tartışılmalıdır. Günümüzde nahiv öğretimi ile ilgili tartışılan konular genel olarak öğretim için materyal, planlama, öğrenci, öğretmen ve öğretim yöntemi etrafında dönmektedir.

Nahvin öğretimi etrafındaki tartışmalar, kolaylaştırılması meselesini de gündeme getirmiştir. Esasen nahvin zorluğu, karmaşıklığı ve gereksiz detaylarla dolu oluşu hakkındaki tartışmalar telif edildiği ilk günlere kadar geri götürü-

lebilmektedir. Ciltler dolusu gramer detayının öğrenme çağındaki öğrencilere öğretilmesi ve bu bilgilerin kullanılması bugün olduğu gibi geçmişte de mümkün görülmemiştir. Gramerin kolaylaştırılmasına dönük taleplerin çerçevesi hususunda bir birlik söz konusu olmamıştır. Bu talepler dil gramerinin büyük bir kısmını lağvetmekten tutun bazı gereksiz kaidelerin çıkarılmasına kadar değişiklik arz etmektedir.

Arap dilini korumaya ve geliştirmeye çalışanların önem verdikleri hususlardan biri de medyanın, dili hızlı bir şekilde tahrif ettiği meselesidir. Belki de Arapçanın yaşadığı en büyük sorun medyaya Arapçanın lehçelerinin hâkim oluşudur. Medyada vurgu, tonlama ile ilgili yapılan hataların yanı sıra, telaffuzla ilgili hatalar, gramer ve hareke hataları da oldukça yaygındır. Arap medyasında dile verilen zararı bertaraf etmek için öteden beri bazı çabalar sarfedilmiştir. Bu hususta halkın bilinçlendirilmesi, dilin bir kimlik ve kültürün hâmisî, geçmişî bugüne/geleceğe bağlayan köprülerden biri olduğunun kavratılması önem arz etmektedir. Medya dilinin ıslah edilmesiyle Arapçanın aleyhine olan durumun aksine çevrilmesi mümkün görünmektedir.

Arap dilinin günümüz meselelerinin bu çalışmada özetlenenden daha fazla olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Burada bu sorunların bir kısmına yer verildi. Dilin canlı yapısına paralel olarak tarih boyunca yapılmış olan bu tartışmaların bundan sonra da devam edeceği aşîkârdır.

KAYNAKÇA

- ‘**Abbâde**, Muhammed İbrahim, *en-Nahvu’t-Ta’lîmî fi’t-Turâsî’l-‘Arabî*, Munşee-tu’l-Ma’ârif, İskenderiyye 1987.
- ‘**Abbâs**, ‘Arefe Hilmî, *Tasvîbât Lugaviyye*, Mektebetu’l-Âdâb, Kahire 2008.
- ‘**Abdulhalim**, Muhyiddin, Hasan Muhammed Ebu’l-‘Aneyn el-Faqî, el-‘Arabîyyefi’l-İ’lam - el-Uşûl ve’l-Kavâ’id ve’l-Ahtâîş-Şâ’fa, Dâru’s-Şa’b ty.
- el-‘Adnânî**, Muhammed, *Mu’cemu’l-Ağlâti’l-Lugaviyyeti’l-Mu’âsira*, Mektebetu Lubnan, Beyrut 1989.
- Abdulaziz**, Muhammed Hasan, “Muhavelâtu Teysiri’n-Nahv li’n-Nâşîe”, *Mu’temer Ta’lîmî’l-Lugati’l-Arabîyye fi’l-Mustevâ’l-Cami’î*, Matbûâtu Vahdeti’l-Lugati’l-Arabîyye bi Merkezi’t-Ta’lîmî’l-Cami’iyyi’l-Esâsî – Cami’atu’l-Îmârât, 1992.
- Abdullatif**, Muhammed Hamâse, *el-Luga ve Binâu’s-Şiir*, Kahire 1992.
- Abduttevvab**, Ramadan, *Dirâsât ve Ta’lîqat fi’l-Luga*, Mektebetu Hancî, Kahire 1994.
- , Ramadan, *Muşkiletu’l-Hemzeti’l-Arabîyye*, Mektebetu’l-Hancî, Kahire 1996.
- Acar**, Ömer, *Arap Dilinde Ta’rîb Olgusu Açısından Garîbu’l-Kur’an*, (Yayımlanmamış doktora tezi), UÜSBE, 2007.
- Ahmed**, Nazlî Mu’avvad, *et-Ta’rîb ve’l-Qavmiyyetu’l-‘Arabîyye fi’l-Mağribi’l-‘Arabî*, Merkezi Dirasâti’l-Vahdeti’l-‘Arabîyye, Beyrut 1986.
- el-‘Akkâd**, ‘Abbas Mahmud, *Eştâtu Mucteme’âtin fi’l-Luga ve’l-Edeb*, Dâru’l-Maarif, Kahire ty.
- ‘**Akl**, Saîd, *el-Hurûfu’l-Lâtiniyye li Kitâbeti’l-‘Arabîyye*, Dâru’l-‘Arab li’l-Bustânî, Kahire ty.

Akarsu, Bedia, *Wilhelm Von Humboldt'da Dil- Kültür Bağlantısı*, Remzi, İstanbul 1984.

Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2000.

Ataöv, Türkkaya, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, AÜSBF, Ankara 1975.

Aydın, Tahirhan, "Arapçada Yapılan Yaygın Dil Hatalarının Tashihinde Kur'an'a Müracaat - Muhammed el-'Adnânî'nin Mu'cemu'l-Ağlâtî'l-Lugaviyyeti'l-Mu'âsırası Örneğinde Konulu Bir İnceleme-", *AÜİFD*, 51/2, 2010.

-----, Tahirhan, "Min A'lâmi'l-Luga: Muhammed Hamâse Abdullatif Hayâtuhu ve Muellefâtuhu ve Ârâuhu fi Ş-Şî'ri ve Ta'limi'l-Lugati li Gayri'n-Nâtiqîne Bihâ", *AÜİFD*, 52/2, 2011.

Aytaç, Bedrettin, "Selâme Musa ve Arap dili üzerine görüşleri", *NÜSHA Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, yıl:1, sayı:2, Yaz 2001.

Bedevî, Abduh Muhammed, *Ehemmiyyetu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye*, Havliyyâtu Kulliyeti'l-Âdâb, Cami'atu Kuveyt, sayı:16, 1996.

Bintu'ş-Şâti, 'Âişe Abdurrahman, *Lugatanâ ve'l-Hayât*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire 1991.

Bişr, Kemal, *el-Lugatu'l-'Arabiyye Beyne'l-Vehmi ve Sûi'l-Fehm*, Dâru'l-Garîb, Kahire 1999.

el-Cemî'i, Abdulmun'im İbrahim ed-Desûqî, *Mecmau'l-lugati'l-'Arabiyye Dirâse Tarihiyye*, el-Hey'etu'l-Mısriyyeti'l-'Âmme li'l-Mısır 1983.

Civelek, Yakup, *Arap Dilinde İ'râb Olgusu*, Araştırma, Ankara 2003.

el-Cundî, Enver, *el-Fusha Lugatu'l-Kur'an*, Lubnan 1982.

-----, Enver, *el-Lugatu'l-'Arabiyye Beyne Humâtiha ve Husûmiha*, Matba'ât-ur-Risâle, Kahire ty.

-----, Enver, *Ma'lemetu'l-İslâm*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrût 1980.

Çubukçu, Mete, "Cezayir: Kuzey Afrika'daki kirli savaş", *Birikim*, sayı:99, Temmuz-1997.

Daşkiran, Yaşar, *Arapçada Terim Türetme Yolları*, Yayın Evi Yay., Ankara 2012.

Dayf, Şevî, *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-Muasır fi Mısır*, Mektebetu'd-Dirâsâtî'l-Edebîyye, Dâru'l-Ma'arif, yy. ty.

-----, Şevki, *Tahrîfâtü'l-'Ammiyye li'l-Fushâ fi'l-Kavâid ve'l-Binyât ve'l-Hurûf ve'l-Harekât*, Dâru'l-Ma'arif, Kahire 1994.

-----, Şevki, *Teysîru'n-Nahvi't-Ta'limî Qadîmen ve Hadîsen ma'a Nehci Tec-dîdih*, Dâru'l-Ma'arif, Kahire ty.

Dervîş, Ahmed, *İnqâzu'l-Luga min Eydi'n-Nuhât*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1999.

Doğan, Candemir, "Arapça öğretiminde yöntem orijinli problemler ve çözüm önerileri", *NÜSHA Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: VI, sayı:21, Bahar 2006.

Ebü Muğlî, Semih Abdullah, *et-Tedris bi'l-Lugati'l-'Arabîyyeti'l-Fasîha li Cemî'i'l-Mevaddi fi'l-Medâris*, Dâru'l-Bidâye, Ammân 2008.

ed-Dubayb, Ahmed b. Muhammed, *el-Lugatu'l-'Arabîyye fi 'Asri'l-'Avleme*, Mektebetu'l-'Ubeykan, Riyad 2001.

ed-Dubyân, Ahmed b. Muhammed b. Abdullah, *Huneyn b. İshak -Dirase Tarihiyye ve Lugaviyye-*, Mektebetu'l-Melik Fehd el-Vataniyye, I-II, Riyad 1993.

el-Elfî, Usame, *el-Lugatu'l-'Arabîyye ve Keyfe Nenhadu Biha Nutkan ve Kitabeten*, el-Heyetu'l-Misriyyeti'l-'Amme li'l-Kitab, Kahire 2004.

Emîn, Ahmed, *Zu'amâu'l-İslah fi'l-'Asri'l-Hadîs*, Kahire 1959

el-Ensârî, İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebib an Kutubi'l-E'ârîb*, Thk. H. Fâhûrî, Dâru'l-Cil, I, Beyrût 1991.

Er, Rahmi, *Modern Mısır Romanı (1914-1944)*, Ankara 1997.

Fazlıoğlu, Şükran, “Arap harfleriyle yazım zorluğu iddiası ve bunlara verilen cevaplar” *NÜSHA Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, yıl:5, sayı:17, Bahar 2005.

Fehmî, Abdulaziz, *Hazihî Hayatî*, Dârü'l-Hilâl, Kahire 1963.

Ferro, Marc, *Sömürgecilik Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara 2002.

Feyyâd, Süleyman, *en-Nahvu'l-Asrî, Delil Mubsit li Kavâidi'l-'Arabiyye*, Merkezu'l-Ehram li't-Terceme ve'n-Neşr, Kahire 1995.

Fureyha, Enîs, “Hurûfu'l-hicâi'l-'Arabiyye, neşetuhâ, tatavvuruhâ, mesâli-kuhâ”, *Mecelletu'l-Ebhâs*, V/1, 1952.

-----, Enîs, *el-Hattu'l-'Arabî Neşetuhu ve Muşkilatuhu*, el-Cami'atu'l-Emrîkiyye, Beyrût 1961.

Gasn, el-Hürî Mârûn, *Hayâtu'l-Lugati ve Mevtuhâ: el-'Ammiyye*, el-Matba'atu'l-Katulikîyye, Beyrut 1952.

Görgün, Hilal, “Vollers, Karl” maddesi, *DİA*, XLIII, TDV Yayınları, İstanbul 2013.

Güler, İsmail, *Nahvi Kolaylaştırma Çabaları*, Özcan Ofset, Bursa 2006.

Gündüzöz, Soner, *Arapçada Kelime Türetimi Kavramlar-Kuramlar-Kurumlar*, DB Kitapları, Samsun 2005.

Haddad, Hannâ Cemil, *Meliku'n-Nuhât: Hayâtuhu ve Şi'ruhu ve Mesâiluhu Ma'a Reddi Ebi Muhammed Abdullah b. Berrî Aleyhâ -Tahqîq ve Dirâse-*, Cami'atu Yermûk, Urdun 1982.

Hallûfî, Salîha, *el-Ahtâu'l-Lugaviyyeti-Ş-Şâi'a fî Vesâili'l-İ'lâmi'l-Cezâiriyye*, Menşûratu Muhteberi'l-Mumâresâti'l-Lugaviyye, Cezâir 2011.

el-Hamzâvî, Muhammed Reşad, “Ru'ye 'arabiyye li tevhîdi'l-mustalahi'l-'ilmî ve taqyîsih”, *MMLA*, XC, Kahire 2000.

- el-Hânî**, Cemil Muhammed, “el-Mustalahât ve’l-lugatu’l-‘ilmiyye”, *MMLAD*, IV/VII, Dimaşk 1924.
- Hasan**, Muhammed Yusuf, “Mebhas fi temkîni’l-‘arabiyye mine’l-edâi’l-‘ilmî ve sıyâgati’l-mustalahâti’l-hadîse ve subulu işâ’atiha”, *el-Lisânu’l-‘Arabî*, Mecma’u Lugati’l-Arabiyye el-Urdunî, XXXIX, Amman 1995.
- Hasâra**, Memdûh, “İşkâliyyetu’d-diqqa fi’l-mustalahi’l-‘arabî”, *Mecelle-tu’t-Ta’rib*, VII, 1994.
- Hasaneyn**, Ahmed Tahir, *Nazariyyetu İktimâli’l-Lugavî*, Dâru’l-Hicr, Kahire 1987.
- Hassân**, Temmâm, *Makâlât fi’l-Luga ve’l-Edeb*, Matbu’ât Cami’ati Um-mi’l-Qurâ, Mekke 1985.
- el-Hatib**, Ahmed Şefik, “Menheciiyyetu binâi’l-mustalahât ve tatbikuhâ”, *MMLAD*, LXXV, sayı:3, Dimaşk 2000.
- el-Hatib**, Husâm, *el-Lugatu’l-‘Arabiye - İddâât ‘Asriyye*, el-Hey’etu’l-Mısriyye-ti’l-‘Âmme li’l-Kitab, Kahire 1995.
- el-Hattâbî**, Muhammed Muhammed, “el-Lugatu’l-Arabiyye Beyne’l-vaki’ ve’l-iddi’â”, *el-Lisanu’l-‘Arabî*, yıl:14, 1977.
- Hatır**, Mahmud, ve diğ., *Turuku Tedrîsi’l-Lugati’l-‘Arabiyye fi Dav’i’l-İtti-câhâti’t-Terbeviyyeti’l-Hadise*, Dâru’l-Ma’rife, Kahire 1981.
- Hatır**, Muhammed Abdulmu’im Ahmed es-Said, *Alî el-Cârim Hayatuhu ve Şi’ruh*, Dâru’l-Belaga, Beyrut 1965.
- el-Heykelî**, Abdulvehhab, ve diğ., *Mevsû’atu’s-Siyase (III)*, el-Muessesetu’l-‘Arabiyye l’id-Dirâsâti ve’n-Neşr, Beyrut 1993,

Hicâzî, Mahmud Fehmî, “en-Nazariyyetu’l-lugaviyye fi ‘ilmi’l-luga ve tatbîkatûha fi ta’lîmi’l-‘arabiyye ‘ala’l-musteva’l-cami’î”, *Mu’temeru Ta’lîmi’l-Lugati’l-‘Arabiyye fi’l-Musteva’l-Cami’î*, Matbû’ātu Vahdeti’l-Lugati’l-‘Arabiyye bi Merkezi’t-Ta’lîmi’l-Cami’iyyi’l-Esâsiy Cami’atu’l-Îmârât, 1992.

-----, Mahmud Fehmî, “Devru’l-mustalahâti’l-muvahhade fi ta’rîbi’l-‘ulûm ve neş’îl-ma’rife”, *el-Lisânu’l-‘Arabî*, XLVII, Rabat 1999.

el-Hûlî, Muhammed Ali, *A Dictionary of Theoretical Linguistics*, Librairie du Liban, 2009.

Huntington, Samuel P., *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, çev. Mehmet Turhan, Y. Z. Cem Soydemir, Okuyan Us Yayınları, İstanbul 2005.

Huseyn, Muhammed Muhammed, *Husûnuna Muheddedetun min Dâhiliha*, Muessesetu’r-Risâle, Beyrût 1981.

Huseyn, Muhammed Kâmil, *el-Lugatu’l-‘Arabiyyetu’l-Mu’asira*, Dâru’l-Ma’ârif, Kahire 1976.

Huseyn, Tâhâ, *Mustaqbelu’s-saqâfe fî Mısr*, Kahire 1944.

el-Huveyski, Zeyn Kâmil, *Fetâvâ Lugaviyye*, Dâru’l-Mârifeti’l-Cami’iyye, İskenderiye 1995.

İbn Haldûn, *el-Muqaddime (III)*, Thk. ‘Ali Abdulvahid Vâfi, Dâru Nehdati Mısr, ty.

İbn Hallikân, *Vefeyâtu’l-‘Ayân (III)*, Dâru Sâdir, Beyrut 1999.

İbn Nasr, Nâcî, *Ahtâunâ’l-Lugaviyyeti’l-Mustefhale -İslahu 100 Hata’ Şâi’ I*, yy. ty..

İbrahîmî, Receb ‘Abdulcevad, *el-Medhal ilâ Ta’allumi’l-‘Arabiyye*, Dâru’l-Âfâki’l-‘Arabiyye, Kahire 2008.

el-İbrâşi, Muhammed, 'Atiyye Ebu'l-Futûh et-Tevanisi, *el-Mûcezz fi't-Turuqi't-Ter-beviyye li Tedrîsî'l-Lugati'l-'Arabiye*, Dâru Nehdati Mısır, Kahire 1980.

İşler, Emrullah, "Arapça öğreniminde Türkçeden ses bilgisi düzeyinde yapılan olumsuz aktarım", *Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Dergisi*, Sayı:49, Kasım 1996.

-----, Emrullah, "Türklerin Arapçanın ünlülerinde karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri", *EKEV Akademi Dergisi*, III/1, Bahar 2001.

-----, Emrullah, "Türklerin Arapçanın ünsüzlerinde karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri", *EKEV Akademi Dergisi*, III/2, Güz 2001.

İyd, Muhammed, *Fi'l-Luga ve Dirâsetihâ*, Âlemu'l-Kutub, Kahire 1974.

-----, Muhammed, *Kadâyâ Mu'asıra fi'd-Dirâsâti'l-Lugaviyye ve'l-Edebiyye*, Âlemu'l-Kutub, Kahire 1989.

Karaağaç, Günay, *Dil Tarih ve İnsan*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.

Karaarslan, Nasuhi Ünal, "Barûdî, Mahmud Sâmî Paşa" maddesi, *DİA*, V, TDV Yayınları, İstanbul 1992.

el-Kâsimî, Alî, *İlmu'l-Mustalah Ususuhu'n-Nazariyye ve Tatbîqâtuhu'l-İlmiyye*, Mektebetu Lubnan, Beyrut 2008.

Koçak, A.Yaşar, *Arapça Sarf ve Nahivde Hemze*, İstanbul 2004.

Korkmaz, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 2010.

Küre, Huseyn, *Ta'limu'l-Lugati'l-'Arabiyye Dirâsât Tahlîliyye ve Tatbîkiyye*, Dâru'l-Ma'ârif, Mısır 1969.

el-Kureşi, Hadar Ulyan, Hamid Sâdık Kuneybî, "el-Mustalahu'l-'ilmî devruhû ve ehemmiyyetuhu", *Mecelletu Camiati Ummi'l-Kurâ*, VIII, 1993.

es-Sakkâr, Sâmî, "Muhammed Kürd Ali" maddesi, *DİA*, XXX, TDV Yayınları, Ankara 2005.

Lutfî, Ahmed, “el-Ummetu ve muşahhîsâtühâ”, *Mecelletu'l-Mevsu'ât*, cilt:I, sayı:51, 1899.

-----, Ahmed, *Nahve 'Arabiyye Afdal -Sevratun 'Ale'l-Lugati'l-Qaime ve Binâun li 'Arabiyyetin Cedîde*, Dâru Mektebeti'l-Hayat, Beyrut 1970.

Malhut, Mustafa, “Mezopotamya üzerinde İngiliz-Alman nüfuz mücâdelesî”, *Tarih Okulu Dergisi/Journal of History School*, sayı:14, İlkbahar-Yaz 2013.

el-Ma'lûf, Ruşdî, “Dersun min Mustafa Kemal”, *Mecelletu'l-Ebhâs*, cilt:5, sayı:3, 1952

el-Mansûr, Abdulazîz, *Mecelletu Cami'ati Dimaşk li'l-'Ulûmi'l-İqtisâdiyye ve'l-Qânûniyye*, XX/II, 2009.

Marlowe, John, Cromer in Egypt, New York 1970.

el-Mazinî, İbrahim, “el-Luga ve'l-elfâz”, *Mecelletu'r-Risâle*, sayı:114, 9 Eylül 1935.

Medkûr, Ahmed Ali, *Funûnu Tedrîsi'l-Lugati'l-'Arabiyye*, Dâruş-Şavak, Riyad 1991.

Medkur, İbrahim, *Mecma'u'l-Lugati'l-'Arabiyye Selâsine Âmen*, Kahire 1964.

el-Mısırî, Huseyn Şefik, “Ebûsu recule'l-mecma'i'l-lugavî”.

Molla, Muhammed Ali, *el-Lugatu'l-'Arabiyye Ru'ye İlmiyye ve Bu'd Cedîd*, Mektebetu Nehdatuş-Şark, Kahire 1995.

Munazzamatu'l-'Arabiyye li't-Turâs, *el-Lugatu'l-'Arabiyye ve Tehad-diyâtu'l-Karni'l-Hâdî ve'l-'İşrîn*, Tunus 1996.

el-Musa Nihâd, ve diğ., *el-Lugatu'l-'Arabiyye ve Tarâiqu Tedrîsihâ*, Menşurât Câmi'ati Qudsi'l-Meftûha, Amman 1993.

Mûsa, Rauf Selame, *Selame Musa Ebî*, Kahire 1992.

Musa, Selâme, *el-Belagatu'l-'Asriyye ve'l-Lugatu'l-'Arabiyye*, Kelimât Arabiyye li't-Terceme ve'n-Neşr, Kahire 2012.

- en-Nakkâş**, Reça, *Hel Tentehiru'l-Lugatu'l-Arabiyyetu?*, Nehdatu Mısır, Kahire 2009.
- en-Nefîsî**, 'Abdullah, "el-Bu'du's-siyâsî li kadiyyeti'l-lugati'l-'arabiyye", *el-Lugatu'l-'Arabiyye Es'iletu't-Tetavvuri'z-Zatî ve'l-Mustaqbel*, Merkezu'd-Dirâsâti'l-Lugati'l-'Arabiyye, Beyrût 2005.
- Ömer**, Ahmed Muhtar, *Ene ve'l-Luga ve'l-Mecma'*, 'Alemu'l-Kutub, Kahire 2002.
- Özbir**, Kamuran, *Fransa'nın Gerçek Yüzü*, Son Havadis Yayınları, İstanbul 1984.
- Parıldı**, Metin, "Fransız sömürgeciliği döneminde Kuzey Afrika'da Arap dili ve edebiyatına genel bir bakış", *Bilimname*, XVIII/1, 2010.
- er-Râcihî**, Abduh, *'İlmu'l-Lugati't-Tatbiki ve Ta'limu'l-'Arabiyye*, Matbû'ât Câmi'ati'l-İmâm, es-Su'ûdiyye 1990.
- Ramadan**, Ramadan Abdullah, *Min Kadaya'l-Lugaviyye ve'n-Nahviyye*, Mektebetu Bustani'l-Ma'rife, Mısır 2006.
- Riyâd**, Zâhir, *İst'ımaru İfrîqiya*, ed-Dâru'l-Qavmiyye li't-Tibâ'a ve'-Neşr, Kahire 1965.
- er-Rûmî**, Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ (V)*, Thk. İhsân Abbas, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1993.
- Sağır**, Mukim, "Ana dil mi? Ana dili mi?", *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/2 Spring 2007, ss.540-544.
- Sahrâvî**, 'İzzuddin, "el-Lugatu'l-'Arabiyye fi'l-cezâir et-târih ve'l-huviyye", *Mecelletu Kulliyeti'l-Adâb ve'l-Ulûmi'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyye*, Cami'atu Muhammed Hîdar – Biskra- Cezâir, sayı:5, 2009.
- Sa'id**, Abdulvaris Mebrûk, *Fi İslâhi'n-Nahvi'l-Arabî*, Dâru'l-Kalem, Kuveyt 1985.
- Sa'id**, Nefûse Zekeriya, *Târîhu'd-Da've İle'l-Âmmiyye ve Âsâruhâ fi Mısır*, Dâru Neşri's-Seqafeti, İskenderiyye 1964.

Sâlim, Reşâd Muhammed, “el-Lugatu’l-Arabiyye ve’l-i’lâm”, *Mu’temeru’l-Lugati’l-Arabiyye Emâme Tehaddiyâti’l-‘Avleme*, Beyrût 2002.

es-Sâvî, Muhammed, “Kitâbetu’l-Arabiyye bi’-Hurûfi’l-Lâtiniyye el-Ebâdu’t-Terbeviyye ve’s-Siyâsiyye”

<http://www.almeshkat.net/books/open.php?book=1813&cat=16> (23/08/2012)

el-Sayed, Sabry Ibrahim, *York Dictionary of Linguistics English-Arabic*, Egyptian International Publishing Company-Longman, Kahire 2000.

Schreier, Joshua, “Napoléon’s long shadow: morality, civilization, and jews in France and Algeria, 1808–1870”, *French Historical Studies*, Volume 30 (1), Duke University Pres, Jan. 1, 2007.

es-Seyyid, Mahmud, *el-Lugatu’l-Arabiyye ve Tehaddiyâtu’l-‘Asri*, yy. 2008.

-----, Mahmud, *Fî Kadâyâ’l-Lugati’l-Arabiyye*, Vikâletu’l-Matbûât, Kuveyt ty.

-----, Mahmud, *Tarâiqu Tedrisi’l-Lugati’l-Arabiyye*, Dimaşk 1988.

Sirâc, Nâdir, “Simatu’l-infitahi ve’t-tetavvur fî’l-mahkiyyeti’l-‘arabiyyeti’l-medîniyye: enmûzecu beyrût”, *Mu’temeru’l-Lugati’l-Arabiyye fî Lubnân*, Menşûratu Cami’âti’l-Belemend, Beyrût 1998.

es-Sûseveh, ‘Abbâs, *el-‘Arabiyyetu’l-Fushâ’l-Mu’âsara ve Usûsuhâ’t-Turâsiyye*, Dâru’l-Garib, Kahire 2002.

Şerîf, Muhammed, “el-Lugatu’l-Arabiyye ve’l-mustalahatu’l-arabiyye”, *Mecelle-tu’l-Muktataf*, LXXIV.

Şeyho, el-Eb Luis, “Huqûqu’l-lugati’l-‘ammiye bi izâi’l-lugati’l-fasiha”, *Mecelle-tu’l-Maşrik*, XX/3, Beyrut 1925.

eş-Şihâbî, Mustafa, “el-Mustalahatu’l-‘ilmiyye fî’l-lugati’l-‘arabiyye fî’l-kadîm ve’l-hadîs”, *MMLAD*, Dimaşk 1988.

eş-Şûbaşı, Şerîf, *Li Tehyâ'l-Lugatu'l-Arabiyye: Yesqut Sibeveyhi*, el-Hey'etu'l-Misriyyetu'l-Âmme li'l-Kitab, Kahire 2004.

et-Tevbe, Gazî, *el-Fikru'l-İslâmiyyu'l-Mu'âsir*, Dâru'l-Kalem, Beyrût ty.

Teymûr, Mahmud, *Muşkilâtü'l-lugati'l-Arabiyye*, Kahire ty.

Topaloglu, Ahmet, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1989.

Turkî, Rabih, "Edvâun 'ala Siyaseti ta'ribi't-ta'lim ve'l-idâre ve'l-muhiti'l-ictimâ'i, fi'l-cuz'î'l-evvel: el-ma'reke min ecli't-ta'rib (1978-1962)", *el-Mustaqbelu'l-Arabî*, yıl:6, sayı:57, Kasım 1983.

Türkçe Sözlük, TDK Yay. Ankara 2011

Vardar, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul 2007.

-----, Berke, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, TDK Yay., Ankara 1982.

Vehbe, Mecdi, Kamil el-Muhendis, *Mu'cemu'l-Mustalahâti'l-Arabiyye fi'l-Lugave'l-Edeb*, Mektebetu Lubnân, Lubnân 1984

Virtanen, Özlem Eraydın, "Dil politikalarının milliyetçilik hareketlerindeki tarihsel kökenleri", *Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları*, Ed: Ebru Uzpeder, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, İstanbul 2003.

Yalar, Mehmet, "Câhiliye şiirinin tarihsel gerçekliği problemi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVII/2, 2008, ss.95-120

-----, Mehmet, "Din faktörü ışığında câhiliye şiirine bir bakış", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV/2, 2008, ss.19-43.

Ya'qûb, Emîl Bedî', *Fikhu'l-Lugati'l-Arabiyye ve Hasâisuha*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Lubnan 1986.

Yazıcı, Hüseyin, “Mısırlı tarihçi ve yazar Ahmed Emin’in (1878-1953) İstanbul Anıları”, *NÜSHA Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2001, ss.120-128.

Yûnus, Fethî, Muhmûd en-Nâka, *Esasiyâtü Ta’limi’l-Lugati’l-‘Arabiyye*, Dârü’s-Sekâfe li’t-Tibâ’a ve’n-Neşr, Kahire 1977.

Yüksel, Ahmet, “İlk dönem Arap dilcilerinde fonetik çalışmalar: el-Halil b. Ahmed el-Ferâhidî örneği”, *OMÜİFD*, sayı:24-25, 2007.

Zayed, Fehd Halîl, *el-‘Arabiyyetu Beyne’t-Ta’rib ve’t-Tehvîd*, Dâru Yâfâ ve Dâru Mekîn, Ürdün 2006.

ez-Zebîdî, Ebû Bekr, *Tabakâtu’n-Nahviyyîn ve’l-Lugaviyyîn*, Thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrahîm, Dâru’l- Ma’ârif, Kahire 1973.

ez-Zeccâcî, Ebu’l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk, *Mecâlisu’l-‘Ulemâ*, Thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Matba’atu Hukûmeti Kuveyt, Kuveyt 1984

-----, Ebu’l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk, *el-İdah fî ‘İleli’n-Nahv*, Thk. Mazin el-Mubârek, Dâru’n-Nefâis, Beyrut 1979.

Zeydân, Corcî, *el-Lugatu’l-‘Arabiyyetu Kâinun Hayyun*, Dâru’l-Hilâl, Kahire ty.

ez-Zeyyât, Ahmed Hasan, “Âfetu’l-lugati haze’n-nahv”, *Mecelletu’r-Risâle*, sayı:23, 15 Temmuz 1933.

Zülfikar, Hamza, *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, TDK Yay., Ankara 1991.

DİZİN

- 'Abbas Mahmud el-
'Akkâd, 42, 58
- Abbas Hadar, 56
- Abdulaziz Caviş, 55
- Abdulaziz Fehmî, 5, 41,
42, 45
- Abdulhamid İbrahim, 28
- Abdumlecîd el-Farûkî, 47
- Abdurrahman Eyyüb, 122
- Ahmed Abdusettar el-
Cevârî, 137
- Ahmed Emîn, 40, 52, 164
- Ahmed Fâris eş-Şidyâk,
79
- Ahmed Lutfî, 46, 47, 56
- Ahmed Muhtar Ömer,
140, 141, 142, 143
- Ahmed Şefik el-Hatib, 81
- Ahmed Şevki, 165
- Ahmet Yüksel, 93
- Alî el-Cârim, 11, 41, 47,
121, 157
- Alî el-Kâsimî, 82
- Ali Fevzi Bey, 52
- Ali Mubârek, 121
- Amman, 79, 83, 87, 129,
157, 160
- Arap Birliği, 11, 87
- Arap Bilim Kongresi, 87
- Arap Dil Kurumları, 36,
87, 96, 111, 122
- avamca, 12, 53, 147
- Babu'l-Kued, 25
- Bağdat, 79, 87, 90, 111,
115
- Bahâuddin, 26, 142
- Basra, 111, 116, 117
- Bedia Akarsu, 23
- Berberice, 32
- Berke Vardar, 22, 39, 78
- Bernard Shaw, 69
- bilimsel gramer, 124, 126
- Bintu'ş-Şâtî', 31, 34, 54,
154
- Birleşmiş Milletler, 7, 76
- Cemil Sıdkî ez-Zehâvî,
5, 12
- Cezayir, 18, 24, 25, 26,
27, 30, 31, 33, 55, 79,
87, 146, 155
- Corcî Zeydân, 11, 18,
19, 79
- Cromer, 35, 36, 147, 160
- dahîl, 19
- Dâru'l-Ulûm, 165
- Daşkıran, 2, 79, 80, 85,
87, 155
- diglossia, 90
- dil grameri, 111
- doğal nahiv, 110
- Doğan Aksan, 22, 78
- Dubayb, 21, 23, 155
- Dufferin, 37
- Dunlop, 35
- Ebû Câfer en-Nahhâs,
121
- Ebu'l-Cirâh, 117
- Ebu'l-Esved ed-Du'elî,
110
- Ebû Servân, 117
- Ebû Ziyâd, 117
- el-Ahfeş, 116, 133, 134
- el-Alâtî, 55
- el-Bârûdî, 55
- el-Cahîz, 116
- el-Cuneydî Halife, 47
- el-Eb Luis Şeyho, 12
- el-Ezher, 11, 34, 40, 111,
112
- el-Hayevân, 165

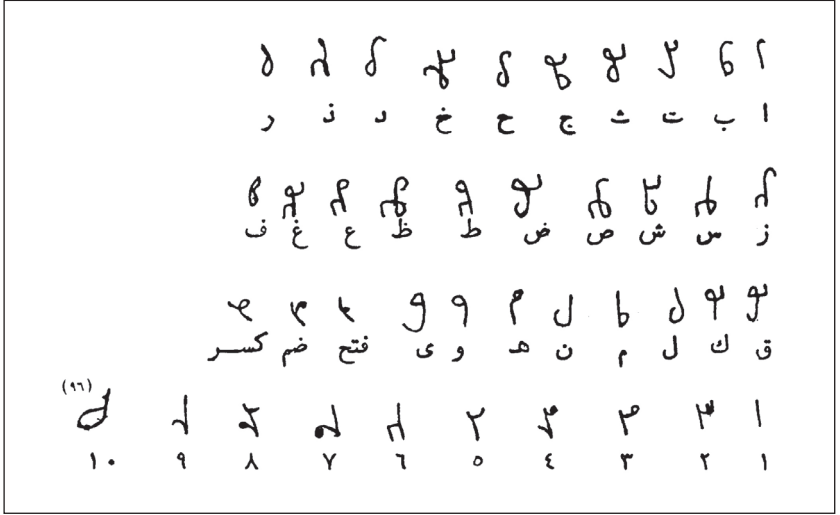
el-Hilâl, 11, 47	eş-Şübâşi, 68, 113, 136	Haddad, 115, 156
el-Hürî Mârûn Gasn, 12, 41	et-Tahtâvî, 40, 48, 79, 121, 134	Hâdî Neher, 75
el-İzdivâciyyetu'l- Lugaviyye 165	et-Tantâvî, 114, 115, 116, 117, 118	Halef el-Ahmer, 121
el-Kisâî, 94, 116, 117, 121	ez-Zebîdî, 21, 93, 94, 164	Halil b. Ahmed, 115
el-Kitab, 107, 133	ez-Zeccâcî, 117, 133, 164	Hamza Zülfikar, 79
el-Mazinî, 57, 114, 160	ez-Zemahşerî, 133	Hartum, 35, 79, 87
el-Mecelletu'l-Cedîde, 11	ez-Zemalik, 34	Hârûn er-Reşid, 116
el-Mektebetu'l-Hıdiviyye, 55	ez-Zeyn, 97	Hasan el-Marsafî,
el-Mubberred, 133	ez-Zeyyât, 111, 112, 113, 114, 118, 164	Hâze'n-Nahv, 137
el-Mufassal, 133	Farah Antûn, 57	Hıdiv 'Abbâs, 40
Emil Bedî' Ya'qûb, 99, 100, 101	Fas, 24, 26, 146	Hıdivî İsmail, 35
Emîn el-Hûlî, 137	Ferah Antûn, 57	Hindistan, 35, 90
Emrullah İşler, 100	Fas, 24, 26, 146	Hollanda, 25, 34, 146
Endonezya, 25, 30, 146	Ferah Antûn, 57	Horan ve es-Suveyda, 139
er-Rafî'î, 111, 113	Ferah Antûn, 57	Huntington, 27, 158
er-Redd 'ale'n-Nuhât, 122	Ferah Antûn, 57	Huseyn Şefik el-Mısırî, 52
er-Risale, 111, 114	Ferah Antûn, 57	İbn Haldûn, 124, 130, 131, 158
es-Sicistânî, 94	Ferah Antûn, 57	İbn Hâleveyh, 115, 116
es-Sırafî, 133	Ferah Antûn, 57	İbn Hişâm, 94, 117, 155
es-Suyûtî, 115, 116	Ferah Antûn, 57	İbn Madâ', 112, 122
eş-Şeyh Abdulhamid b. Badîs, 27	Ferah Antûn, 57	İbn Ya'îş, 133
eş-Şeyh Abdullah el- Aleyli, 47	Ferah Antûn, 57	İbnu's-Sikkît, 94
	Ferah Antûn, 57	İbrâhîm el-Yazicî, 79
	Ferah Antûn, 57	İbrahim Enîs, 12, 41

- İbrahim Medkur, 85
- İbrahim Mustafa, 121, 122, 137
- İhyâu'n-Nahv, 122
- İngiltere, 11, 25, 33, 34, 35, 55, 57, 59, 91
- İsmail Paşa, 35
- İttihâdu'l-Mecâmi'i, 167
- John Marlowe, 35, 36
- Kadâya, 9
- Kahire, 4, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 21, 24, 26, 28, 31, 33, 34, 35, 40, 41, 46, 47, 55, 56, 58, 59, 60, 68, 73, 78, 79, 84, 85, 87, 91, 94, 95, 107, 109, 111, 122, 123, 124, 127, 140, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164
- Kahire Dil Kurumu, 11
- Kahire Üniversitesi, 11, 13, 26, 56
- Karaçi, 10
- Kâsım Emîn, 100
- Kemal Bışr, 17, 34, 142
- ketatib, 25
- Kitchener, 35, 147
- Kûfe, 111, 116, 117
- Kuveyt, 10, 117, 122, 127, 154, 161, 162, 164
- Kuzey Afrika, 25, 27, 155, 161
- Küreselleşme, 5, 15, 16, 18
- Latin alfabesi, 35, 36, 42
- Latince, 10, 12, 16, 34, 35, 42
- Le Monde, 68
- Libya, 26, 146
- Londra, 11, 59
- Luis İvad, 12, 57
- Mağrip, 28, 29
- Mahmud Fehmi Hicâzi, 78, 126, 127
- Mahmud Teymûr, 46, 47, 51
- Marakeş, 32, 33, 147
- Mecelletu'l-Ezher, 111
- Mehdi hareketi, 35
- Mehmet Ali Paşa, 40
- Mehmet Yalar, 11
- Mektebu Tensiki't-Ta'rib, 167
- Meliku'n-Nuhât, 115, 156
- Mezopotamya, 33, 160
- Mısır, 4, 11, 12, 13, 18, 26, 30, 33, 35, 36, 37, 40, 41, 43, 46, 47, 52, 53, 55, 56, 57, 68, 73, 76, 87, 90, 91, 94, 96, 97, 111, 122, 127, 134, 135, 140, 146, 156, 159, 161
- Mısır Millî Kütüphanesi, 33, 97
- Mihail Nu'ayme, 53, 54
- Misyonerlik, 32
- Muhammed İyd, 109, 122, 127, 128, 151
- Muhammed Berânik, 121
- Muhammed el-'Adnâni, 26, 93, 154
- Muhammed Hamâse Abdullatif, 69, 154
- Muhammed Kürd Ali, 44, 159
- Mustafa Emîn, 121
- müvelled, 19
- Nahve 'Arabiyye Muyessera, 137
- Nahvu't-Teysir, 137
- Necid, 52
- Nil Nehri, 34
- Ömer Acar, 18
- Ömer Ferrûh, 12
- Özbekiyye Kulübü, 33
- Pakistan, 10
- Pedagojik gramer, 126

- Rabat, 78, 79, 87, 158
- Rahmi Er, 11, 35
- Ramadan Abduettevab, 17, 107, 129
- Rauf Selame Mûsa, 168
- Riyad, 21, 58, 79, 87, 103, 122, 155, 160
- Sa'îd 'Akl, 12
- Sa'îd b. Ahmed, 133
- Sâfi, 115
- Savahilce,
- Selâme Musa, 11, 35, 41, 53, 56, 90, 96, 113, 154
- Seyfuddevle, 116
- Sîbeveyhi, 68, 107, 115, 116, 117, 133, 136, 163
- Somali, 30, 32, 147
- Sorbonne Üniversitesi, 68
- sömürgecilik, 22, 29
- Sudan, 35, 40
- Suriye, 36, 41, 76, 79, 87, 139
- Şam, 36, 122
- Şevki Dayf, 11, 40, 58, 94, 122, 134, 137
- Tâhâ Huseyn, 11, 16, 34, 36, 41, 58, 96, 97, 111, 122
- Tecdidu'n-Nahv, 122, 137
- Temâm Hassân, 122, 124, 137
- Tevfik el-Hakîm, 113
- Trablus, 79, 87
- Tunus, 10, 24, 26, 33, 75, 80, 146, 160
- uygulamalı dilbilim, 126
- Ürdün Dil Kurumu, 63
- üretici dönüşümsel dilbilim, 126
- Vahîd el-Eyyûbî, 96
- Vollers, 55, 156
- Wilhelm Spitta, 33, 55, 147
- William Willcocks, 33, 34, 147
- Willmore, 55
- Yahyâ b. Hâlid, 116, 117
- yapay gramer, 112
- yapay nahiv, 110
- Yaşar Koçak, 107
- Zennatî, 97

EKLER

Ek 1: Cemil Sıdkî ez-Zehâvî'nin 1896'da önerdiği alfabe.³¹³



313 Muhammed es-Sâvî, "Kitâbetu'l'Arabiyye bi'-Hurûfî'l-Lâtiniyye el-Ebâdu't-Terbeviyye ve's-Siyâsiyye", s.6. <http://www.almeshkat.net/books/open.php?book=1813&cat=16> (23/08/2012)

Ek 2: Abdulaziz Fehmi'nin önerdiği alfabe.³¹⁴

معنى رقم ١

بيان أحرف الهجاء العربية مسوتة بالأحرف اللاتينية وما يلزم من اللاتينية مع أسماؤها

قاف	ق	قاف	ز	زاي	ز	ألف	ا	آ
كاف	ك	كاف	س	سين	س	بآد	ب	ب
لام	ل	لام	س	شين	س	تآد	ت	ت
ميم	م	ميم	ص	صاد	ص	نآد	ث	ث
نون	ن	نون	صه	ضاد	صه	ميم	ع	ع
هاء	ه	هاء	ط	طآد	ط	هآد	ح	ح
واد	و	واد	ظ	ظآد	ظ	قآد	خ	خ
كفرزة	د	كفرزة	ع	عين	ع	دال	د	د
يآد	ي	يآد	غ	غين	غ	زال	ذ	ذ
			ف	فآد	ف	رآد	ر	ر

أما أحرف الحركة فهي :
(a) للفتحة و (u)
للضمة و (i) للكسرة .

وأما الأحرف التي لا تنتمي
لتنقيح في العربية فهي :
c, g, j, p, v, w.

ويلاحظ أن الحروف المسوتة هنا هي حروف عادية
أما الكتابة اللاتينية (majuscules) فمعرفة.
وتكبيرها في اللاتينية يكون بتكبيرها عاليا
رؤسها دون كاساتها .

Ek 3: Abdulaziz Fehmî'nin önerdiği alfabe ile yazdığı yazı örneği.³¹⁵

ملحوظ رقم ۳

طريقة رسم بعضه الألفاظ الواردة بالاشتراك

— — —

(۱) أنواع مقاطع الكلمات: (۱) متحرك واحد. و (۲) متحرك وساكنة .
 و (۳) متحرك وساكنتان . و (۴) متحرك ومركبة ساكنة . وقد وضع تحت كل مقطع
 رقم ترتيبه كما كان منه النوع الأول أو الثاني أو الثالث أو الرابع . (فقرة ۲۶)

أ . *al-ba . al-ha . al-ya . al-ay . al-aw . al-ayw . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww .*
al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww .
al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww .
al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww .

(ب) الهمزة في أول الكلمة كمرودة أو غير كمرودة : (فقرة ۲۷)

أ . *al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww .*
 (ج) الهمزة في وسط الكلام : (فقرة ۲۸)

أ . *al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww .*
 (د) وجوب وضع حرف جرّان الفعل أو الكسرة قبل التواضع أو الجاء الحمد ورتبه : (فقرة ۲۹)

al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww . al-aww .

ملحوظة : في التسمية يمكنه أن يستغنى عنه حرف الحركة والنون بوضع علامات التعريف
 التوضيحية والتفخيمية فوق الحرف النون متى كانه مفرداً أو فوق الحرف الثاني من ذلك .
 ويوضع الكسرة تحت المفرد أو أواخره المتعدد . فكلمات *بكر . بكرأ . بكر . بكرأ . بكرأ .*
 يرسم هكذا (*Bakrī . Bakrī . Bakrī . Bakrī . Bakrī . Bakrī . Bakrī . Bakrī .*)

ملفوظ رقم ٣

مقارنة الطريقة المقررة بطريقة تسمية الكتابة مع الاحتفاظ بالحروف العربية
لذلك عبارة رقم بيت شعر مرسومة بالطريقة الحالية ثم بطريقة التسمية مع الاحتفاظ
بالحروف العربية ثم بطريقة الحروف اللاتينية .

(١) - غير البتة ما نعتهم به المرء نفسه ، وضير النفس أن ترأبها بعد موافق الاعتذار .
السيف أصغر إنباد منه اللئيب . في حدهم المدحج الجرد والمغيب

:

(٣) حياض البئر ما تعلد به المني ونفسه ، وضير مرة التفاسم أن ترع بأ
بها عن موافق الاعتذار

السيف أصغر إنباد منه اللئيب

في حدهم المدحج الجرد والمغيب

:

Cağru'ül-hürri mü tarakkadı ki ki l - (٣)

marzu nefsu hu. wa cağru herri'ül nefsi av
tarbasu bihi ram mawâğifü'l üstür.

Al soyyfu a-dağıc ubüsan mev'ül kutubü
fey' ziddi ho'l radulu büğra'l ziddi wa'l bürüki

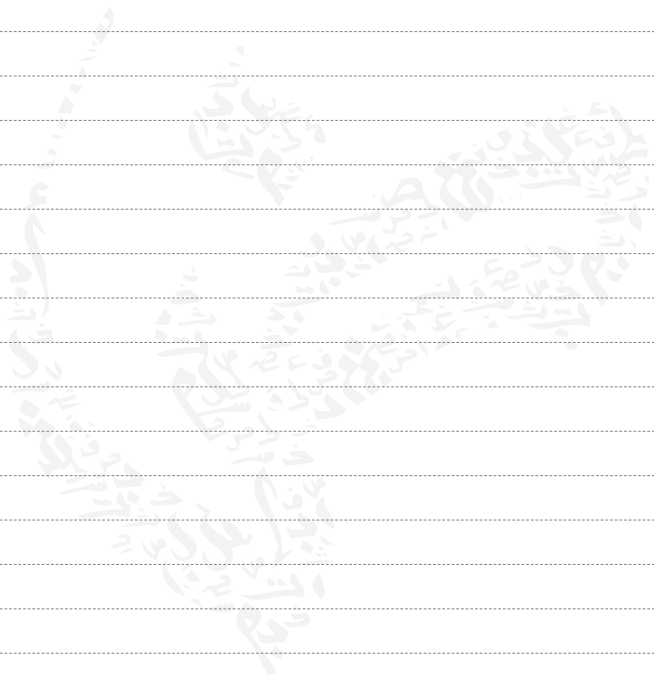
Ek 5: Said 'Ak'ın önerdiği alfabe.³¹⁷

ق	=	ق	z	=	ز	ع	=	ع
ك	=	ك	s	=	س	ب	=	ب
ل	=	ل	c	=	س	ت	=	ت
م	=	م	ç	=	ص	ث	=	ث
n	=	ن	ç	=	ض	j	=	ح
h	=	ط	t	=	ط	x	=	ح
w	=	و	z	=	ظ	k	=	خ
y	=	ي	y	=	ع	d	=	د
p	=	پ	g	=	غ	ž	=	ز
v	=	ف	f	=	ف	r	=	ر
ب	=	ب						

317 es-Sâvî, a.g.m., s.21.

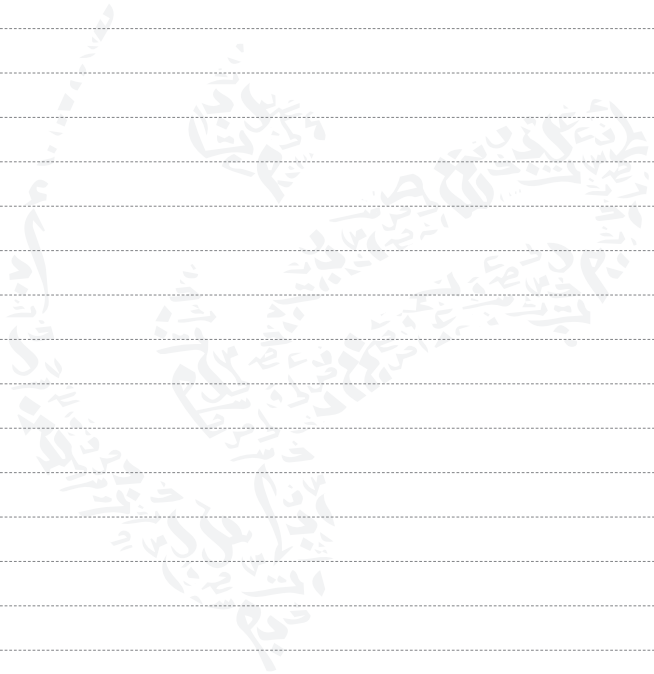
NOTLAR

A series of horizontal dotted lines for writing notes.



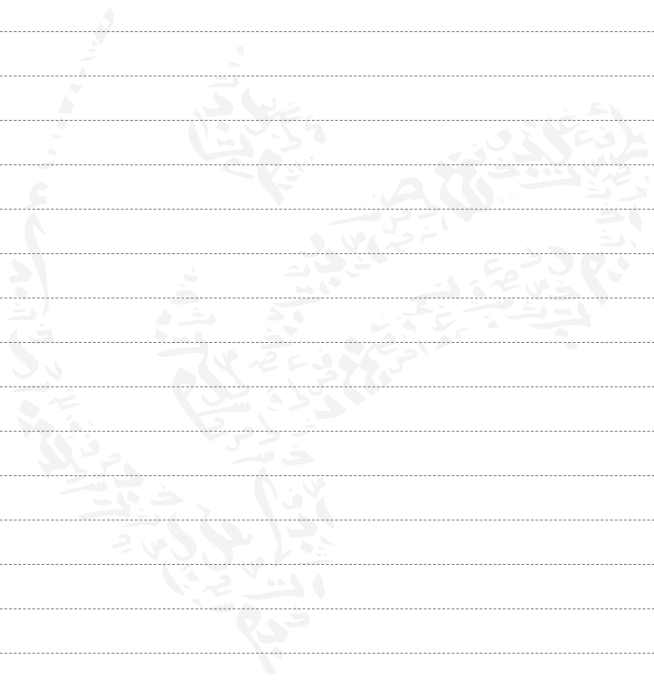
NOTLAR

A series of horizontal dotted lines for writing notes.



NOTLAR

A series of horizontal dotted lines for writing notes.





Şarkiyat

BİLİM VE HİKMET VAKFI YAYINLARI

ISBN 978-605-71916-6-3



9 786057 191663